

Različiti pristupi statusu hrvatskoga jezika

Barjašić, Anđela

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:628349>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti (jednopedmetni); smjer: nastavnički

Anđela Barjašić

Različiti pristupi statusu hrvatskoga jezika

Diplomski rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku

Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti (jednopedmetni); smjer: nastavnički

Različiti pristupi statusu hrvatskoga jezika

Diplomski rad

Student/ica:

Anđela Barjašić

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Josip Miletić

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Andela Barjašić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Različiti pristupi satusu hrvatskoga jezika** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 16. studeni 2022.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. POLOŽAJ HRVATSKOGA JEZIKA NA STRANIM SVEUČILIŠTIMA.....	2
2.1. Posljedice različitoga položaja jezika.....	4
2.2. Povijesne okolnosti nastanka dvodijelnoga naziva <i>srpskohrvatski</i>	6
2.3. Razlozi različitoga položaja jezika.....	8
3. ŠTO JE JEZIK?.....	12
3.1. Jezik ≠ standardni jezik.....	12
3.1.1. Klasifikacija <i>idioma</i>	12
3.1.2. Autonomija standardnoga jezika.....	15
3.1.3. Varijante standardnoga jezika.....	17
3.2. Jezik = standardni jezik.....	21
3.2.1. Klasifikacija <i>jezika</i>	21
3.2.2. Standardni jezik.....	22
3.2.3. Policentrični/pluricentrični standardni jezik.....	26
3.2.4. Pogreške u jezikoslovlju.....	33
3.3. Književni jezik i proces standardizacije.....	42
3.4. Zaključno o terminologiji.....	47
4. STANDARDNI JEZIK ILI STANDARDNA VARIJANTA?.....	51
5. ZAKLJUČAK.....	60
6. SAŽETAK.....	62
7. SUMMARY.....	63
8. LITERATURA.....	64

1. UVOD

Cilj je ovoga rada utvrditi osnovnu problematiku u jezikoslovnom pristupu hrvatskom, tj. srpskohrvatskom, tj. bošnjačkom/hrvatskom/srpskom/crnogorskom jeziku. Točnije, želi se utvrditi kako se u slavistici dolazi do dvaju bitno različitih rješenja koja ujedno i rezultiraju dvama, tj. trima različitim nazivima jezika čiji su govornici Hrvati.

U prvoj će se cjelini rada prikazati pristup hrvatskomu jeziku u okviru različitih, uglavnom, europskih sveučilišta te uputiti na problematiku koja iz toga proizlazi. Također, dati će se kratak povijesni prikaz nastanka srpskohrvatskoga naziva te uputiti na moguće razloge njegove uporabe sve do današnjih dana. Sljedeća veća cjelina podrazumijeva prikaz problematike jezikoslovne terminologije te ocjenu teorije o policentričnim jezicima i njezinu primjenu na standardne jezike.

Zaključno će se prikazati temelj spora između hrvatskih i inozemnih jezikoslovaca kada je u pitanju klasifikacija hrvatskoga standarda te u kratkim crtama usporediti književnojezični razvoj u Hrvata i Srba kako bi se moglo odgovoriti na pitanje je li hrvatski jezik standardna varijanta ili pak standardni jezik.

2. POLOŽAJ HRVATSKOGA JEZIKA NA STRANIM SVEUČILIŠTIMA

Jedan od bitnih problema pri proučavanju i uopće učenju hrvatskoga jezika u svijetu znanosti je sam naziv jezika. Tomu ide u prilog činjenica kako diljem svijeta studenti mogu studirati: *bošnjački, hrvatski, srpski, (crnogorski) jezik, srpsko-hrvatski jezik*, ili pak *hrvatski jezik*.

Tako se na američkim sveučilištima (npr. *Duke University, Harvard University*) može studirati *Bosnian, Croatian and Serbian (BCS) language* (bošnjački, hrvatski i srpski jezik), mada se u kontekstu kratice *BCS* često pojavljuje i termin *Serbo-Croatian* (srpsko-hrvatski). Na službenim stranicama Sveučilišta Duke (*Duke University*) može se pronaći sljedeća napomena studentima:

Important Notes:

The language formerly known as Serbo-Croatian has split into three separate standard languages: Bosnian, Croatian, and Serbian (BCS). However, all of these standards continue to be based on the same basic dialect type.

While recognizing the countries of Bosnia-Herzegovina, Croatia, and Serbia-Montenegro as separate, independent states, users of the current webliography are encouraged, as is the Academic norm, to treat BCS as one language and examine such sites as country-specific national corpora and language-specific online dictionaries. (Duke University, 10/11/2020, URL1)

(Važne napomene:

Jezik, ranije poznat kao srpsko-hrvatski, podijelio se na tri različita standardna jezika: bošnjački, hrvatski i srpski (BCS). Međutim, svi navedeni standardni oblici i dalje se temelje na istom osnovnom dijalekatskom tipu.

Potiče se korisnike trenutne internetske bibliografije da, kako je to i akademska norma, pod BCS podrazumijevaju jedan jezik te da, imajući pri tom na umu Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku te Srbiju-Crnu Goru kao zasebne, suverene države, istražuju nacionalne korpuse i internetske rječnike svake pojedine države.)

Takva je situacija i na njemačkim sveučilištima. Na sveučilištu u Göttingenu (*Georg-August-Universität Göttingen*) može se studirati *BKS (Bosnisch-Kroatisch-Serbisch) Sprache*, tj. bošnjački-hrvatski-srpski jezik te su tako američka kratica *BCS* i njemačka kratica *BKS* podudarne. No, pretraživanjem stranica navedenog sveučilišta na nekim se mjestima pored tri člana naziva (*Bosnisch-Kroatisch-Serbisch*) može pronaći i četvrti član – *Montenegrinisch* (crnogorski). Sveučilište u Heidelbergu (*Universität Heidelberg*) u okviru Središnjeg jezičnog laboratorija (*Zentrales Sprachlabor*) među stranim jezicima nudi i studij hrvatsko-srpskog jezika (*Kroatisch-Serbisch Sprache*), ali uvidom u kolegije, čija je nositeljica dr. Ana Valjan, može se pronaći i treći član u nazivu jezika: *Sprachübung Kroatisch/Serbisch II (A2) - Morphologie des Kroatischen/Serbischen, 1. Teil* (Jezična vježba hrvatski/srpski II (A2) –

morfologija hrvatskog/srpskog, 1. dio), *Funktionalstile der kroatischen, serbischen und bosnischen Sprache* (Funkcionalni stilovi hrvatskog, srpskog i bošnjačkog jezika), *Kroatische, serbische und bosnische Literatur des Mittelalters* (Hrvatska, srpska i bošnjačka književnost srednjega vijeka) (Universität Heidelberg, 15/11/2020, URL2). Ista situacija je i na nizozemskom Sveučilištu Gent (*Universiteit Gent*) te austrijskom Sveučilištu u Grazu (*Universität Graz*) gdje se nudi studij BHS jezika, tj. bošnjačkoga/hrvatskoga/srpskoga/ jezika.

Neka pak sveučilišta kao što su Sveučilište u Sofiji „Sv. Kliment Ohridski“ (*Софийски университет "Св. Климент Охридски"*) u Bugarskoj, madridsko sveučilište (*Universidad Complutense Madrid*) u Španjolskoj i talijansko Sveučilište u Firenci (*Università degli studi Firenze*) nude studij/tečaj hrvatskoga i srpskoga tj. srpsko-hrvatskoga jezika.

Treću skupinu sveučilišta predstavljaju ona sveučilišta na kojima je studij hrvatskoga jezika odvojen od studija srpskoga jezika. Neka od sveučilišta s takvim pristupom prema hrvatskom jeziku su: Sveučilište Masaryk (*Masarykova univerzita*) u Češkoj (Brno), Sveučilište Eötvös Loránd (*Eötvös Loránd Tudományegyetem*) u Mađarskoj (Budimpešta), Jagelonsko sveučilište u Krakovu (*Uniwersytet Jagielloński w Krakowie*) u Poljskoj, Lisabonsko sveučilište NOVA (*Universidade NOVA de Lisboa*) u Portugalu.

Iz svega navedenoga uočljivo je kako se hrvatski jezik na stranim sveučilištima pojavljuje u različitim kombinacijama:

1. hrvatski
2. srpski i hrvatski (srpsko-hrvatski, hrvatski/srpski)
3. bošnjački, hrvatski, srpski (bošnjački/hrvatski/srpski, bošnjački-hrvatski-srpski)
4. bošnjački-hrvatski-srpski-crnogorski.¹

¹ Svaki od naznačenih naziva prijevod je inačica koje se mogu pronaći na službenim stranicama u tekstu navedenih sveučilišta.

2.1. Posljedice različitoga položaja jezika

Variranje naziva jezika ne može biti bez posljedica, a one su višestruke u ovakvim situacijama.

1. Studij bilo kojeg jezika uglavnom podrazumijeva i studiranje povijesnog razvoja jezika, povijesti književnosti nastale na tom jeziku te povijesti kulture naroda koji se tim jezikom služi. Prema tomu, ako netko studira *x jezik* to znači da će čitati ili barem učiti i o onim tekstovima koji su povijesno udaljeniji od *x standardnoga jezika* (a pripadaju *x jeziku*) ili su pak uvjetovali oblik *x standardnoga jezika*. Također, na lektoratima se studente podučava i razgovornom obliku *x standardnoga jezika* kako bi mogli razumjeti različite fraze koje nisu prisutne u *standardnom x jeziku*, riječi koje predstavljaju vrlo učestale dijalektizme i sl. Studij *x jezika* tako logično podrazumijeva studij *x standardnoga jezika*, *x jezika* i, djelomično, različitih *idioma x jezika*. Studirati H, HS ili pak BHS(C) jezik² podrazumijeva i tri različita pristupa jeziku, kulturi i književnosti. Dok studiranje H jezika podrazumijeva samo one jezične razvoje, kulturno-povijesne činjenice i književnost vezane za hrvatski narod i državu, studij HS jezika mora podrazumijevati i sve one činjenice vezane uz srpski narod i državu. U tom smislu bošnjački i crnogorski narod u neku ruku biva marginaliziran, a hrvatska i srpska baština stopljena u jedno. Studij BHS(M) jezika stavlja sva četiri naroda u ravnopravan položaj te daje najširi mogući kontekst proučavanja jezika na području jugoistočne Europe. No, na onim institucijama koje nude studij srpskoga jezika sve će se razmatrati u okviru srpskoga naroda i njegove kulturne i povijesne baštine.

2. Takva raznolikost u pristupu stvara dvije osnovne i bitno različite koncepcije; jednu u okviru koje govorimo o jednom jeziku koji okuplja četiri standardna jezika i jednu u okviru koje takav jezik kojeg bismo nazvali srpsko-hrvatski ili bošnjački/hrvatski/srpski/crnogorski ne postoji:

- a) Srpsko-hrvatski / BHSC jezik za podlogu ima štokavski dijalekt te kao takav predstavlja zajedničku baštinu četiriju naroda (hrvatskoga, srpskoga, bošnjačkoga i crnogorskoga), a za njegovu unifikaciju zaslužni su Vuk Stefanović Karadžić i Ljudevit Gaj koji su djelovali u 19. stoljeću. Svaki od naroda kreira na temelju istog dijalekta svoju vlastitu varijantu standardnoga jezika te se ta četiri standardna jezika (hrvatski, srpski, bošnjački i crnogorski) bitno ne razlikuju.

² U ovom će se dijelu rada upotrebljavati kratice H (hrvatski), HS (hrvatski, srpski) i BHSC (bošnjački, hrvatski, srpski, crnogorski) radi lakšeg prikaza problematike. U daljnjim poglavljima neće se koristiti.

b) Hrvatski književni jezik pripada isključivo hrvatskom narodu i hrvatskoj kulturno-povijesnoj baštini. Kao takav on je odraz posebnosti hrvatskoga naroda spram drugih naroda te se njegov razvoj i nadogradnja mogu pratiti kroz stoljeća hrvatske pismenosti. Početci njegove unifikacije naziru se već u 17. stoljeću kada je bitno određen njegov smjer normiranja. Mada je hrvatski standardni jezik izgrađen na temelju štokavskoga dijalekta kao i susjedni jezici u njemu su upisane posebnosti koje baštini isključivo hrvatski narod iz čega proizlaze određene različitosti spram bliskih mu i srodnih jezika.³

3. Ostaje upitno o koliko jezika je riječ: jednom ili četirima jezicima? Oni koji se opredjeljuju za koncepciju jednoga jezika upadaju u zamku imenovanja tog jezika jer naziv srpsko-hrvatski zanemaruje Bošnjački i Crnogorski narod. To je unekoliko razlog zbog kojeg tomu nazivu neki pridodaju i treći, a neki i četvrti član u nazivu pa tako srpsko-hrvatski jezik nazivaju BHS / BHS(C) jezik. Sasvim je jasno kako su oba naziva nezgrapna i kako se u stoljetnom jezikoslovlju problematika nije razriješila nego se dodatno zakomplicirala. Oni koji se pak opredjeljuju za koncepciju četiriju jezika nailaze na problem pri opovrgavanju argumenta da su svi standardi odviše slični zbog čega se govornici različitih standarda mogu vrlo dobro sporazumijevati.

4. Takva dvodijelna koncepcija dovodi i u upit vjerodostojnost jezikoslovlja. Kako to da se, ovisno o sveučilištu kojega se upiše, o hrvatskom jeziku može učiti na dva potpuno drugačija načina, a da pri tom sve ostaje opravdano; točnije kako hrvatski jezik može biti samo hrvatski, a može biti i srpsko-hrvatski tj. BHSC jezik? Je li znanost u stanju odrediti granice jezika? Razlikuje li se na ispravan način termine standardni jezik, književni jezik, jezik i dijalekt? Može li se jezična situacija na južnoslavenskom prostoru usporediti sa situacijom kao što je ona na njemačkom govornom području i uopće s policentričnim jezicima; ako da, na koji način? Pitanja je mnogo, a jednoznačnih odgovora kao da nema.

³ U okviru druge (b) koncepcije može se naravno govoriti i o posebnosti srpskoga, bošnjačkoga i crnogorskoga jezika.

2.2. Povijesne okolnosti nastanka dvodijelnoga naziva *srpskohrvatski*

Prije nego što se prikažu razlozi ovdje prikazanoj dvojbi potrebno je ukratko uputiti na povijesne okolnosti koje su uvjetovale pojavu naziva *srpskohrvatski* i njegovu dvostoljetnu uporabu.

Uporaba dvodijelnoga naziva *srpskohrvatski* nametnula se još u 19. st., a njegova pojava više je političke nego li jezikoslovne prirode, moglo bi se reći gotovo čisto političke prirode. Jezikoslovkinja Snježana Kordić (2010:127) naglašava kako je dvodijelnu oznaku prvi upotrijebio Jacob Grimm i to 1824. godine, a od 1836. godine taj je naziv upotrebljavao i Jernej Kopitar. Međutim, jezikoslovac Mario Grčević (2009:10-11) upozorio je kako se Grimm, prevodeći na njemački gramatiku Vuka Stefanovića Karadžića, savjetovao s Kopitarom oko toga tko su Morlaci kako bi mogao navesti čije su pjesme koje je zapisao Alberto Fortis, a koje su bile zapisane u gramatici. Kopitar ga je obavijestio kako su Morlaci porijeklom Srbi i Hrvati zbog čega je Grimm naveo da su morlačke pjesme srpsko-hrvatske (Grčević, 2009:10-11).

„Neki autori pokušali su na temelju toga Grimmu pripisati zaslugu da je prvi uveo jezični naziv srpsko-hrvatski. Međutim, kadgod Grimm govori o jezicima, spominje samo srpski, a nikad srpsko-hrvatski. Hrvatski mu uopće nije jezik, već ga je prema Kopitarovim naputcima podijelio između slovenskoga i srpskoga.“ (Grčević, 2009:11)

Ta je Grčevićeva napomena vrlo bitna uzmu li se u obzir okolnosti u kojima je navedeni dvojac djelovao i zadatke koje su izvršavali. Bitno je naglasiti da je Kopitar utjecao na jezična zbivanja u Hrvatskoj na dvojak način. S jedne strane suzbijao je prodor hrvatskoga književnog jezika štokavske stilizacije na sjeverozapad Hrvatske radi povezivanja hrvatskoga književnog jezika kajkavske stilizacije sa slovenskim jezikom, a s druge strane hrvatski književni jezik štokavske stilizacije nazivao je srpskim jezikom čime je htio pripomoći ostvarenju plana jezične politike Habsburške Monarhije koja je trajala od 18. stoljeća, a podrazumijevala je književnojezično povezivanje Srba i Hrvata (Bašić; 1991; Grčević, 2009; Horvat, 2004; Perić Gavrančić, 2004; Stančić, 2008; Vince, 2002).

U 19. su se stoljeću dostignuća tada mlade slavistike upotrebljavala kao elementi nacionalnih ideologija preporodnih pokreta kod slavenskih naroda (opseg jezika = opseg nacije) što je uvelike odredilo razvojnu putanju hrvatskoga narodnog preporoda jer je tadašnji slavistički autoritet Jernej Kopitar, u suradnji s učenikom V. S. Karadžićem i Pavelom Josefom Šafaříkom, podijelio hrvatski teritorij u skladu s jezično-kulturnim poimanjem nacije na kajkavsku Sloveniju i štokavsku Srbiju zanemarujući pri tom povijesnu težnju hrvatskih intelektualaca za oblikovanjem jedinstvenoga standardnog jezika iz čega je proizlazilo da ne

postoji hrvatski jezik ni hrvatska nacija (Stančić, 2008). Postoje dokazi koji pokazuju da je Kopitar itekako bio upoznat s jezičnom situacijom na hrvatskom prostoru te da je preko Maksimilijana Vrhovca dolazio do izdanja hrvatskih knjiga pa i onih normativnih (rječnici, gramatike) (Vince, 2002; Horvat, 2004) što jasno daje do znanja da je zloupotrebljavao svoju poziciju te da pojedine Kopitarove tvrdnje vezane uz jezikoslovlje treba uzeti s velikom dozom opreza.

Također, Kordić (2010:127) ističe kako se dvodijelni naziv pojavljuje pedesetih godina „u gramatikama zagrebačkih autora“. Nadalje, napominje kako je „dvodijelni naziv više u skladu s tradicijom hrvatskih gramatičara nego srpskih, i da se dvodijelni naziv prvo koristio u zagrebačkim gramatikama a tek onda se proširio u gramatikama na stranim jezicima u inozemstvu“ (Kordić, 2010:127-128). Objašnjenje je vrlo jednostavno: „Budući da je oznaka srpskohrvatski od 19. st. ustaljen naziv u lingvistici, ona ima prednost naspram bilo koje druge potencijalne oznake.“ (Kordić, 2010:128) Međutim, čini se kako Kordić nije uzela u obzir politička i društvena zbivanja 19. stoljeća za čijeg se trajanja srpsko ime nametalo iz nekoliko razloga: zbog, već navedene, jezične politike Habsburške Monarhije, potom ilirskih težnji za izgradnjom jedinstvenoga jezika, tj. književnosti južnoslavenskih naroda i težnje Hrvata za uspostavom saveza južnoslavenskih država (Vince, 2002; Bašić, 1991). Želja za uspostavom saveza južnoslavenskih država dovela je do rasprava u Hrvatskom saboru koje su rezultirale uvažavanjem srpskog stanovništva u hrvatskim krajevima čime se otvorilo i pitanje službenoga naziva „narodnoga jezika“, a raspravljalo se i o mogućem srpskohrvatskom nazivu (Bašić, 1991:127-130).

Udomaćivanju naziva srpskohrvatski svakako su pridonijeli i hrvatski vukovci koji su dovršili standardizaciju hrvatskoga jezika krajem 19. stoljeća (Brozović, 2008; Bašić, 1991; PHJ4, 2015). Razlog zbog kojeg su vukovci izborili pobjedu u konačnom dovršavanju hrvatskoga standardnog jezika hrvatski kroatisti (npr. Brozović, 2008:107-108; Katičić u PHJ4, 2015:69; Pranjković u PHJ4, 2015:104-105; Vince, 2002:633), između ostalog, pronalaze u dualističkom uređenju Monarhije 1867. godine, a s njim u vezi s težnjom dvaju političkih centara, Beča i Pešte, da se ophode sa Srbima i Hrvatima jednim jezikom. Hrvatski vukovci zamišljali su konačan lik hrvatskoga standardnog jezika na ponešto drugačiji način nego što su to zamišljali ilirci (koji su uveli standard) i njihovi nastavljači u zagrebačkoj filološkoj školi (Brozović, 2008; PHJ4, 2015). Međutim, gleda li se sveukupan razvoj hrvatskoga književnog jezika štokavske stilizacije te njegov razvoj kao standardnoga jezika do pobjede hrvatskih vukovaca teško je govoriti kako su hrvatski vukovci pridonijeli izgradnji kakva srpskohrvatskoga jezika jer su vukovci standardizaciju dovršili onako kako je njen

razvoj bio zacrtan još od početka te nisu odstupili od njena jasno određena smjera (PHJ4, 2015:71).

U 20. st. Hrvati su, pojednostavljeno rečeno, uglavnom živjeli u Jugoslaviji, s malom stankom za vrijeme uspostave Nezavisne Države Hrvatske, s tim da se na samom kraju 20. st. Jugoslavija raspala. Suživot sa Srbima nametao je i srpskohrvatski naziv kojemu su se Hrvati prvi put ozbiljnije i snažno suprotstavili 1967. godine objavivši u Telegramu *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (Kapović, 2009; Bašić, 2017).⁴ Kada je 1991. godine osnovana samostalna hrvatska država govor o kakvom srpskohrvatskom jeziku u hrvatskim krugovima više nije dolazio u obzir, ali u inozemstvu taj naziv nije nestao iz uporabe ni do danas s tim da ga učestalo zamjenjuje, kako je to već prikazano, naziv BCS, tj. BKS(M) (Bagdasarov, 2017).

Jasno je, na temelju navedenoga, kako nije moguće tek tako olako tvrditi da se zbog Kopitara ili pak hrvatskih naslova s dvodijelnim nazivom treba govoriti o postojanju srpskohrvatskoga jezika od 19. stoljeća. Dakle, možemo govoriti o uporabi naziva srpskohrvatski jezik od 19. st., ali je upitno da se ujedno može govoriti i o postojanju takva jezika koji bi doista bio i srpski i hrvatski. Također, važno je uočiti kako su političke prilike te društvena, tj. državna uređenja u prošlosti imala presudan utjecaj na održavanje uporabe naziva srpskohrvatski. Preostaje nam razjasniti što danas utječe na uporabu toga naziva.

2.3. Razlozi različitoga položaja jezika

Danas ne govorimo o kakvom savezu država. Srbi i Hrvati uspostavili su samostalne republike i službeni jezik tih republika, kao što je i slučaj s Republikom Bosnom i Hercegovinom te Republikom Crnom Gorom, nije srpskohrvatski jezik.

Kada je 1991. godine Hrvatska proglasila samostalnost nastali su povoljniji uvjeti u kojima se je moglo raditi i na međunarodnom priznanju hrvatskoga jezika, povoljniji što se tiče granica Hrvatske, ali je ostatku svijeta tek trebalo dokazati da hrvatski jezik nije srpskohrvatski ili pak kakva varijanta srpskohrvatskoga jezika (Katičić, 1995; Kapović, 2009). Među Hrvatima nikada nije bilo sporno da hrvatski jezik postoji stoljećima, ali inozemni jezikoslovci koji su navikli na naziv srpskohrvatski nisu tek olako mogli prihvatiti novi naziv, a u skladu s tim promatrati hrvatski i srpski kao dva zasebna jezika (Kapović,

⁴ To ne znači da i u 19. stoljeću nije bilo onih koji su se suprotstavljali srpskohrvatskom nazivu. Pojedinci u 19. st. zamjerali su isticanje jezičnoga i književnoga jedinstva Hrvata i Srba i uopće ilirske koncepcije južnoslavenstva. Također, od polovice šezdesetih godina 19. st. rasla je u hrvatskim intelektualnim i političkim krugovima svijest o potrebi isticanja hrvatskoga imena (Bašić, 1991; PHJ4, 2015; Vince, 2002).

2009; usp. Katičić, 1995). „Odlučno je za njih to da tko želi ovladati i srpskim i hrvatskim jezikom ne mora dva puta učiti deklinaciju i konjugaciju, nego samo jednom.“ (Katičić, 1995:17)

Godine 2008. učinjen je znatan korak ka priznavanju hrvatskoga jezika kao zasebnoga standarda „zalaganjem Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, kojoj su se pridružili Hrvatski zavod za norme, Narodna biblioteka Srbije i srbijanski institut za normizaciju“ (Maštrović, 2015).

„Dopisom su se obratile Međunarodnom tijelu za norme ISO 639-2 Registration Authority u Washingtonu, kao međunarodnomu tijelu za normizaciju. Odlukom tog tijela od 17. lipnja 2008, koja je od 1. rujna 2008. postala obveznom, odbacuje se dalja uporaba srpskohrvatskog jezika s oznakama scr za hrvatski i scc za srpski jezik te se određuju nove oznake hrv za hrvatski i srp za srpski kao jedine oznake koje vrijede. Od tog nadnevnika, dodjelom zasebnoga jezičnog kôda, napokon je priznata neovisnost hrvatskoga jezika, jezika na kojem je ostvarena pozamašna pisana baština, kako književna tako i znanstvena, prepoznatljiva po hrvatskom nacionalnom identitetu, hrvatskom kulturnom nasljeđu u europskom i svjetskom kulturnom krajoliku. Time je hrvatski jezik napokon postao međunarodno priznat i uveden u ISO-standarde obvezne za cijeli svijet.“ (Maštrović, 2015)

Unatoč navedenom priznanju problem tzv. srpskohrvatskoga jezika nije bio riješen. U tim se godinama, a i prije njih pojavila bojazan kako hrvatski jezik neće biti uvažen u Europskoj Uniji. Grčević je upozorio kako su pojedinci u inozemstvu smatrali:

„(...) da bi upravnim tijelima EU bilo najpraktičnije da se srednjojužnoslavenski prostor u književnome jeziku izjednači, onako kako se pokušavao izjednačiti u Austro-Ugarskoj Monarhiji, zatim u objema Jugoslavijama, a trenutačno na haškome Međunarodnome sudu za bivšu Jugoslaviju.“ (Grčević, 2008:190)

Haški jezični pristup podrazumijevao je nominaciju BKS, tj. BCS jezika koji se postepeno širio na sve više lektorata zapadnih europskih sveučilišta (Grčević, 2008:190). Mada je Europska Unija 2010. godine službeno priznala hrvatski jezik kao 24. službeni jezik Unije (Maštrović, 2015) kako vidimo na pojedinim sveučilištima i dalje se predaje BKS (BCS) jezik, a haški Međunarodni sudu za bivšu Jugoslaviju provodio je isti jezični pristup sve do završetka mandata 2017. godine što se može razaznati iz pregleda službene UN-ove internetske stranice na kojoj se sadržaji mogu pregledavati na engleskom, francuskom i BHS, tj. bosanskom, hrvatskom ili srpskom jeziku (Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, 20/10/2022, URL3).

Među hrvatskim jezikoslovcima uvriježeno je mišljenje kako je razlog tomu sprega jezikoslovlja i politike u inozemnim krugovima, s tim da ne isključuju ni pojedince u Hrvatskoj. To nam daje na znanje i izjava uredništva časopisa *Jezik* u povodu obilježavanja 50. obljetnice Deklaracije o položaju i nazivu hrvatskog književnog jezika:

„Unatoč neuspjehu dvaju jugoslavenskih unitarističkih jezičnih projekata u prošlom stoljeću, ponovno se pokušava stvoriti zajednički štokavski književni jezik kao ključna poveznica kulturnoga prostora četiriju novonastalih država, pri čemu pojedinci i skupine u Hrvatskoj i izvan nje ugrožavaju postignute hrvatske norme i iskrivljuju povijesne činjenice. Iznose se znanstveno davno odbačene teze o zajedničkom nastanku i razvitku štokavski stiliziranih književnih jezika. Iako može biti riječ o dodirima u pojedinim razdobljima stilizacije tih jezika, znanost je nedvojbeno dokazala da se hrvatski jezik stoljećima samostalno izgrađivao u književni jezik s nesumnjivim posebnim kulturnim identitetom.“ (Uredništvo, 2017)⁵

Ruski slavist Artur Bagdasarov upozorava da unatoč činjenici da je hrvatski jezik službeno priznat od međunarodne zajednice i Europske unije i unatoč činjenici da se u mnogim državama hrvatski jezik studira odvojeno od bilo kojega drugog jezika „i sada postoji međunarodna skupina aktivista i dijela jezikoslovaca koji ponovno pokušavaju osporiti samosvojnost hrvatskomu jeziku, pravo hrvatskomu narodu na vlastiti jezik“ (Bagdasarov, 2017:39).

Jezikoslovac Mate Kapović (2010:154-156, 2009) ima ponešto drugačiji pogled na razloge zbog kojih se inzistira na nazivu srpskohrvatski jezik i uopće ideji jednoga jezika te smatra kako postoje četiri moguća razloga zbog kojih se naziv srpskohrvatski i dalje upotrebljava. Kao prvi mogući razlog istaknuo je „inertnost, tj. tradiciju“ (Kapović, 2010:154, 2009). Inozemnim je jezikoslovcima, „koji su godinama govorili i pisali o srpskohrvatskom jeziku“, najjednostavnije ostati pri starom nazivu jezika (Kapović, 2010:154, 2009).

„Iako to zapravo zvuči paradoksalno, nerijetko znanstvenicima (bar u humanističkim znanostima) ono što su učili za vrijeme studija nesvjesno tijekom cijele karijere ostaje prisutno u svijesti kao najbolje i najjednostavnije rješenje, pogotovo kada su posrijedi fenomeni oko kojih i inače postoji dosta sporova i gdje je teško doći do jasna rješenja.“ (Kapović, 2010:154)

Drugi je mogući razlog, po njegovom mišljenju, „želja za znanstvenosti“ (Kapović, 2010:154, 2009).

„Mnogi stručnjaci jednostavno i dalje smatraju da je srpskohrvatski jedan jezik te stoga pri tome i ostaju ne želeći se miješati u “lokalne sukobe” i nacionalističke prepirke na ovim prostorima.“ (Kapović, 2010:154, 2009)

Treći mogući razlog Kapović (2010:154, 2009) pronalazi u „praktičnosti“. „Lakše je i praktičnije govoriti o jednom jeziku, nego o dvama, trima ili četirima (hrvatskom, srpskom, bošnjačkom, crnogorskom), pogotovu metodički, primjerice na fakultetima.“ (Kapović, 2009) Prednost je takva pristupa u tome što ne nastaju neprilike pri citiranju starijih izvora koji nose srpskohrvatski naziv (Kapović, 2010:154, 2009). Kao posljednji mogući razlog Kapović (2010:155, 2009) je istaknuo tendencioznost, tj. zlonamjernost jezikoslovaca.

⁵ Citirani tekst potpisali su: Stjepan Babić, Nataša Bašić, Mario Grčević, Sanda Ham, Radoslav Katičić, Mile Mamić i Stefan Rittgasser.

„Neki stručnjaci iz raznoraznih političkih ili osobnih razloga mogu inzistirati baš na nazivu srpskohrvatski. Međutim, iako se u Hrvatskoj često upravo o tome govori, barem implicitno, sva je prilika da su takvi slučajevi vrlo rijetki, svakako najrjeđi od svih dosad navedenih mogućnosti. Ne treba baš u svemu gledati bjelosvjetsku zavjeru protiv Hrvatske i Hrvatâ.“ (Kapović, 2010:155, 2009)

Vidimo kako na uporabu naziva srpskohrvatski ponajviše utječu razilaženja u jezikoslovnom promišljanju o jezičnoj situaciji na prostoru četiriju država koje su nekoć bile sastavnim dijelom Jugoslavije. Politički utjecaji zasigurno postoje, ali je upitno u kojoj mjeri utječu na rad znanstvenih institucija i jezikoslovaca.

Zanemarimo li na trenutak političku dimenziju spora i uhvatimo se u koštac s jezikoslovnim problemom koji nam je predložen uočavamo kako je temeljni problem pri govoru o srpskohrvatskom jeziku ustvari sama klasifikacija jezičnih pojava. Što su to jezici, a što standardni jezici? Što su to dijalekti i što uopće znači tvrdnja da se četiri standardna jezika temelje na istom dijalektu? O kakvim je standardima riječ kada govorimo o varijantama nekog jezika? Možemo li se tek tako složiti s Kapovićevom (2010:152-153) tvrdnjom kako pitanje srpskoga i hrvatskoga jezika nije vrijedno toliko silnih rasprava te da je rasprava o „standardnim oblicima štokavskoga“ kao o mogućem policentričnom standardu ili pak kao o različitim (ali vrlo bliskim) standardnim jezicima posve besmislena?

3. ŠTO JE JEZIK?

Prethodno poglavlje zahtjeva da se odredi značenje termina jezik. Bitno je odrediti razlike standardnoga jezika naspram jezika (ako one postoje) te odrediti položaj dijalekta i njegovu ulogu u kreiranju standardnoga jezika. U tom smislu ovo će se poglavlje posvetiti knjizi *Standardni jezik* (1970) jezikoslovca Dalibora Brozovića te knjizi *Jezik i nacionalizam* (2010) jezikoslovkinje Snježane Kordić. Razlog tomu je što spomenuti znanstvenici u svojim knjigama grade dvije krajnje suprotne koncepcije jezika: a) *jezik ≠ standardni jezik* (Brozović) i b) *jezik = standardni jezik* (Kordić) što onda dovodi do različitoga rezultata pri klasificiranju hrvatskoga i srpskoga standarda, mada postoje i pojedine dodirne točke u njihovom promišljanju kada su u pitanju policentrični standardni jezici.

3.1. Jezik ≠ standardni jezik

Knjiga *Standardni jezik* (1970) okuplja pet Brozovićevih studija, a ovdje će biti riječ o prvom naslovu – Slavenki standardni jezici i usporedna slavistika. U tom radu Brozović se posvetio problemu terminologije, klasifikaciji idioma, razlikama jezika i standardnoga jezika, varijantama standardnoga jezika te klasifikaciji slavenskih standardnih jezika.

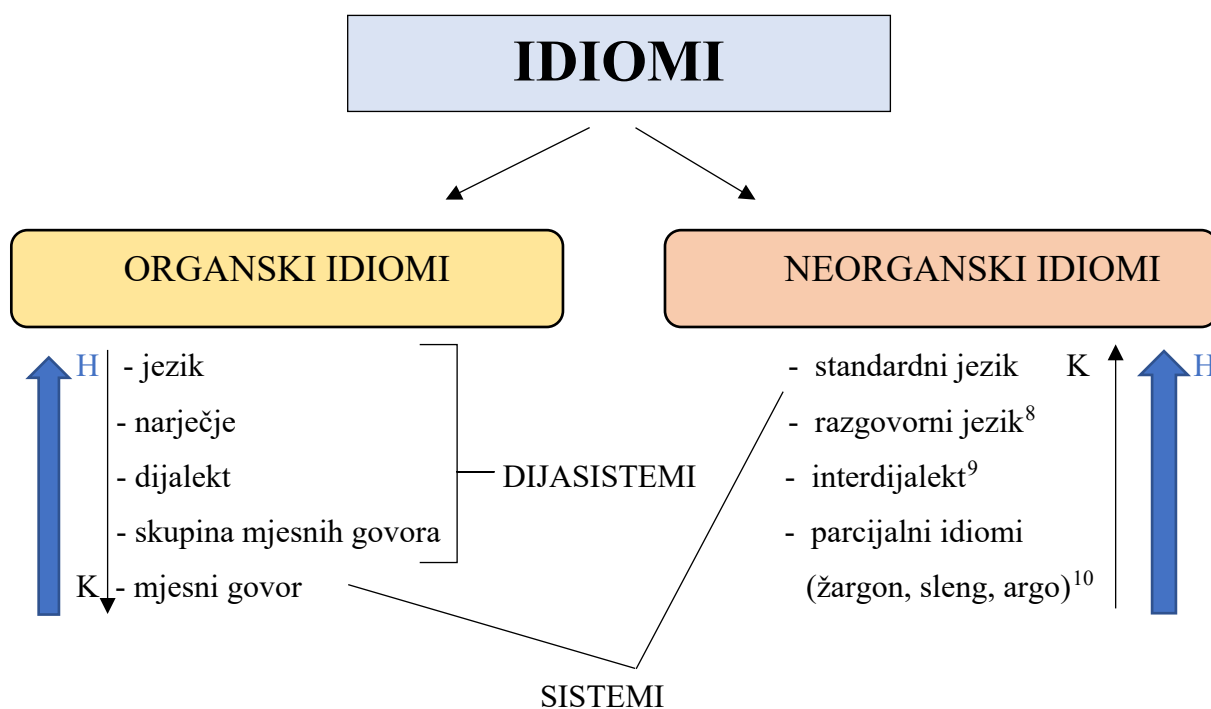
3.1.1. Klasifikacija idioma

Brozovićeva klasifikacija idioma⁶ temelji se na trima kriterijima:

- 1.) organičnost / neorganičnost
- 2.) konkretnost / nekonkretnost⁷
- 3.) viši / niži hijerarhijski stupanj (Brozović, 1970:10).

⁶ Idiom je „opći, kvalitativno i hijerarhijski neutralan i nespecificiran termin“ (Brozović, 1970:10).

⁷ Brozović upozorava kako se konkretnosti ustvari suprotstavljaju dvije kategorije: „*apstraktnost kao polarna i nekonkretnost kao privativna kvaliteta*“. (Brozović, 1970:14) To valja imati na umu želi li se razlikovati sisteme (konkretne idiome - standardni jezik, mjesni govor), dijasisteme (idiomi koji su rezultat apstrahiranja - dijalekt, jezik) i nekonkretne idiome (različiti substandardni idiomi – razgovorni jezik, žargon, interdijalekt).

Slika 1: Brozovičeva klasifikacija idioma

U okviru navedenih kriterija (shematski prikaz gore¹¹) standardni jezik i jezik razlikuju se po prvom i drugom kriteriju: standardni jezik je neorganski i konkretan idiom, a jezik je pak organski i nekonkretan, točnije apstraktan idiom. Iz tih dviju osnovnih razlika između idioma proizlazi i činjenica da je standardni jezik sistem, a jezik dijasistem. Hijerarhijski su ti idiomi ravnopravni.

⁸ Razgovorni jezici se razlikuju po razinama, tj. razlikuju se gradski, regionalni i općenacionalni razgovorni jezici (Brozović, 2004:9). Kod gradskih razgovornih jezika radi se o kompromisu između standardnoga jezika i okolnih interdijalekata, pa ćemo tako u Hrvatskoj razlikovati zagrebački, zadarski, osječki itd. razgovorni jezik (Brozović, 2004:9). Međutim Hrvatska nema općenacionalni razgovorni jezik kako to imaju Slovenci i Česi (Brozović, 2004:9).

⁹ Interdijalekt predstavlja pokušaj pojedinca da apstrahira opće značajke nekog dijalekta kako bi izbjegao neugodnost koju može izazvati njegov mjesni govor na nekom drugom (geografski gledano) govornom području koje pripada tom dijalektu. Brozović to predočava primjerom koji je moguć na kajkavskom govornom području. Naime ako kajkavac putuje u Zagreb na tržnicu, a u njegovom je mjesnom govoru „umjesto vokala u vokal ü (npr. südec umjesto sudec) ili jn umjesto nj (kojn umjesto konj) on će govoriti koliko zna onako kako je najprihvatljivije i najopćenitije u kajkavštini kao takvoj“ (Brozović, 2004:9) izbjegavajući tako neugodu koju bi mu uporaba mjesnoga govora mogla izazvati. „To će biti, dakle, neka vrst interdijalekta.“ (Brozović, 2004:9)

¹⁰ Žargon je specifični jezični oblik u nekoj od profesija (npr. zidarski žargon, bolničarski žargon), sleng je svojstven mladeži koja se jezičnim izražajem trudi biti „važna“ i specifična, a argo je „lopovski jezik“ kojemu je važna tajnost za neupućene (Brozović, 2004:8).

¹¹ Dvije okomite strelice (crna i plava) pored popisa idioma određuju njihov stupanj konkretnosti (K) i hijerarhijski rang (H). Na shematskom prikazu nije naznačeno da se kod organskih idioma radi o apstrahiranju što je stupanj konkretnosti manji, ali se to želi naznačiti njihovim „okupljanjem“ (vitičasta zagrada) oko termina dijasistem. Valja napomenuti još jedno, a na što upućuje i Brozović: „U hijerarhijskoj ljestvici neorganskih idioma proporcionalni su visina ranga i stupanj konkretnosti (...). Na ljestvici organskih idioma visina ranga i stupanj konkretnosti nalaze se u obratnoj proporciji.“ (Brozović, 1970:13)

Brozovićeva klasifikacija idioma prilično je pojednostavljena, ali njezina prednost leži u činjenici da omogućava jednostavno uočavanje osnovnih osobina pojedinih idioma i njihovih međusobnih odnosa. Uostalom toga je svjestan i sam Brozović:

„Jasno je da u takvim operacijama nužno dolazi do shematičnosti veće nego što bi bila poželjna, da u toj shematičnosti nužno bivaju zapostavljeni pojedini vidovi stvarnih pojava, koje su uvijek individualni kompleksi, neponovljivi svaki u svojoj kombinaciji osobinâ i zato nikada nepodložni shematizaciji bez ostatka. Ali s druge strane, sheme su potrebne zato da otkriju unutarnju prirodu pojedinačnih pojava i njihove međusobne odnose koji ih organiziraju u sustave.“ (Brozović, 1970:10)

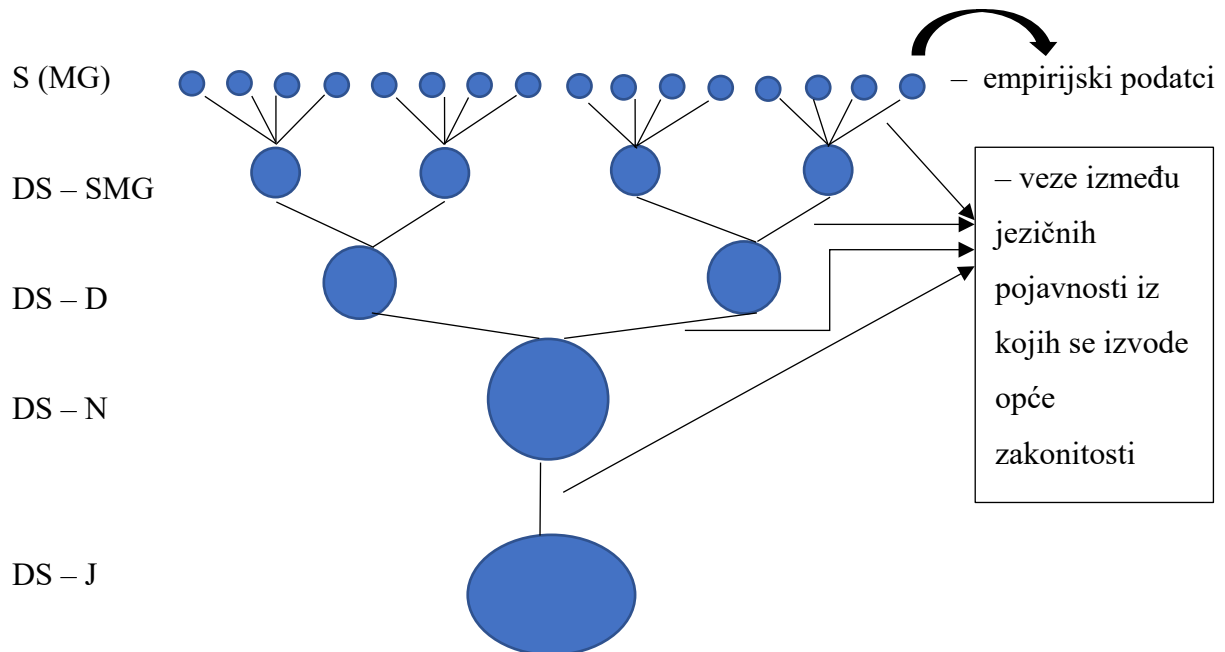
Važno je u ovom dijelu rada razjasniti termin *dijasistem*. Iz shematiziranog prikaza klasifikacije uočljivo je kako svi organski idiomi nisu ujedno i dijasistemi. S obzirom na to da se ovdje radi o drugom kriteriju klasifikacije (konkretnost / nekonkretnost) treba prvo razjasniti na koje načine pojedini idiomi mogu biti nekonkretni.

Samo su dva idioma konkretna – standardni jezik i mjesni govor – zato što samo oni imaju „jasno definiran inventar svoje supstancije i jasno definiranu strukturu“ (Brozović, 1970:12). Time se hoće reći kako se „može dati određen odgovor za bilo koji element supstancije i strukture ako se postavi pitanje da li ulazi u normu¹² ili ostaje izvan nje“ (Brozović, 1970:12). Iz toga proizlazi da su ta dva idioma sistemi. Svi ostali idiomi su nekonkretni, ali se njihova nekonkretnost ostvaruje na dva načina zbog čega su samo organski idiomi višeg ranga od mjesnoga govora dijasistemi. Brozovićevim rječima: „Kao opozit konkretnosti figuriraju dakle dvije kategorije: apstraktnost kao polarna i nekonkretnost kao privativna kvaliteta.“ (Brozović, 1970:14) Time Brozović želi reći kako nekonkretnost figurira kao isključna kvaliteta – ili je idiom konkretan ili nije konkretan. Takav je slučaj s neorganskim idiomima nižeg ranga od standardnoga jezika jer ih karakteriziraju funkcionalne redukcije, neodređenost i nestabilnost supstancije i strukture itd. (Brozović, 1970:12). Apstraktnost pak nije isključna već suprotna (inverzna) kvaliteta. Svi organski idiomi višeg ranga od mjesnoga govora su rezultat apstrahiranja zajedničkih osobina većeg ili manjeg broja mjesnih govora koji kao konkretni idiomi jedini mogu dati materijal za apstrakciju (Brozović, 1970:13). Taj čin apstrahiranja dovodi do kreiranja dijasistema. Upravo je to razlog zbog kojeg se stupanj konkretnosti i visina ranga na ljestvici organskih idioma nalazi u obratnoj proporciji (Brozović, 1970:13).

Ovakav opis jezičnih pojavnosti induktivan je tj. ide od pojedinačnog k općem, od pojedinih sistema (mjesnih govora) do dijasistema ranga jezika. Shematski prikaz dolje pojednostavljeno prikazuje primjenu indukcije pri klasifikaciji organskih idioma. S desne

¹² Pod normu mjesnoga govora podrazumijeva se „normu jezičnoga osjećaja u kolektivu“ (Brozović, 1970:12).

strane kraticama je označeno o kojoj razini organskog idioma se radi (mjesni govor, dijalekt...)¹³, a s lijeve strane je opisan induktivni postupak. Valja još jednom naglasiti kako je Brozović svjestan nedostataka induktivnog pristupa zbog čega upućuje na probleme klasifikacije idioma i upozorava na specifičnost odnosa organskih i neorganskih idioma te na izvanjezične utjecaje na te odnose.

Slika 2: Primjena indukcije pri klasifikaciji organskih idioma

3.1.2. Autonomija standardnoga jezika

Brozovićeve (1970:18-19) koncepcija standardnoga jezika temelji se uglavnom na shvaćanjima praške škole te ga od dvaju ključnih pojmova, elastične stabilnost i autonomije standardnoga jezika, u ovom radu interesira potonji. Kako bi objasnio autonomiju standardnoga jezika Brozović prvo opisuje kompleksnost proučavanja organskih idioma. Drži kako mnoge pojave ostaju često skrivene dijalektologiji i komparatistici zbog jednostranog pristupa, a koji je posljedica nesagledavanja svih aspekata i njihovog kronološkog redoslijeda (Brozović, 1970:26). Time Brozović želi reći kako su „za klasifikaciju jezične familije relevantni i genetski i tipološki kriteriji zbog čega su uspoređivanja i klasifikacije organskih idioma vrlo složen posao“. (Brozović, 1970:26)

¹³ S (MG) = sistem (mjesni govor), DS – SMG = dijasistem – skupina mjesnih govora, DS – D = dijasistem – dijalekt, DS – N = dijasistem – narječje i DS – J = dijsistem – jezik.

No, pored često jednostranog pristupa navedenoj problematici za Brozovića (1970:21-22) najveći problem predstavlja činjenica što pri bilo genetskoj, bilo tipološkoj klasifikaciji slavenskih jezika građu za uspoređivanje daju standardni jezici¹⁴ jer idealna genetska klasifikacija zahtjeva da predmet uspoređivanja budu pojedinačni dijasistemi (mada je svjestan kako se time povlači pitanje koliko su realne mogućnosti za takve idealne klasifikacije).

Nadalje, Borzović napominje:

„Dapače, sa stanovišta torije standardnih jezika nije ništa opasnije nego kad se pojmovne kategorije one lingvistike koja s genetskog ili tipološkog stanovišta proučava organski jezični razvoj, mehanički prenose na teren standardnih jezika. To dovodi do krivih identifikacija od kojih je, po mom mišljenju, najštetnija *jezik = standardni jezik*.“ (Brozović, 1970:27)

Drugim riječima, želi li se ustanoviti da je neki organski idiom dijasistem s rangom jezika za to su nam potrebni podatci o njegovoj supstanci i strukturi, a ne činjenica ima li taj organski idiom svoj standardni vid, jer se „standardni jezik može formirati i na podlozi koja (...) ima dijalekatski rang“ (Brozović, 1970:27-28). Kada jednom formiran standardni jezik „utječe na supstanciju i strukturu podloge na kojoj je izgrađen (...) za odluku o rangu jezika uopće za dani dijasistem odlučivat će onda samo konkretni rezultati takva utjecaja“ (Brozović, 1970:28).

„Prema tome, činjenice koje određuju lingvistički rang pojedinih dijasistema pripadaju isključivo komparativistici ili dijalektologiji, tj. mogu se ustanoviti isključivo uspoređivanjem s drugim dijasistemima, a standardnost jednog idioma određuju činjenice koje se mogu ustanoviti u njemu samome.“ (Brozović, 1970:28-29)

Kako bi argumentirao svoje tvrdnje Brozović (1970:29) navodi neke primjere, a ovdje će se navesti primjer sardskog i provansalskog jezika koji nisu standardni jezici, ali to ne utječe na njihov lingvistički rang. Brozović u radu *O dijalektologiji kao jezikoslovnoj disciplini* (2004) također piše o problemu izjednačivanja termina jezik i standardni jezik te daje zanimljiv primjer u vezi s afričkim organskim idiomima. Naime, ako podrazumijevamo da su jezik i standardni jezik jedno te isto postavlja se pitanje kako klasificirati idiome kojima se koriste afrički narodi od Sahare do Južnoafričke Republike. Ako zaključimo da su to dijalekti slijedi pitanje dijalekti čega? „Ako vrijedi jednadžba jezik = standardni jezik, to znači da ako nema standardnog jezika, nema jezika uopće.“ (Brozović, 2004:10)

Brozović definira standardni jezik na sljedeći način:

„Bitno je za definiciju standardnog jezika da je on autonoman vid jezika, uvijek normiran i funkcionalno polivalentan, koji nastaje pošto se jedna etnička ili nacionalna formacija,

¹⁴ Iznimku čine kašupski i polapiski idiom (Brozović, 1970:21).

uključivši se u internacionalnu civilizaciju, počne u njoj služiti svojim idiomom, koji je dotad funkcionirao samo za potrebe etničke civilizacije.“ (Brozović, 1970:28)

U takvoj definiciji sadržana su sva tri faktora koja se, prema Brozoviću, moraju uzeti u obzir pri odluci ima li neki idiom karakter standardnog jezika:

1. „njegova priroda kao komunikacionog i ekspresionog instrumenta određene civilizacije“ (Brozović, 1970:28) – autonoman i normiran
2. „njegove funkcionalne kvalitete kao takva instrumenta“ (Brozović, 1970:28) – funkcionalno polivalentan
3. „karakter same civilizacije o kojoj se radi“ (Brozović, 1970:28) – „etnička ili nacionalna formacija“ (Brozović, 1970:28) koja se uključuje u internacionalnu civilizaciju.

Na temelju navedene definicije i kriterija za određenje standardnosti nekog idioma Brozović (1970:29) završno zaključuje kako za organski idiom razine jezika i neorganski idiom razine jezika vrijede različiti kriteriji koji zahtijevaju različite operacije njihove primjene.

3.1.3. Varijante standardnoga jezika

Među standardnim jezicima policentrični jezici i njihove standardne varijante čine zaseban fenomen. Brozović (1970:35-38) ističe osam značajki bitnih za definiciju varijanata, a njihovim iščitavanjem uočava se kako je htio obuhvatiti tri različite vrste nastajanja varijanti standardnoga jezika:

1. paralelnom formacijom dvaju standardnih jezika dviju nacija u okviru istog dijasistema (srpsko-hrvatski slučaj)
2. „izvođenjem“ varijante standardnoga jezika jedne nacije iz standardnoga jezika druge nacije (anglo-američki slučaj)
3. koegzistencijom i ukrštavanjem varijanata iz bilo prvog ili drugog slučaja u varijanti neke treće nacije – slučaj u Kanadi (američka varijanta i britanska varijanta) te Bosni i Hercegovini (hrvatska i srpska varijanta).

Međutim, pojedine značajke varijanata koje je Brozović istaknuo nisu usklađene sa svim navedenim primjerima načina nastanka standardnih varijanata. Primjerice, kao prvu značajku ističe:

„Varijante su adaptacija jedinstvenog standardnog jezika tradiciji i suvremenim potrebama nacije kao definiranih socio-etničkih formacija. Zato se varijante zakonito javljaju u svim nacionalno nehomogenim standardnim jezicima.“ (Brozović, 1970:35)

Ako je tomu tako, onda ne možemo govoriti o prvoj vrsti varijanata, točnije onda je nemoguće govoriti o paralelnom formiranju dvaju standardnih jezika u okviru istog dijasistema jer, prema navedenoj značajki varijanata, varijanta podrazumijeva odstupanje od jedinstvenoga standardnoga jezika, a ne od jezika dijasistema ili kakvog dijasistema nižeg ranga od jezika. S obzirom na to da je teško tvrditi kako je postojao takav standardni jezik koji bi se zvao hrvatskosrpski (srpskohrvatski), jer uz sve napore ne bismo ga mogli niti danas formulirati u jednoj gramatici, pravopisu i rječniku bez da ne moramo s vremena na vrijeme određene elemente opisivati kao isključivo srpske ili isključivo hrvatske (Kapović, 2010:127-132), jasno je da termin srpskohrvatski onda može označavati samo dijasistem. Uostalom toga je svjestan i Brozović (1970:32) zbog čega je i napomenuo u fusnoti kako standardni srpskohrvatski jezik nema jedinstvenu fizionomiju. Iz toga proizlazi da srpski i hrvatski standard nisu varijante nego dva standarda nastala u okviru istoga jezika dijasistema. Međutim, u toj je situaciji nemoguće govoriti o srpskohrvatskom standardu bez jedinstvene fizionomije. Ili je srpskohrvatski standardni jezik ili je jezik dijasistem.¹⁵

Proturječnost je uočljiva i u tvrdnji da je kanadski engleski varijanta koja podrazumijeva „kombinaciju“ američke i britanske varijante. Nameće se pitanje što je to britanska varijanta engleskoga jezika? Brozović i u poglavlju O početku hrvatskoga jezičnog standarda u knjizi *Standardni jezik* tvrdi kako hrvatskosrpski standard „inače opstoji kao kod, ali se realizira u obliku dviju nacionalnih varijanata, hrvatske i srpske, pojavno analognih britanskoj i američkoj varijanti standardnoga engleskog jezika“ (Brozović, 1970:128). Osim što je nejasno smatra li Brozović srpskohrvatski, tj. hrvatskosrpski jezik standardnim jezikom ili jezikom dijasistemom ostaje nejasna i tvrdnja da je prototip varijanta prototipa tj. da je standardni engleski varijanta samoga sebe kao i sam naziv britanski standardni engleski. Brozović popis značajki varijanata zaključuje riječima:

„Kao zaključak se može iznijeti da, uz razumljive rezerve, standardni jezik pojavno podsjeća na langue, a varijanta na parole. To znači da nacionalno nehomogen standardni jezik egzistira u principu zapravo samo apstraktno, ali praktički se realizira i u pismu i u govoru gotovo samo u vidu varijanata.“ (Brozović, 1970:38)

Iz toga proizlazi da postoji i standardni engleski i standardni srpskohrvatski, tj. hrvatskosrpski, ali ih nitko ne koristi već se isključivo koriste njihove varijante. Međutim, Brozović nije jedini koji tvrdi da je prototip varijanta prototipa.

¹⁵ Upitno je i postojanje jezika dijasistema kojeg bi se označilo terminom srpskohrvatski jezik. O nemogućnosti postojanja takva jezika dijasistema kojeg bismo nazvali srpskohrvatski, a koji bi okupljao torlačko, štokavsko, čakavsko i kajkavsko narječje, pisali su Mate Kapović (2010) i Ranko Matasović (2011).

Usprkos navedenim proturječnostima možemo se složiti s tvrdnjom da nacija i tradicija koja joj pripada imaju presudnu ulogu u kreiranju varijanata standardnoga jezika, bez nacije koja nosi svoje kulturološke posebnosti ne bi ni bilo varijante (Brozović, 1970:37). Ti su utjecaji minimalni, ali ipak presudni. Iz toga proizlazi i sljedeća značajka varijante:

„Varijante nisu jezične nego jezično-sociološke pojave, a u najmanjoj ih mjeri možemo vezati uz dijalekatske fenomene: odnos varijanata prema dijalektima ne razlikuje se nimalo od odnosa samoga standardnog jezika prema njima. Dapače, u svim varijantama pojedinih standardnih jezika teritorijalne specifičnosti čisto lingvističkih kategorija igraju neusporedivo manju ulogu od specifičnosti civilizaciono-jezične nadgradnje (terminologija u najširem smislu, grafijske i ortografijske osobine, frazeološke navike, i sl.).“ (Brozović, 1970:37)¹⁶

Problematizirajući normu varijanata Brozović (1970:36-37) napominje kako ona ovisi o vrsti varijanata o kojima govorimo. Ako se radi o varijantama istoga standardnoga jezika (anglo-američki slučaj) onda te „varijante imaju zajednički sustav normi, a u njem su stanovite pozicije dubletne i međusobno zamjenjive u okviru istoga sustava“ (Brozović, 1970:36). No, kada se radi o dvama standardnim jezicima, točnije o dvjema varijantama standardnoga jezika nastalim iz istog dijasistema (srpsko-hrvatski slučaj) onda se radi i o dvama sustavima normi jer „pojedinačne pozicije nisu međusobno zamjenljive“ (Brozović, 1970:36-37). Brozović se ovdje opet vraća na početak i tvrdi kako su srpski i hrvatski standard dvije varijante jednoga jezika dijasistema, a ne varijante hrvatskosrpskoga, tj. srpskohrvatskoga standarda. Iako je nedosljedan Brozović je ipak u pravu kada tvrdi da pojedinačne pozicije u hrvatskom i srpskom standardu nisu međusobno zamjenjive. Ovdje će se u tabelarnom obliku prikazati nekoliko primjera na razini leksika, tvorbe riječi i sintakse.

SRPSKI STANDARDNI JEZIK	HRVATSKI STANDARDNI JEZIK
vaspitanje	obrazovanje
zvanični	službeni
mesara	mesarnica
prodavnica	prodavaonica
„Bela so za kuvanje hemisko je jedinjenje	„Bijela sol za kuhanje kemijski je spoj

¹⁶ Da je Brozović u pravu potvrđuje upravo činjenica da u hrvatskom standardu nazivi mjeseci nisu internacionalni kao u srpskom standardu bez obzira što je tim dvama standardima dijalekatska podloga ista i bez obzira što je Vuk Stefanović Karadžić bio nadahnut „narodnim jezikom“.

natrijuma i hlora.“ (Brozović, 2004:7).	natrija i klora.“ (Brozović, 2004:7)
„Trebalo je to ranije da uradiš“ (Anonimno, 20/11/2020, URL4). ¹⁷	Trebao/la si to ranije uraditi.

Brozović (1970:35-36) naglašava kako varijante standardnih jezika funkcioniraju za narode koji se njima koriste isto onako kako funkcioniraju i nacionalno homogeni standardni jezici za narode koji se njima služe. Zato se razlike među varijantama, ma koliko god one bile neznatne, ne ujednačavaju (Brozović, 1970:34-35). Potpuno ujednačivanje varijanata onemogućeno je djelovanjem dviju sila istovremeno: centripetalne i centrifugalne (Brozović, 1970:34). Dok normiranost standardnoga jezika teži ka niveliranju razlika, istovremeno dijalekti, književnost, duhovni i materijalni aspekti nacije i sl. unose nove materijale za razlikovanje varijanata (Brozović, 1970:34).

„Procesi u oba pravca mogu se i ubrzavati i usporavati svjesnim intervencijama, ali mogućnosti tih intervencija prilično su ograničene po samoj biti stvari, a osim toga nastojanjima da se razlike mehanički povećaju ili mehanički smanje nedostaje i ozbiljnosti i realizma – bez obzira o kakvu se cilju radilo, odnos između investiranih napora i postignutih rezultata tako je neekonomičan da već to otkriva idealističku prirodu mehaničkih intervencija.“ (Brozović, 1970:35)

¹⁷ Rečenica je preuzeta s internetske stranice *Opšte obrazovanje*. Navedena internetska stranica između ostalog sadržaja nudi i gramatiku srpskoga jezika, a u kojoj pod podnaslovom Glagol trebati piše sljedeće pravilo: „Glagol trebati mora se upotrebljavati kao bezličan (dakle samo u oblicima trećeg lica jednine: treba, trebalo je, trebaće, trebalo bi) kada se on javlja uz drugi glagol.“ (Anonimno, 20/11/2020) Prema tomu rečenica ovdje prepisana u tablicu ne može glasiti: „Trebao/la si to ranije da uradiš“. Takvo pravilo ne vrijedi za hrvatski standardni jezik pa čak ni za njegove substandardne vidove.

3.2. Jezik = standardni jezik

Jezikoslovkinja Snježana Kordić pristupa jezičnim pojavnostima na bitno drugačiji način nego li to čini Brozović. Knjigu *Jezik i nacionalizam* (2010) podijelila je u tri velike cjeline: Jezični purizam, Policentrični standardni jezik i Nacija, identitet, kultura, povijest. U ovom dijelu rada ponajviše će se pažnje posvetiti drugoj cjelini knjige u kojoj je jezikoslovkinja između ostalog problematizirala standardne jezike i njihovu ulogu u društvu, potom policentrične standarde i njihove varijante te greške koje se pojavljuju u hrvatskom jezikoslovlju.

3.2.1. Klasifikacija jezika

Kordić govori o trima jezičnim pojavnostima: standardni jezik, dijalekt i sociolekt. Uočljivo je kako se u njezinom metodološkom pristupu *teritorijalna i društvena rasprostranjenost* nameću kao jedini i najbitniji kriteriji pri klasifikaciji jezičnih pojavnosti. Prema tim kriterijima Kordić klasificira standardni jezik kao nadregionalni jezik, dijalekt kao regionalni jezik, a sociolekt kao jezik pojedinih slojeva društva¹⁸. Iz toga proizlazi da standardni jezik natkriljuje dijalekte i sociolekte, što „drugim riječima znači da standardni jezik ima šire područje prostiranja od dijalekata, jer oni su ograničeni na regije, i od sociolekata jer oni su ograničeni na grupe“ (Kordić, 2010:69). Navedena definicija odgovara (socio)lingvističkim definiranjima standardnoga jezika kako to navodi Kordić (2010:69). Međutim, ta nam definicija standardnih jezika ne govori ništa o njihovoj prirodi. Definiramo li standardni jezik na taj način čini se kako između njega i dijalekta u stvari nema nikakve razlike osim njihove terenske rasprostranjenosti, a tomu ipak nije tako. Bila takva definicija svjetska ili ne ona ostaje krnja.

¹⁸ Primjeri dijalekata su štokavski, čakavski i kajkavski jezik, a primjeri sociolekata su oblik rusko-štokavske mješavine – slavjanoserbski jezik (Kordić, 2010:70) te jezik franjevac (Kordić, 2010:71).

3.2.2. Standardni jezik

S obzirom na kriterij teritorijalne i društvene rasprostranjenosti Kordić (2010:70-71) prvo upućuje na nadregionalnost standardnoga jezika. Napominje kako je nadregionalnost standardnoga jezika posljedica izvanlingvističkih okolnosti (Kordić, 2010:70-71). Naime, jednom kada se želi natkriliti skupinu jezika radi mogućnosti općeg sporazumijevanja na svim razinama, bilo društvenim bilo teritorijalnim, odabire se jedan od jezika na temelju njegove dotadašnje rasprostranjenosti (Kordić, 2010:71). Time Kordić (2010:70-71) hoće reći da je za odluku odabira nekog jezika za standardni jezik presudna velika teritorijalna rasprostranjenost tog jezika spram kojeg drugog jezika, a kako je u jezikoslovnom smislu bilo koji jezik ravnopravan s bilo kojim drugim jezikom unutarlingvistički momenti ne igraju ulogu pri odabiru.¹⁹

Knjiga navedene autorice obrađuje jezičnu situaciju na području Republike Hrvatske, Republike Srbije, Republike Bosne i Hercegovine te Republike Crne Gore stoga je za primjer ovoj teoriji uzet „štokavski jezik“. Kordić, objašnjavajući regionalnu rasprostranjenost štokavskoga jezika, tvrdi kako je:

„Štokavski jezik (...) postao standardni jezik jer svojom nadregionalnošću natkriljuje dijalekte i svojim obuhvaćanjem svih slojeva društva natkriljuje sociolekte. S obzirom da je štokavski ionako bio najrasprostranjeniji na teritoriju o kojem je riječ, razumljivo je što je upravo on uzet za nadregionalni jezik. Kajkavski (Što? op. a.) se govorio samo u Zagrebu i njegovoj okolini, a čakavski (Što? op. a.) uglavnom na obali Jadranskog mora.“ (Kordić, 2010:70)

U ovoj izjavi ostaje upitno jesu li *kajkavski* i *čakavski* dijalekti ili jezici? Takva zbunjujuća situacija posljedica je imenovanja svakog pojedinog jezičnog fenomena terminom jezik: standardni jezik, dijalekatski jezik, jezik pojedinih slojeva društva. Ona se dodatno komplicira uzme li se u obzir i sljedeća tvrdnja: „Jezik koji postaje nadregionalni dobiva status standardnog jezika, a regionalni jezici na teritoriju koji opslužuje taj standardni jezik dobivaju status dijalekata.“ (Kordić, 2010:73) Takav opis jezičnih pojavnosti daje na znanje da dijalekti nisu postojali dok se nisu oformili standardni jezici. Zato dijalekti nisu dijalekti, tj. oni su jezici koji su naknadno dobili status dijalekta, ali u stvari su i dalje jezici samo ih se sada može terminološki odrediti i kao dijalekte.²⁰

¹⁹ Međutim, uvjeti u kojima neki idiom ima priliku postati književnim jezikom, a potom i standardnim jezikom, su kulturne, društvene i političke naravi (Czerwiński, 2011:50-51).

²⁰ Moglo bi se tako primjerice tvrditi da je štokavski jezik, koji nikad nije ni bio dijalekt niti je za takvo što imao priliku, standardizacijskim procesom postao standardni jezik te je natkrilio dijalekte koji su ustvari jezici, ali su standardizacijom štokavskoga jezika postali i dijalekti.

Sav dosadašnji teoretski okvir kulminira odjeljkom *Kontinuum dijalekata* unutar kojeg Kordić (2010:74-75) objašnjava:

„U Evropi ima pet dijalektalnih kontinuuma: zapadnoromanski, skandinavski, sjevernoslavenski, zapadnogermanski, južnoslavenski. Južnoslavenski dijalektalni kontinuum ne završava na hrvatsko–slovenskoj i srpsko–bugarskoj granici, nego uslijed pretapanja dijalekata obuhvaća i čitavo slovensko, makedonsko i bugarsko područje.“ (Kordić, 2010:74-75)

Potom navodi tvrdnje jezikoslovca Roberta L. Coopera: „Da bi unutar jednog dijalektalnog kontinuuma nastali različiti standardni jezici, neophodno je da se uzmu različiti dijalekti za standard.“ (Cooper, 1989 navedeno u Kordić, 2010:76) Ovakav zaokret u pojašnjavanju jezičnih pojavnosti ne može imati svoje objašnjenje jer sve navedeno pada u vodu. Da se ne radi o omašci potvrđuje i rečenica u kojoj se Kordić poziva na Roberta L. Coopera (1989), ali i na Williama A. Stewarta (1968):

„U svim primjerima kad je na istom dijalektu zasnovan standardni jezik u različitim nacijama, i kad unutar njega postoje prepoznatljive nacionalne specifičnosti, radi se o »policentričnom standardnom jeziku (...), tj. dvjema varijantama istog standardnog jezika kakav je srpskohrvatski, moldavski i rumunjski, portugalski u Brazilu i u Portugalu. Nasuprot tim primjerima, parovi poput češkog i slovačkog, bugarskog i makedonskog, danskog i švedskog predstavljaju slučajeve književnih standarda baziranih na različitim dijalektima« (...).“ (Kordić, 2010:76-77)

Dakle, Kordić prvo tvrdi kako su oni jezici koji se nisu standardizirali naknadno dobili status dijalekta da bi na kraju tvrdila kako su se standardni jezici razvili na temelju dijalekata. Pridoda li se tomu i tvrdnja kako „standardni jezik nije izmišljeni jezik, nego bivši regionalni jezik koji je uzet za nadregionalni“ (Kordić, 2010:141) onda je i upitno da li se standardni jezici uopće razvijaju iz jezika, tj. dijalekta ili su u svom obliku postojali i prije te im je samo nedostajala odluka naroda da ih se proglasi standardnima.

Nadalje, Kordić (2010:71-73) napominje kako je potrebno neki odabrani jezik uvesti u obvezno školovanje kako bi mogao postati nadregionalan, a time i standardan. Uvođenjem u škole omogućena je implementacija, tj. „širenje standardnog jezika u svim regijama i slojevima društva“ (Kordić, 2010:73). Kordić, citirajući jednim dijelom Markusa Hundta (2005), upozorava:

„Da bi se standardni jezik lakše učio, nastajala su kodificirajuća djela (gramatike, rječnici, pravopisi) koja su opisivala njegove upotrebne norme. Kodifikacija, dakle, nije izmišljanje i nametanje normi (...) nego »u normalnom slučaju je kodificiranje jezičnih normi zapisivanje zbroja onoga što je već prihvaćeno.« (Kordić, 2010:73)²¹

²¹ Treba se zapitati što je to sve prihvaćeno, a treba se unijeti u standard koji bi se tek trebao širiti zahvaljujući podučavanju u školama i u konačnici kako je došlo do svega toga što je prihvaćeno? Djelo Markusa Hundta na kojega se referira Kordić pripada području korpusne lingvistike, a izdano je 2005. godine. Zbog toga se stvara

Kordić napominje kako standardni jezik obilježavaju dvije karakteristike – polivalentnost i polifunkcionalnost:

„Polivalentnost se sastoji u tome da standardni jezik opslužuje sve sfere društvenog života, među kojima je sfera »neposrednog sporazumijevanja u svakidašnjim životnim prilikama« čak najbitnija. Polifunkcionalnost se sastoji u tome da je standardni jezik raslojen na funkcionalne stilove, a među njima se uz znanstveni, novinski, administrativni i književni, nalazi i razgovorni stil.“ (Kordić, 2010:74)

Kordić (2010:73-74) drži kako se razgovorni jezik treba smatrati sastavnim dijelom standardnoga jezika, točnije kao jedan od njegovih funkcionalnih stilova, a ne kao zaseban jezik. Tvrdnju argumentira citirajući dijelom knjigu *Hrvatski kao povijesni jezik* (2006) Marka Samardžije:

„Naime, većina kroatista tvrdi da razgovorni jezik nije dio standardnog jezika. Pritom su svjesni da je razgovorni jezik »jezik kojim se služimo za neposredno sporazumijevanje u svakidašnjim životnim prilikama: kod kuće, na ulici, na tržnici, u razgovoru s članovima obitelji, s rođacima, prijateljima i znancima.«“ (Kordić, 2010:73)

Kordić dalje izvodi sljedeće zaključke:

1. „preko 90% našeg služenja jezikom otpada na razgovorni jezik“ (Kordić, 2010:73-74)
2. „standardni jezik bez razgovornoga ne bi mogao služiti za neposredno sporazumijevanje u svakidašnjem životu“ (Kordić, 2010:73-74).

Ovdje valja upozoriti da su zaključci koje Kordić izvodi nelogični. Prvo, postotku kojeg je odredila nedostaje ozbiljnosti jer je tek tako proizvoljno napisan. Drugo, neutemeljeno je tvrditi da standardnomu jeziku treba razgovorni jezik kako bi on mogao biti polifunkcionalan i polivalentan. Stvar je ljudskoga odabira, a ne funkcionalne polivalentnosti standardnoga jezika. Standardnim se jezikom doista možemo služiti u svim sferama života, ali je odluka pojedinca hoće li u određenoj situaciji koja je neformalna koristiti standardni jezik ili ne. Stoga je neispravno tvrditi kako „standardni jezik opslužuje sve sfere društvenog života, među kojima je sfera »neposrednog sporazumijevanja u svakidašnjim životnim prilikama« čak najbitnija“ (Kordić, 2010:74) jer se neposredno sporazumijevanje u svakidašnjim životnim prilikama odvijalo i prije nastanka standardnih jezika pa stoga „takva sfera društvenoga života“ ne zahtijeva standardni jezik.

Kada Kordić tvrdi: „Kakav bi to onda bio standardni jezik ako ne može opsluživati najznačajnije područje ljudske komunikacije? Bio bi u tolikoj mjeri defektan da ne bi ispunjavao polivalentnost i polifunkcionalnost, a one su bitna svojstva standardnih jezika.“

dojam kako se ovdje brkaju tri faze kroz koje prolazi neki idiom koji treba postati ili je postao standardni jezik: 1.) predstandardizacija, 2.) standardizacija i 3.) „naknadno dotjerivanje standarda“.

(Kordić, 2010:74), treba imati na umu da polivalentnost i polifunkcionalnost standardnoga jezika ne ovisi o razgovornom jeziku/stilu, niti je standardni jezik kreiran radi takve potrebe, ali joj svakako može poslužiti.²²

Ne treba u potpunosti odbaciti mogućnost da je razgovorni jezik ustvari funkcionalni stil standardnoga jezika s obzirom na to da je takva dvojba još uvijek živa, ali treba biti oprezan pri argumentiranju bez obzira koju se ideju brani. Bilo bi u mnogome bolje da je Kordić svoja razmatranja o razgovornom stilu započela riječima koje je ustvari zapisala na kraju cjeline vezane uz polivalentnost i polifunkcionalnost standardnoga jezika:

„Kao i svaki drugi funkcionalni stil standardnog jezika, tako i razgovorni ima svoje karakteristike, a jedna od njih je da se na leksičkom planu ubacuju žargonizmi, dijalektizmi, uvećanice, umanjenice itd. No, kao i svaki drugi stil, tako se i razgovorni sastoji najvećim dijelom od elemenata zajedničkih svim stilovima, koji pokazuju da se radi o jednom te istom jeziku. U dijelovima kajkavske ili čakavske regije se razgovori možda odvijaju na kajkavskom ili čakavskom dijalektu, ali time se ne poriče da odvojeno od toga postoji i razgovorni stil standardnog jezika.“ (Kordić, 2010:74)²³

Ovakve tvrdnje u mnogo čemu su uvjerljivije te bi njihova daljnja razrada možda nešto više rasvijetlila problematiku razgovornog jezika/stila. Iz citiranog ulomka može se razabrati kako Kordić smatra da postoji jedan opći razgovorni stil u Hrvata koji u mnogome nalikuje standardnom jeziku, a tek se rubno (uglavnom leksički) razlikuje od njega.

²² Obrnutu pogrešku u zaključivanju Kordić (2010:112-113) čini kada razdvaja pojmove službeni jezik i standardni jezik. Citirajući niz autora izvodi zaključak kako standardni jezik i službeni jezik nisu jedno te isto (Kordić, 2010:112-113), a da uopće nije prikazala barem jedan takav slučaj. Prema Kordić (2010:112) službeni jezik je uži pojam od pojma standardni jezik pa stoga nisu ekvivalentni. Treba ih se razlikovati po nastanku i po funkciji, jer su službeni jezici „izvanjezični pravni konstrukti“ i služe za službeno sporazumijevanje vlade pri vođenju poslova u vladinim institucijama, pri obraćanju građanima i uopće u svim vladinim djelatnostima (Kordić, 2010:112-113). Ne bi li standardni jezik bio defektan kada ne bi postojao administrativno-poslovni stil standardnoga jezika? Nisu li standardni jezici velikim dijelom uspostavljeni upravo iz administrativno-poslovnih potreba? Potrebe komunikacije na području znanosti, administracije, politike i poslovanja najbitniji su razlozi nastanka standardnoga jezika što nam svjedoči i knjižica *Temelji žitne trgovine* (1796.) Josipa Šipuća. Doduše, toga je svjesna i Kordić jer upravo pri objašnjavanju štokavskoga standarda tvrdi: „Budući da se pomoću nadregionalnog jezika željelo ekonomski, administrativno itd. povezati što veći teritorij, odabran je teritorijalno najprošireniji štokavski. U tom smislu su izvanlingvistički činioци prisutni kod standardnog jezika.“ (Kordić, 2010:71), zbog čega nije jasno zašto ovdje tvrdi upravo suprotno.

²³ Treba upozoriti kako je Kordić svjesna da se „u dijelovima kajkavske ili čakavske regije“ (Kordić, 2010:74) razgovori mogu voditi „na kajkavskom ili čakavskom dijalektu“ (Kordić, 2010:74), ali ne uzima u obzir da se isto tako u štokavskoj regiji može komunicirati štokavskim dijalektom bez obzira na standardni jezik čiju osnovicu čini štokavski dijalekt.

3.2.3. Policentrični/pluricentrični standardni jezik

Kao posebnu skupinu među standardnim jezicima Kordić (2010:77) ističe policentrične standardne jezike. Policentrični (ili pluricentrični) jezik je takav standardni jezik koji podrazumijeva više nacionalnih standardnih varijanata (Kordić, 2010:77). S obzirom na to da su razlike među varijantama malene ne može ih se smatrati zasebnim jezicima (Kordić, 2010:77). Primjeri policentričnih standardnih jezika su engleski, njemački i portugalski (Kordić, 2010:77).

Kako su svi veći europski i neeuropski jezici razvili policentrične standarde u jezikoslovlju se standardne jezike klasificira na monocentrične standardne jezike, tj. standardne jezike koji imaju ujednačeni standard bez varijanata (npr. mađarski i slovenski) i policentrične standardne jezike koji imaju standardizirane varijante vezane za nacije (npr. engleski, njemački, srpsko-hrvatski²⁴) (Kordić, 2010:78).

Policentrični jezici nastaju tako što se više nacija služi istim jezikom pa tijekom vremena nastanu varijante tog istog jezika (Mattusch, 1999 navedeno u Kordić, 2010:78). Razlike među varijantama nastaju prvenstveno na razini fonema i leksika, ali dijelom i na razini gramatike. (Mattusch, 1999 navedeno u Kordić, 2010:78) Ukupnost razlika ne ugrožava međusobnu razumljivost među govornicima različitih varijanata. (Kordić, 2010:78) Mnogo su veće razlike među pojedinim dijalektima unutar dijalekatskog kontinuuma nego što su razlike među varijantama policentričnoga standardnog jezika (Kordić, 2010:79-80). Kako se radi o „sistemski nebitnim razlikama jer one ne ometaju sporazumijevanje“ (Kordić, 2010:80) „ne može se govoriti o nekoliko standardnih jezika“ (Mørk, 2008 navedeno u Kordić, 2010:80), već se nužno mora govoriti „o standardnim varijantama jednog te istog policentričnog standardnog jezika“ (Mørk, 2008 navedeno u Kordić, 2010:80).

Kordić (2010:81) upozorava kako je za varijante nebitno kakvo pismo koriste, tj. uporaba različitih pisama kao što je to slučaj u *srpskohrvatskom* i *hindustanskom* jeziku nemaju utjecaj na određivanje statusa varijanata tih jezika. Religijsko opredjeljenje pojedine nacije može uvjetovati različitosti na planu leksika kao što je to slučaj kod hindustanskoga standardnoga jezika, ali ima i takvih policentričnih jezika kod kojih religija neće izvršiti

²⁴ Kordić (2010:78) naglašava kako je upravo Dalibor Brozović srpsko-hrvatski jezik opisao kao policentrični jezik.

utjecaj (Kordić, 2010:81). Srpskohrvatski jezik ne poznaje takve razlike na planu leksika koje bi bile uvjetovane religijskim opredjeljenjem pojedine nacije (Kordić, 2010:81).²⁵

Bez obzira na veliku podudarnost svaka varijanta policentričnoga standardnog jezika međusobno je ravnopravna²⁶ pa stoga ima vlastitu kodifikaciju (gramatiku, rječnik i pravopis) (Kordić, 2010:91-97). Međutim, nezavisna kodifikacija ne može biti razlogom „da se govori o različitim jezicima“ (Kordić, 2010:93). Pluricentrično normiranje i kodifikacija ne igraju ulogu u klasifikaciji jezika (Kordić, 2010:91-93).

„Teorija policentričnosti dakle obuhvaća situacije kada se neki jezik kodificira na više mjesta i pritom postoje razlike među centrima kodifikacije, ali te razlike nisu tolike da bi se moglo govoriti o različitim standardnim jezicima.“ (Kordić, 2010:94)

Zbog navedenog Kordić (2010:93-94) se ne slaže s hrvatskim kroatistima (Radoslavom Katičićem, Daliborom Brozovićem, Brankom Tafra, Petrom Košutar) kada tvrde da su hrvatski i srpski u stvari dva jezika, a ne jedan policentrični srpskohrvatski jezik sa svojim varijantama, jer argument o odvojenim procesima standardizacije ne ugrožava teoriju policentričnih jezika, a 17. i 18. stoljeće hrvatske kodifikacije ne može se smatrati razdobljem standardizacije, već predstandardizacije jer je štokavski u ono vrijeme još uvijek bio regionalni jezik.

Za pojedine policentrične jezike vrijedi i dogovorna kodifikacija jezika među pripadnicima pojedinih varijanata, npr.: Nizozemska i Belgija provodile su niz zajedničkih pravopisnih reformi od 1938. godine, Indonezija i Malezija su 1972. osnovale Jezični savjet za Indoneziju i Maleziju, a 1986. godine im se pridružio i Brunej te su se navedene tri države zajednički dogovarale oko standardizacije pravopisa i terminologije, Austrija i Njemačka se dogovaraju oko ujednačivanja pravopisa, a postoje i takve države u kojima se govore različiti jezici, ali one teže njihovom ujednačivanju (Kordić, 2010:94-95).²⁷

Kada su jezične politike u pitanju i rezultati tih politika treba upozoriti na neke bitne stvari koje se moraju uzeti u obzir pri svakoj raspravi. Objašnjavajući što to kodifikacija podrazumijeva Kordić napominje:

²⁵ Mada postoje i takve riječi koje su uvjetovane religijski, npr. riječ *ufanje* tipična je za hrvatski jezik, ali ne i za srpski. U hrvatsku svjetovnu liriku ušla je iz crkvenih spisa zahvaljujući pjesnicima kao što su Šiško Menčetić i Džore Držić (Pederin, 1997).

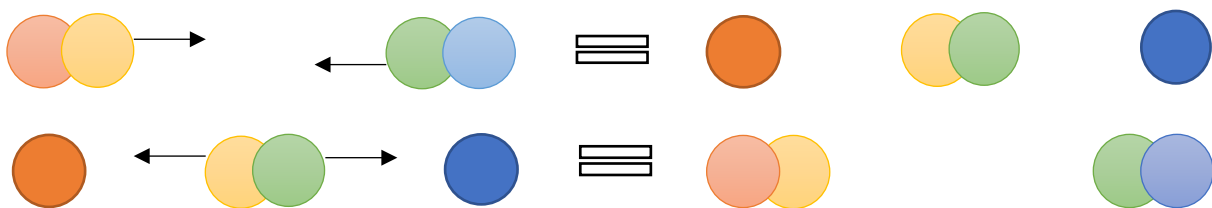
²⁶ Usprkos ravnopravnosti neke varijante su prestižnije, a što je posljedica niza čimbenika od kojih su najbitniji „broj govornika i ekonomska snaga“ (Kordić, 2010:96-97) nacije koja govori određenom varijantom.

²⁷ „Takav primjer su skandinavski ili nordijski jezici, čije međusobne razlike proizlaze dijelom iz toga što su im u podlozi različiti dijalekti, npr. kod standardnog jezika u Švedskoj naspram standardnog jezika u Danskoj, a dijelom iz pripadnosti drugom jezičnom ogranku, npr. finski ne spada u germanske nego u ugrofinske jezik.“ (Kordić, 2010:95) Jezikoslovkinja Dora Maček objasnila je kako nordijske zemlje radi brige o međusobnom sporazumijevanju surađuju na visokoj razini te da „postoji zajednička ustanova, Nordijski jezični savjet, koji se brine o zajedničkoj jezičnoj politici“ (Maček, 1993 navedeno u Kordić, 2010:95).

„Već smo rekli da kodifikacija znači bilježenje upotrebne norme u kodificirajućim knjigama, a to su u prvom redu gramatike i rječnici, a zatim pravopisi. Pravopisi su u drugom planu jer dok rječnici i gramatike opisuju jezik, pravopis ne opisuje jezik, nego način bilježenja jezika u pisanom mediju.“ (Kordić, 2010:91)

Temeljem navedenoga jasno je kako pravopis predstavlja više-manje tradiciju bilježenja i da ju svaka nacija oblikuje za svoj jezik kako ju volja, bilo u dogovoru s drugima ili samostalno bez želje za ičijim interveniranjem ili savjetovanjem te da je sam pravopis u drugom planu jer ne opisuje jezik kao što to čine gramatika i rječnik. Ako su neke države odlučile dogovorno mijenjati pravopis varijanata kojima se služe to ne znači da će i ujedno dogovorno mijenjati gramatike i rječnike svojih varijanata.

Je li dogovorna kodifikacija bolja ili ne sasvim je drugo pitanje, ali treba pri odgovoru na nj imati na umu da su za takvo što potrebni i određeni uvjeti, a ne samo nečija želja ili zamisao. Također, vrlo je bitno istaknuti da između razjednačivanja ili ujednačivanja varijanata ili različitih jezika nema bitne razlike u vrijednosti. Ako nešto ujednačujemo to nužno znači da s druge strane nešto razjednačujemo i obrnuto ako nešto razjednačujemo onda to znači da s druge strane nešto pak ujednačujemo.

Slika 3: Rezultat razjednačivanja i rezultat ujednačivanja

Pri zaključivanju o tome trebaju li se neki jezici ili varijante jezika ujednačivati ili razjednačivati treba znati da to isključivo ovisi o potrebama društva, političkim prilikama, ekonomskim zahtjevima itd. Rad standardologa i uopće jezikoslovaca u nekom državnom institutu u smjeru zahtjeva politike očigledno je normalna pojava inače se skandinavske i nordijske zemlje ne bi mogle ujedinjavati u jeziku jer se radi o jezicima od kojih neki imaju različitu dijalekatsku podlogu, a neki pak pripadaju drugom jezičnom ogranku. Tako bi npr. Hrvati mogli osnovati sa Slovincima i Austrijancima „HSA jezični savjet“ koji bi se brinuo o zajedničkoj jezičnoj politici iz potrebe kvalitetnije međusobne komunikacije, političkog partnerstva i sl. Suprotno tomu, mogli bi smanjiti razlike standardnoga jezika spram druga dva unutardržavna narječja, kajkavskoga i čakavskoga, obogaćujući ga njihovim elementima itd.²⁸

²⁸ Međutim, Kordić (2010:34-35) inzistira na ideji ujednačivanja hrvatskoga i srpskoga standarda, što nam pokazuje njena napomena kako standardizacija predstavlja nadregionalno ujednačivanje te su zbog toga

Da bi se moglo pozitivno odgovoriti na pitanje radi li se o jednom policentričnom jeziku sve varijante moraju, kako to napominje Kordić, zadovoljiti tri (socio)lingvistička kriterija:

1. sistemskolingvistički (tipološki kriterij) – „kakav je omjer podudarnosti i razlika između dotičnih idioma“ (Kordić, 2010:97)
2. komunikativni kriterij – međusobna razumljivost između govornika tih idioma (Kordić, 2010:97)
3. genetski kriterij – „da li je za nadregionalni tj. standardni jezik uzet isti dijalekt ili ne“. (Kordić, 2010:97)

Valja naglasiti kako je Kordić uvela još jednu terminološku jedinicu – idiom – bez ikakvog objašnjenja. Klasificira li Kordić idiome ili jezike sada postaje potpuno nejasno, a nejasan i je sadržaj termina idiom. Ovako se čini da idiom podrazumijeva samo standardne varijante. Pri opisivanju odnosa navedenih kriterija također kombinira termine idiom i jezik.

„Može se reći i da ti kriteriji ujedno kontroliraju jedan drugi. Naime, rezultat koji se dobije primjenom jednog od njih po pravilu se poklapa s rezultatom druga dva kriterija. Što je i logično, jer ako je za nadregionalni jezik uzet isti dijalekt (npr. štokavski), to ima za posljedicu ogromnu podudarnost uspoređivanih idioma i više–manje potpunu međusobnu razumljivost. Ili, obrnutim redoslijedom, ako se govornici razumiju bez posebnih poteškoća, onda mora da je količina podudarnosti u jeziku velika, a ona proizlazi iz toga što je za nadregionalni jezik uzet isti dijalekt.“ (Kordić, 2010:97)

No, bez obzira na terminološku omašku Kordić je jasno odredila kriterije i njihovu međusobnu zavisnost. Ulazeći ponešto detaljnije u razradu Kordić se poslužila primjerom srpskohrvatskoga jezika pa će se u narednim paragrafima govoriti o primjeni kriterija na tom jeziku.

Na temelju prvog kriterija Kordić (2010:98-99) objašnjava kako je srpskohrvatski jedan jezik jer je omjer istosti između srpskoga, hrvatskoga, bošnjačkoga i crnogorskoga jezika mnogo veći od omjera razlika. Pri mjerenju „istovjetnosti uspoređuju se sve jezične

kroatističke intervencije koje idu u smjeru regionalnog razjednačivanja suprotne standardizaciji, ne uviđajući pri tom da se bitno ne odvaja od onih koji podupiru rad na njihovom razjednačivanju: To se dijelom da iščitati i na temelju jezičnih elemenata kojima se koristi pri pisanju, a koji ne pripadaju hrvatskom standardu već upravo srpskom. Na taj je detalj jezičnog izražavanja Snježane Kordić uputio jezikoslovac Jurica Budija: „Jezik kojim piše S. Kordić je hrvatski, a kad bi se išlo po njezinu, hrvatska inačica srpskohrvatskoga jezika. Uzme li se u obzir da su obje inačice ravnopravne (...), a uz to da je S. Kordić rođena i obrazovana u Hrvatskoj kao jezičar, ne mogu naći razloga zašto se toliko naslanja na srpski, dot. na srpsku inačicu »srpskohrvatskoga«.“ (Budija, 2010:408-409) Znanstvenik Tomasz Kamusella (2012:129) upozorio je kako Kordić ima negativan stav prema jezičnom purizmu i perspektivizmu držeći ih neznanstvenima jer jezičnu politiku Hrvatske i drugih postjugoslavenskih država prosuđuje s etičkog aspekta. Nadalje, upozorava kako su jezični purizam i perspektivizam sastavni dio jezičnog planiranja, kodificiranja i standardiziranja te su kao takvi dijelom znanosti jer svaka znanost pa tako i jezikoslovlje ima dva komplementarna cilja – istraživanje i primjenu rezultata istraživanja radi promjene materijalne i društvene stvarnosti koja okružuje čovjeka (Kamusella, 2012:128-129).

razine“ (Kordić, 2010:98) , a ako „postotak potpune identičnosti prelazi 50% (...) onda se dotični idiomi smatraju jednim policentričnim standardnim jezikom“ (Ammon, 1995; Bunčić, 2008 navedeno u Kordić, 2010:98). S obzirom da varijante srpskohrvatskoga jezika daju rezultat od „75% ili više ovisno o idiomu, radi se o jednom policentričnom jeziku“ (Bunčić, 2008 navedeno u Kordić, 2010:98). Suprotno tomu mjerenja podudarnosti „Ausbau-jezika“ daju vrlo male postotke – 16%, 6% i 5% (Kordić, 2010:98). Pri mjerenju istosti koristi se i „Swadesheva lista“ koju je osmislio Morris Swadesh tako što je sastavio listu od sto riječi koje predstavljaju osnovno rječničko blago (Kordić, 2010:98). Mjerenja pokazuju da varijante jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca imaju 100% zajedničkog osnovnog rječničkog blaga (Kordić, 2010:98). Također, navedenim varijantama je i struktura sloga identična, a kako se prema teoriji Kopenhagenske lingvističke škole struktura sloga smatra DNK profilom jezika srpskohrvatske varijante čine jedan jezik (Kordić, 2010:99). Na osnovi razine identičnosti razlikuju se tri vrste jezične distance:

1. mala (policentrični standardni jezici – npr. engleski, njemački)
2. srednja (Ausbau-jezici – npr. standardni luksemburški i njemački standardni njemački)
3. velika (Abstant-jezici – npr. poljski, grčki) (Kordić, 2010:102).

Uzme li se treći kriterij u obzir onda je jasno da je dijalekatska podloga za sve srpskohrvatske varijante štokavska te je teško graditi veće razlike među pojedinim varijantama (Kordić, 2010:99-101). Za one južnoslavenske jezikoslovce koji tvrde kako su se srpski standard i hrvatski standard razvili na dvjema različitim štokavicama Kordić (2010:99) napominje kako teorija policentričnih jezika podrazumijeva i takve situacije kada varijante počivaju na dva jako srodna dijalekta, stoga mogućnost takvog opisa srpskoga i hrvatskoga jezika ne omogućava govor o dvama jezicima. O različitim jezicima bi se moglo govoriti jedino da su Hrvati uzeli čakavski jezik dijalekt za osnovu svog standarda (Kordić, 2010:99-100). Niti udio kajkavskih i čakavskih elemenata u hrvatskom standardnom jeziku nije dovoljan da bi se govorilo o različitim jezicima jer je njihov udio neznatan i Kordić (2010:100) tu postavlja kvalitetnu argumentaciju. Kako bi potvrdila svoju tezu o jednom policentričnom srpskohrvatskom jeziku zasnovanom na jednom dijalektu Kordić (2010:100) se poziva na Stjepana Babića i Dalibora Brozovića, jer je Babić tvrdio kako su hrvatski i srpski književni jezik nastali na istom narječju, a Brozović kako oba jezika imaju novoštokavsku dijalekatsku osnovicu.

Pri obrađivanju drugog kriterija Kordić (2010:101-109) jasno tvrdi kako nema potrebe sumnjati radi li se o jednom policentričnom jeziku. Govoriti o zasebnom hrvatskom i

zasebnom srpskom jeziku (i zasebnom bošnjačkom jeziku) za Kordić predstavlja udvaranje „nacionalizmu Srba i Hrvata“ (Kordić, 2010:101). Naime, razumijevanje između govornika varijanata srpskohrvatskoga jezika je toliko visoko da 90% tipično „srpskih“ riječi može razumjeti svaki govornik hrvatskoga jezika, a naravno onda vrijedi i obratno (Kordić, 2010:101). Kordić (2010:101) je mišljenja kako su veće razlike između gornjonjemačkog i donjonjemačkog, a čak i među njihovim govornicima nema velikih poteškoća u sporazumijevanju ako je čovjek dobre volje.²⁹ Neki inozemni autori pak smatraju kako je razumljivost između Hrvata i Srba potpuna (Kordić, 2010:101). Potvrdu Kordić (2010:101) pronalazi i u Brozovićevim riječima, ali i bez toga doista nema sumnje u mogućnost sporazumijevanja među Srbima i Hrvatima. Razumljivost mora biti iznad 75% da bi se moglo govoriti o jednom policentričnom jeziku, a kako je mogućnost sporazumijevanja između Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca „daleko veća od granice navedenog postotka, nesumnjivo se radi o jednom te istom standardnom jeziku“ (Kordić, 2010:107).

Nadalje, Kordić citira Roberta M. W. Dixona:

„Govorniku nekog idioma ponudi se govoreni ili pisani odlomak iz nekog drugog idioma i razumijevanje se testira nizom pitanja. (...) razumije se ili vrlo malo (možda 10%) — tu se radi o različitim jezicima — ili skoro sve (70% ili više) ovdje se radi o dijalektima istog jezika. Vrlo rijetko se javlja slučaj da razumijevanje iznosi oko 50%. (...) Kad se 'jezik' definira pomoću uzajamne razumljivosti, onda se rijetko pojavljuju poteškoće pri određivanju da li idiomi dviju grupa ljudi predstavljaju dijalekte jednog jezika ili su dva različita jezika.“ (Dixon, 1997 navedeno u Kordić, 2010:106)

S obzirom na to da Kordić nije govorila o dijalektima nekog jezika teško je u kontekstu njezine knjige razumjeti na što bi se ovaj citat iz Dixonove knjige trebao odnositi. Treba li to značiti da su hrvatski jezik i srpski jezik ustvari dva dijalekta jednog štokavskoga jezika?

Bernhard Gröschel (2009) kako navodi Kordić (2010:105) napominje da oni jezikoslovci koji tvrde „da kriterij međusobne razumljivosti nema status znanstvenog argumenta“ (Gröschel, 2009 navedeno u Kordić, 2010:105) ili oni jezikoslovci koji taj kriterij svrstavaju pod laičke predodžbe o jeziku te „samoprocjenu govornika i povijest standardizacije (kod Srba i Hrvata prvotnu razdvojenu)“ (Gröschel, 2009 navedeno u Kordić, 2010:105) drže kao znanstveno primjerenije kriterije dokazuju nepoznavanje važnosti kriterija međusobne razumljivosti u jezikoslovlju.

²⁹ Valja naglasiti da donjonjemački u mnogome nalikuje nizozemskom jeziku: „Predak današnjega nizozemskoga jezika, i njegove varijante u Belgiji – flamanskoga, nazivamo staroniskofranačkim. Staroniskofranački je jako blizak starosaskomu, a nizozemski i donjonjemački i danas još čine dijalekatski kontinuum i genetski ih možemo smatrati istim jezikom.“ (Kapović, 2008:80) Zbog toga se nizozemski i donjonjemački jezik ubrajaju u istveonske jezike, a gornjonjemački u erminonske jezike (Kapović, 2008:79-80).

Nadalje, Kordić (2010:105-120) upozorava na kriterije koji ne dolaze u obzir, kako u sociolingvistici tako i u jezikoslovlju:

1. nacionalni kriterij – jer se tako često želi od policentričnoga jezika načiniti dva ili više samostalnih jezika, kao što je slučaj kod sljedećih policentričnih jezika: „hindi/urdu, bengalski/asameski, srpski/hrvatski, tvi/fante, ksosa/zulu“ (Kordić, 2010:105-106)
2. mogućnost razjednačivanja jezika u daljoj budućnosti – jer to trenutno nije dio jezične stvarnosti, a postoje i obratna proročanstva (Kordić, 2010:107)
3. ustav – jer „proglašavanje nekog idioma službenim jezikom i ustavno fiksiranje imenovanja nisu sociolingvističkog karaktera, nego političkog“ (Gröschel, 2003 navedeno u Kordić, 2010:110)³⁰
4. vrijednosni kriterij (samoprocjena govornika) – jer se takva procjena ne temelji na znanstvenim, točnije jezikoslovnim temeljima zbog čega je subjektivan, a ne objektivan (Kordić, 2010:116)
5. pravo naroda – jer međunarodno priznavanje nekog jezika pod određenim imenom ne postoji u pravima naroda kao što ne postoji ni takva vrst ravnopravnosti naroda koja nalaže „da je znak demokracije i znak ravnopravnosti reći da svaka nacija ima zaseban jezik“ (Kordić, 2010:120).

³⁰ Navedenu tvrdnju Kordić citira iz Gröschelovog rada *Postjugoslavische Amtssprachenregelungen—Soziolinguistische Argumente gegen die Einheitlichkeit des Serbokroatischen?* (2003) Iz istog rada preuzima i ovu tvrdnju: „Stoga je jasno da »su službeni jezici i ime koje im država dodjeljuje čisto pravne tvorevine« koje se ne prenose automatski u (socio)lingvistiku (...). Tim više što baš kod imenovanja službenog jezika postoje »pokušaji od strane politike da pitanje imenovanja instrumentalizira za vlastite svrhe. Službeni nazivi jezika mogu postići funkciju prikrivanja stvarnosti pogotovo kod stranaca koji nisu dobro upoznati s prilikama u određenoj zemlji i s jezikom« (...)“ (Gröschel, 2003 navedeno u Kordić, 2010:110). Nije li se nešto slično tomu učinilo u 19. stoljeću te se danas zdravo za gotovo termin *srpskohrvatski jezik* upotrebljava u jezikoslovlju bez dubljeg propitkivanja tog termina i razloga zbog kojih je nastao? Treba istaknuti i argument da mnogi jezici nisu ustavom proglašeni službenima što bi, kada bi se ustav uzimao kao kriterij, značilo da ti jezici i ne postoje (Kordić, 2010:112), a s takvim argumentom se treba složiti. No, ono s čime se ne treba složiti jest tvrdnja Kordić (2010:113-114) da proglašavanje službenog jezika neke države ujedno znači nacizam, rasizam, jezičnu netoleranciju i sl. Ne predstavljaju li takvi komentari od strane jezikoslovaca, koji sebe smatraju „nepolitikantima“, upravo čin politikantstva? Kada navodi da u SAD-u nije ustavom zadan službeni engleski jezik (Kordić, 2010:113) onda mora znati da je ipak politički zadan kao službeni jezik i to u oko tridesetak saveznih država. Dovoljno je pogledati rad *English as the Official Language of the United States: Legal Background* (Engleski kao službeni jezik Sjedinjenih Američkih Država: Pravna pozadina) iz 2010. godine da bi se moglo uvidjeti kako je pitanje službenoga jezika u SAD-u od nemale važnosti.

3.2.4. Pogreške u jezikoslovlju

U potpoglavlju Manifestacije neznanja Kordić je dala svojevrsan prikaz pogrešaka koje čine hrvatski jezikoslovci, a zbog kojih neispravno opisuju jezično stanje na području četiriju zemalja koje govore jednim srpskohrvatskim policentričnim standardnim jezikom. Ovdje će se po rednim brojevima prikazati pojedine primjedbe koje navodi autorica, a koje se čine ključne za rješavanje problematike.

1. Kordić (2010:140) se ne slaže s tvrdnjom „da je standardni jezik suprotstavljen »organskim« jezicima“.

„Ako »organski« znači ono što u svjetskoj lingvistici pokriva dijalekt, onda rečenicu domaćih jezikoslovaca da je standardni jezik »neorganski« treba shvatiti kao tvrdnju da standardni jezik nije dijalekt.“ (Kordić, 2010:141)

Vidjelo se u razradi Brozovićeve knjige da organski jezik ne znači dijalekt pa stoga zaključak ne vrijedi.

2. Brozovićeve tvrdnja, a koju su prihvatili hrvatski jezikoslovci, kako je „srpskohrvatski jezik apstraktan i stoga konkretno nepostojeći jer se uvijek ostvaruje u obliku jedne od varijanata“ (Brozović, 1978 navedeno u Kordić, 2010:141-142) neprihvatljiva je za jezikoslovku Kordić (2010:141-142). Kordić (2010:142) je mišljenja da se prihvaćanjem takve tvrdnje osporava postojanje njemačkog, engleskog ili kojeg drugog policentričnog jezika. Nadalje, napominje:

„Svjetski jezici bili bi nepostojeći i na osnovi kroatističke tvrdnje da srpskohrvatski ne postoji zato što izvorni govornici ne govore i ne pišu mješavinu hrvatske i srpske varijante. Naime, ni izvorni govornici engleskoga ne govore i ne pišu mješavinu američke i britanske varijante. Ni španjolski nije mješavina argentinske i španjolske varijante, ni portugalski nije mješavina brazilske i portugalske varijante itd., dakle nijedan policentrični jezik nije mješavina varijanta. A to onda, naravno, znači da ni srpskohrvatski nije mješavina varijanata.“ (Kordić, 2010:142)

Nameće se jedno pitanja kada se govori o varijantama: Tko je *jezik izvornik*? Engleski policentrični jezik je uvijek engleski i na njegovom temelju su nastale sve varijante. Ista situacija je i sa španjolskim, portugalskim, francuskim, njemačkim itd. Ali *jezik izvornik* ne može ujedno biti i varijanta i izvor stoga se jezici i nazivaju po *jeziku izvorniku*, a varijante se obilježavaju kao *varijanta x jezika izvornika*! Stoga je neispravno govoriti o britanskoj varijanti engleskog jezika.

Nadalje, kakav je to jezik izvornik kojeg nazivaju srpskohrvatski? Gdje se on realizirao? Gdje su mu pisani tragovi? U 19. stoljeću? Mada Kordić (2010:144) tvrdi kako to nije argument jer prema jezikoslovnim teorijama policentrični jezik nikad nije jedinstven i uvijek se ostvaruje u varijantama moramo se složiti s činjenicom da je jezik izvornik ipak

jedinstven. Što je to nejedinstveno u engleskom, njemačkom, španjolskom ili francuskom standardnom jeziku? Svi ti jezici imaju svoju povijest i podlogu na kojoj su se izgrađivali. Sve potrebe koje mora zadovoljiti standardni jezik su se izgrađivale postepeno s razvojem kulture, znanosti, ekonomije i sl. Nemoguće je poistovjeđivati varijantu s osnovnim oblikom čija je bitna obilježja zadržala, a rubno unijela vlastite posebnosti. Stoga kod monocentričnih jezika razvoj ide iz jednog centra i ostaje u njemu, a kod policentričnih jezika razvoj prvotno ide iz jednog centra, a potom se grana u varijantama, zato se i govori o jednom jeziku, a ne o više njih. Prema tome nije u potpunosti ispravno tvrditi da razvoj policentričnog jezika ide iz nekoliko centara paralelno, kako to tvrdi Kordić (2010:144), jer je to tek naknadna pojava kojoj prethodi jedan centar. Nije li Kordić kontradiktorna sama sebi ako tvrdi da srpskohrvatski jezik doista postoji samo u varijantama, ali je i dalje jedan jezik kada se na primjeru engleskog jezika zna da postoje varijante, ali to ne dokida engleski jezik niti ga čini varijantom. Kordić (2010:78) je i sama upozorila kako policentrični jezici nastaju tokom vremena (!) jer se njima služe različite nacije što onda dovodi do izgradnje specifične nacionalne varijante. Tvrditi da je engleski jezik varijanta engleskoga jezika ne čini se smislenim, kao ni formulacije „njemački standardni njemački“, „francuski standardni francuski“ itd. Takve formulacije ravne su tvrdnjama kako je prototip varijanta prototipa. Mada Kordić ne prihvaća tvrdnju kako je srpskohrvatski standard apstraktan jer se uvijek ostvaruje u jednoj od varijanata čini slične greške kao i Brozović u pristupu srpskohrvatskom jeziku i u pristupu drugim policentričnim jezicima.

3. Kordić (2010:142) drži da je neodrživa Brozovićeva tvrdnja kako „standardne „varijante funkcioniraju za narode koji ih koriste kao standardni jezici pa da one zato jesu standardni jezici“ (Brozović, 2002 navedeno u Kordić, 2010:142). Napominje kako treba imati na umu da postoje standardni jezici bez varijanata i standardni jezici s varijantama pa prema tome srpskohrvatske „varijante jesu standardne, ali čine jedan standardni jezik uslijed međusobne razumljivosti koja vlada među njima, uslijed sistemskolingvističke podudarnosti i uslijed štokavice koja im je zajednička“ (Kordić, 2010:142-143).

4. Kordić (2010:145) se ne slaže s tvrdnjom Branke Tafre i Petre Košutar kako je potrebna povijesna jedinstvenost kao preduvjet za policentrični jezik. Navedene jezikoslovkinje „tvrde da se srpskohrvatski ne može smatrati policentričnim jezikom jer nikada nije bio jedinstven, dok su drugi policentrični jezici u prošlosti bili jedinstven jezik, bez teritorijalnih diferencijacija koje danas postoje“ (Tafra, Košutar, 2008 navedeno u Kordić, 2010:145). Gröschel (2009) kako je navedeno u knjizi Snježane Kordić (2010:145) smatra kako tu tvrdnju opovrgava njemački jezik. Naime, među govornicima njemačkoga jezika ne

nastaju problemi pri komunikaciji ako se razgovor odvija na standardnom jeziku (isto vrijedi za razgovorni jezik), a tek dijalekti mogu rezultirati određenim nejasnoćama (Wiesinger, 1988 navedeno u Kordić, 2010:83-84). Također, donjonjemački jezik ima mnogo više sličnosti s nizozemskim jezikom nego s gornjonjemačkim jezikom (Kapović, 2008:79-80). Iz toga proizlazi da je kompletan njemački govorni prostor vrlo heterogen. Citirajući nekoliko autora Kordić (2010:145) navodi tu bitnu značajku njemačkoga jezika. U prošlosti nije postojao jedan jedinstven njemački jezik te se zbog niza sociokulturnih i jezičnopovijesnih razloga njemački „može smatrati prototipom heterogenosti unutar jednog jezika (Földes, 2002 navedeno u Kordić, 2010:145). Prije nego se je njemački jezik u 19. stoljeću standardizirao postojale su regionalne posebnosti te je tako u 11. st. postojao „poseban švicarski njemački pisani jezik, čije su se posebnosti u leksiku, morfologiji i drugome održale do danas“ (Sonderegger, 1985 navedeno u Kordić, 2010:145), „a u Beču se od 13. st. koristi jedan također poseban pisani jezik“ (Wiesinger, 1985 navedeno u Kordić, 2010:145). U tom smislu potrebno je govoriti o regionalnoj policentričnosti njemačkoga jezika, a ne nacionalnoj, jer je njegova policentričnost „uvjetovana (...) faktorima koji su stariji od današnjih nacija“ (Reiffenstein, 2001 navedeno u Kordić, 2010:145)

Međutim, uspoređujemo li njemački jezik s hrvatskim jezikom treba imati nekoliko činjenica na umu. Prvo, na povijesnom prostoru Hrvatske nikada nije nastala takva socijalna grupacija koja se je u potpunosti izdvojila i koja je postala novom nacijom u 19. stoljeću. S druge strane Njemačka povijest je mnogo kompleksnija. Sveto Rimsko Carstvo Njemačkoga Naroda postojalo je od 9. stoljeća sve do početka 19. stoljeća. Od početka 19. stoljeća traje proces nacionalnih preporoda te se oformljuju nove nacije. U 19. stoljeću Hrvatski se povijesni prostor teži teritorijalno ujediniti te nije došlo do kakva raspada Kraljevstva Hrvatske Dalmacije i Slavonije. Drugo, književni jezik kojeg su njegovali Hrvati postao je i standardnim jezikom Hrvata, a književni jezik koji se njegovao na prostoru Svetoga Rimskog Carstva Njemačkoga Naroda postao je standardnim jezikom Nijemaca, Austrijanaca i dijela Švicaraca. Današnja Austrija nekada je bila dijelom Svetoga Rimskog Carstva Njemačkoga Naroda, štoviše Habsburgovci su dugo bili nositelji te titule i sasvim je jasno da je onda u današnjoj Austriji standardni jezik upravo njemački, tj. austrijska varijanta njemačkoga jezika. Treće, hrvatski govorni prostor također je heterogen jer se na njemu rasprostiru tri narječja od kojih su sva tri u povijesti bila podlogom književnih jezika, a postojao je i hibridni tronarječni tip književnoga jezika koji je kombinirao elemente svih triju narječja. Gledano genetski ta narječja ne čine hrvatski jezik jer se štokavsko narječje prostire i na prostoru drugih država, a i sva tri narječja bliska su sa susjednim narječjima te s njima čine jedan jezik dijasistem. S

obzirom na to da je Njemačka teritorijalno velika država ne čudi što se na njenom terenu dodiruju dva jezika dijasistema zbog čega su dijalekti sjevera Njemačke srodniji i bliži nizozemskim dijalektima. No, ipak sjeverne se njemačke dijalekte okuplja pod nazivom donjonjemački jezik iako ih genetski možemo smatrati jednim jezikom s nizozemskim jer čine dijalekatski kontinuum, tj. istveonski jezik (Kapović, 2008:79-80). Po istom principu i hrvatske dijalekte okupljamo pod nazivom hrvatski jezik imajući pri tom na umu da dijalekti okupljeni pod tim nazivom čine dijalekatski kontinuum s drugim dijalektima koji se prostiru van hrvatskoga teritorija, dijalektima koji nisu hrvatski.

Policentričnost njemačkoga jezika nije uvjetovana faktorima koji su stariji od današnjih nacija kako to tvrdi Reiffenstein već raspadom Svetoga Rimskog Carstva Njemačkoga Naroda. Štoviše, o policentričnosti nema govora dok god ne postoji kakav razvijen književnojezični uzus koji ima utjecaja i na druge prostore koji preuzimajući ga prilagođavaju pojedine njegove elemente vlastitoj kulturi. Kao što je već prethodno bilo naglašeno, a na što se poziva Kordić, jezik kojeg koristi više nacija u toku vremena rezultira varijantama. Dakle, njemački jezik ne može biti policentričan sve dok se ne pojavi nacija/narod koja/koji koristi taj jezik i postepeno ga prilagođava vlastitim kulturološkim posebnostima i potrebama. S obzirom na to da njemački jezik, kao i većina europskih jezika vrhunac standardizacije doživljava u 19. stoljeću što je usput popraćeno i političkim teritorijalnim izmjenama o njegovoj policentričnosti bilo bi ispravno govoriti tek od tog vremena.

5. Kordić (2010:146) smatra kako kolonijalni odnos ne može biti uvjet da bi se govorilo o policentričnom jeziku, a u prilog tome ide njemački policentrični jezik. S time se treba djelomično složiti jer su upravo takvi odnosi zaslužni za kreiranje određenoga broja policentričnih jezika. Time se ne želi reći da kolonijalni odnos u povijesti treba biti uvjet da bi se neki jezik klasificiralo kao policentrični, ali takvu povijesnu činjenicu treba uzimati u obzir kao jedan od mogućih uzroka nastanka policentričnih jezika. Nadalje napominje:

„Razumljivo je i zašto nije kriterij: kad se želi saznati je li riječ o jednom policentričnom jeziku ili o nekoliko jezika, onda se gledaju današnje jezične podudarnosti i razlike, a ne kako je došlo do današnjeg stanja. Odnos podudarnosti i razlika spominje se u svakoj definiciji policentričnog jezika.“ (Kordić, 2010:146)

Međutim, ako se ne razmatra kako je došlo do određenoga jezičnog stanja onda je teško nešto valjano o tomu jeziku reći. Osim toga, ako ne znamo kako je došlo do npr. njemačkoga policentričnog jezika zašto smo ga uopće nazvali njemački?

6. Kordić (2010:146) smatra kako Brozovićeve tvrdnja „da se uslijed razlike u jezičnopovijesnoj pozadini na hrvatskoj i na srpskoj strani ne može raditi o jednom

policentričnom jeziku“ (Brozović, 2002 navedeno u Kordić, 2010:146) nije ispravna. Naime, nekim je policentričnim jezicima (kao što je engleski i njegove varijante – irski engleski, australijski engleski i Black English) jezičnopovijesna pozadina mnogo više heterogena nego je to slučaj sa srpskohrvatskim jezikom (Gröschel, 2009 navedeno u Kordić 2010:146-147). Nadalje, citira Gröschela:

„»(...) Upućivanje na različite preduvjete i odvojeni razvoj na hrvatskom i srpskom području je doduše točno, ali istovremeno i banalno, isuviše banalno da bi se iz toga izvodila nespojivost jednog širom svijeta isprobanog i dokazanog teorijskog sociolingvističkog modela za opis sličnih jezičnih konstelacija — kakav je varijantski model — s konkretnim jezičnim datostima kod Hrvata i Srba.“ (Gröschel, 2009 navedeno u Kordić, 2010:147)

Ovdje valja uočiti kako su Kordić i Gröschel svjesni odvojenoga razvoja srpskoga i hrvatskoga jezika, ali drže da to i dalje ne može umanjivati činjenicu kako se radi o jednom jeziku jer srpski i hrvatski zadovoljavaju sve kriterije policentričnih jezika zbog čega ih je nemoguće razdvajati na temelju razlika u jezičnopovijesnoj pozadini. Ako gledamo čisto sinkronijski stvari su jasne i točno znamo kada se radi o jednom ili dva jezika, ali dijakronijski pogled govori nam kako taj jedan jezik treba nazvati i iz tog razloga je engleski engleski, a ne irskoengleski, australijski engleski, američkoengleski i sl. Kod Hrvata i Srba imamo dva bitno drugačija književnojezična razvoja u dvjema različitim državama koja, nekim čudom, u 19. stoljeću postaju odviše slična i to upravo hrvatskomu književnojezičnom uzusu.

7. Kordić (2010:154) smatra kako hrvatski kroatisti rado relativiziraju „štokavicu“ naglašavajući kako se Srbi i Hrvati nisu odlučili za nju u isto vrijeme i napominjući kako se radi o novoštokavskoj dijalektalnoj osnovici s određenim povijesno-dijalektološkim razlikama. Kordić drži kako se time stvara dojam:

„(...) kao da su bitni razlozi zbog kojih je odabrana štokavica, a ne činjenica da je svuda odabrana baš štokavica. Kao da je kod utvrđivanja da li netko govori njemačkim jezikom bitan razlog zašto govori njemački, a ne činjenica da govori njemački.“ (Kordić, 2010:154)

No, valja upozoriti da se o njemačkom jeziku ne bi govorilo kao o njemačkom da se nije uzimalo u obzir povijesne razloge zbog kojih netko danas govori njemački kao službeni jezik države u kojoj živi. Kordić se ne slaže ni s tvrdnjom kako je štokavica uzeta iz različitih razloga kod Srba i Hrvata jer „je u Zagrebu razlog bio jezično se ujediniti sa svim štokavcima primjenjivanjem reformi Vuka Karadžića“ (Kordić, 2010:154).³¹ Ovakva izjava stvara dojam kako Hrvati ne bi imali svoga jezika na štokavskoj osnovi da nije bilo Vuka Karadžića. Također, treba odrediti o kakvoj se reformama radi i što je Karadžić uopće reformirao. S

³¹ Opet nedosljednost u pristupu jezikoslovkinje Kordić. Što je Karadžić reformirao ako „standardni jezik nije izmišljeni jezik, nego bivši regionalni jezik koji je uzet za nadregionalni“ (Kordić, 2010:141)?

obzirom na to da je štokavica odabrana za nadregionalni jezik u 19. stoljeću Kordić (2010:154) smatra kako se ne može tvrditi da su se Hrvati i Srbi odlučili za štokavicu u različitim razdobljima. Kao argument tome prilaže činjenicu kako su Hrvati mogli izabrati i kajkavski u 19. stoljeću:

„Da se Zagreb u 19. st. odlučio za svoj okolišni kajkavski, ne samo da je upitno da li bi došlo do ujedinjenja čakavske Dalmacije, kajkavske Hrvatske i štokavske Slavonije, nego bi i uzimanje kajkavice dalo za rezultat policentrični jezik, samo što ga u tom slučaju ne bi dijelili sa Srbima, Bošnjacima i Crnogorcima, nego sa Slovencima.“ (Kordić, 2010:154)

Bilo bi zgodno da je Kordić objasnila zašto je upitno bi li se čakavska Dalmacija, kajkavska Hrvatska i štokavska Slavonija³² ujedinile da je uzet kajkavski za standardni jezik.³³

Termin „novoštokavski“ Kordić (2010:154-155) smatra nebitnim jer on tek naglašava razliku spram „staroštokavskog“, a kako se „staroštokavski“ nikad nije standardizirao dovoljno je reći da se standardizirala štokavica. Neutemeljeno je, prema Kordić (2010:155), smatrati da Hrvati i Srbi govore dvama jezicima zbog činjenice što u hrvatskoj povijesnoj pisanoj tradiciji supostoje kajkavski, čakavski i štokavski dijalekt. Svoje tvrdnje argumentira primjerom austrijske varijante njemačkoga jezika:

„Međutim, i standardni jezik na teritoriju Austrije se oblikovao u različitom kulturnom, književnom i jezičnom (dijalektalnom) okružju naspram jezika u Njemačkoj, npr. Austrija ima neposredan dodir s Italijom, s južnim Slavenima, s Mađarskom, što se sve odrazilo na kulturu u Austriji i na književnost, ima na svom teritoriju dijalekata kojih nema izvan Austrije, a usprkos svemu tome radi se o istom standardnom jeziku kao u Njemačkoj.“ (Kordić, 2010:155)

Tu se donekle treba složiti s Kordić, ali takve tvrdnje i argumenti ne rasvjetljavaju ime jezika, tj. ne govore nam zašto se njemački jezik zove njemački, tj. zašto austrijski standard nazivamo austrijskom varijantom njemačkoga standardnog jezika. Kako smo uopće zaključili da je austrijski standard odviše sličan njemačkom, a ne obrnuto da je njemački standard odviše sličan austrijskom po čemu bi on bio ustvari varijanta austrijskoga standardnog jezika?

8. Kordić (2010:155) drži kako pri opisu i klasifikaciji standardnih jezika nije ispravno zanemarivati genetsku i tipološku podudarnost, točnije smatra kako hrvatski kroatisti griješe

³² Zanimljiv je način geografskog smještanja hrvatskih narječja. Kordić na drugom mjestu u knjizi teritorijalnu rasprostranjenost tih narječja opisuje na sljedeći način: „S obzirom da je štokavski ionako bio najrasprostranjeniji na teritoriju o kojem je riječ, razumljivo je što je upravo on uzet za nadregionalni jezik. Kajkavski se govorio samo u Zagrebu i njegovoj okolini, a čakavski uglavnom na obali Jadranskog mora.“ (Kordić, 2010:70) Prema tome, za Kordić je u jednom trenutku cijela Dalmacija čakavska (bez Kvarnera i Istre), a u drugom trenutku samo obala Jadranskog mora; štokavski je inače najrasprostranjeniji, ali nekad je prisutan samo u Slavoniji; kajkavski je vezan isključivo uz okolicu Zagreba.

³³ Isto tako tvrdi: „Jedino je čakavica, koja je teritorijalno najograničenija, mogla poslužiti za izgradnju jednog Ausbau-jezika, ali odlukom u korist čakavice upitno je da li bi došlo do ujedinjenja teritorija na kojem se danas prostire Hrvatska“ (Kordić, 2010:154).

kada tvrde „da Hrvati, Srbi, Bošnjaci i Crnogorci govore istim jezikom kad se gleda tipološka i genetska razina, a različitim jezicima kad se gleda standardna razina“ (Kordić, 2010:155).

Svoj stav argumentira na sljedeći način:

„Međutim, kod te teze postoji veliki problem. Njome se, naime, tvrdi da je nešto ujedno i jedan jezik i nekoliko jezika, a da se do takvog rezultata dolazi ako se od standardnog jezika odvoji njegova tipološka i genetska razina. No, tipološku i genetsku razinu nije moguće odvojiti od standardnog jezika jer one su sam sadržaj standardnog jezika. Tipološka razina su sve sistemskolingvističke jedinice, a genetska razina je štokavica. Od toga se sastoji standardni jezik. Ni kod drugih standardnih jezika, npr. engleskog, njemačkog ili francuskog, tipološka i genetska razina nije odvojena od standardnog jezika.“ (Kordić, 2010:155-156)

S navedenom bi se tvrdnjom djelomično mogli složiti, ali argumenti kojima teži dokazati ispravnost navedene tvrdnje ustvari vode k dokazivanju formule jezik = standardni jezik.

Stoga, nakon navedene tvrdnje, napominje:

Usput rečeno, kad se govori o jeziku nije potrebno stalno koristiti pridjev standardni, kako čine lingvisti na južnoslavenskim prostorima. Naime, jezik neutralno već znači standardni jezik i onda kad se riječ standardni ispred njega ne navodi(...). (Kordić, 2010:156)

Kordić time želi reći da tamo gdje je uspostavljen standardni jezik neutralno se referiranje na jezik uvijek odnosi na standardni jezik. No, tvrdnja kako nije potrebno stalno koristiti pridjev standardni tek je djelomično točna. Upravo „nepotrebn“ pridjev standardni pobliže označuje imenicu jezik. Kada se pak imenicu jezik pobliže ne označi nastaje pomutnja. Česta je i pojava izjednačivanja termina jezik i termina idiom (čemu je sklona i jezikoslovinja Kordić³⁴), ako pak s tim izjednačimo i termin standardni jezik tada imamo tri značenja upisana u jedan termin što je za znanost vrlo nezahvalno. Znanost teži preciznosti pa su ovakve situacije nepoželjne. Neutemeljeno je zaključivati kako „jezik neutralno već znači standardni jezik i onda kad se riječ standardni ispred njega ne navodi“ (Kordić, 2010:156). Stoga pri svakoj raspravi o jezicima treba jasno naznačiti govori li se o standardnom jeziku ili jeziku, a onda se može naknadno izostavljati riječ standardni.

Problem je i u sljedećoj tvrdnji Snježane Kordić: „Nasuprot tome, kad se želi opisivati neki dijalekt ili sociolekt, onda riječ »jezik« nije dovoljna, i tada se ne piše »njemački jezik«, nego »šlezjski dijalekt«, »švapski dijalekt«, »vestfalijski dijalekt« ili drugo.“ (Kordić, 2010:156) Prvo, njemački jezik (a ne njemački standardni jezik) okuplja sve navedene dijalekte; drugo, termin jezik nije nedovoljan nego je neispravan kada se upućuje na dijalekte.

³⁴ Kada Kordić tvrdi: „Svojom nadregionalnošću standardni jezik se razlikuje od dijalekata, koji su regionalni jezici.“ (Kordić, 2010:69), treba imati na umu da je navedenu rečenicu doista potrebno ispraviti jer dijalekti nisu regionalni jezici (zato ih se i naziva dijalektima) već su regionalni idiomi. Na to se je u ovom radu već prethodno obratilo pažnju i utvrdilo se kako imenovanje svake jezične pojavnosti terminom jezik može prouzrokovati određene kontradiktornosti.

Stoga ne treba izbjegavati termin njemački jezik kada se govori o njemu pripadajućim dijalektima, već je potrebno dijalekte nazivati dijalektima, a ne jezicima jer oni nisu jezici.³⁵

Ulrich Ammon (1995) kako je navedeno u knjizi Snježane Kordić (2010:156) napominje: „Kao što je pridjev standardni suvišno navoditi pri neutralnom upućivanju na jezik, tako je suvišno navoditi ga kad se upućuje na varijantu jer sve nacionalne varijante su po definiciji standardne.“ (Ammon1995, navedeno u Kordić, 2010:156) S obzirom na to da Kordić nigdje nije govorila o organskom jeziku (mada spominje dijalekatske kontinuum) već isključivo govori o standardnim jezicima nejasno je obrazlaganje neutralne uporabe termina jezik za standardni jezik. Ili su sve uporabe za nju neutralne ili izbjegava govoriti o organskim jezicima ili su za nju organski jezici ustvari dijalekti, a onda je opet nepotrebno naglašavati tu tzv. neutralnu poziciju. Ako je pridjev standardni suvišno navoditi pri neutralnom upućivanju na jezik (a s time se treba složiti kada se govori o normi nekog jezika, jer samo takvi jezici su ujedno i standardni) i ako je pridjev standardni suvišno navoditi kada se upućuje na varijante (a s time se treba složiti jer varijante imaju vlastitu kodifikaciju) kada i kako treba koristiti termin npr. njemački jezik u situacijama kada nije govor o standardnom jeziku? Što taj njemački jezik podrazumijeva i zašto se uopće zove njemački jezik? Ova knjiga nažalost ne daje odgovore na navedena pitanja jer je očito da izjednačuje jezik sa standardnim jezikom, točnije izjednačuje jezik i dijalekt, a potom jezik dijalekt sa standardnim jezikom.

9. Kordić (2010:156) ukazuje i na grešku klasificiranja hrvatskoga, srpskoga, bošnjačkoga i crnogorskoga standarda kao četiri Ausbau-jezika. Autor izraza Ausbau-jezik, Heinz Kloss, uzima češki standardni jezik i slovački standardni jezik kao primjer Ausbau-jezika, dok za primjer policentričnoga jezika uzima srpskohrvatski jezik (Kloss, 1976 navedeno u Kordić, 2010:157). Češki jezik i slovački jezik temelje se na dvama različitim dijalektima i zbog toga se govori o Ausbau-jezicima (Kloss, 1976 navedeno u Kordić, 2010:157). Suprotno tomu policentrični jezik podrazumijeva dvije ili više varijanata jednog standardnoga jezika koje počivaju na istom dijalektu ili vrlo srodnim dijalektima (Kloss, 1976 navedeno u Kordić, 2010:157).

»(...) Takve policentrične standardne jezike nalazimo tamo gdje se jedan jezik govori u dvije ili više prostorno razdvojene države, npr. američki i britanski engleski ili upravo navedeni slučaj portugalskog u Evropi i Južnoj Americi; nadalje imamo policentrične

³⁵ Također, kada kažemo dijalekti njemačkoga jezika termin jezik ovdje nema isto značenje koje ima i jezik dijasistem s obzirom na to da dijalekti koji se rasprostiru unutar teritorija Njemačke čine dva jezika dijasistema koja se prelijevaju preko njenih granica. Njemački jezik u tom je smislu doista neutralan naziv jer zbiljski ne postoji takva organskojezična cjelina koju bismo nazvali njemački jezik, ali se i dalje služimo tim izrazom kako bismo uputili na one dijalekte kojima govore stanovnici Njemačke. Takva situacija u jezikoslovlju, nažalost, doprinosi određenim problemima kada je u pitanju klasifikacija idioma.

standardne jezike tamo gdje su političke okolnosti dovele do toga da su na dva susjedna područja nastale dvije književnojezične varijante istog jezika, kao kod srpskog i hrvatskog, rumunjskog i moldavskog«. (Kloss, 1976 navedeno u Kordić, 2010:157)

Da hrvatski i srpski jezik nisu Ausbau-jezici Kordić (2010:158) potvrđuje i Brozovićevim razmatranjima o jezičnoj situaciji na srednjojužnoslavenskom prostoru. Smatrao je kako su problemi vezani uz Ausbau-jezike slični, ali ne i istovjetni s problemima varijanata (Brozović, 1992 navedeno u Kordić, 2010:158) Razlike kod Ausbau-jezika počivaju na dijalektološkim osnovama, a kako se kod varijanata radi o gotovo identičnim osnovama razlike nastaju samo u razvoju standardizacijskih procesa (Brozović, 1992 navedeno u Kordić, 2010:158).

Ovdje treba istaknuti da jezik i standardni jezik nisu jedno te isto i da su nam potrebna oba termina što upravo potvrđuje teorija o Ausbau-jezicima. Ako se češki i slovački standardni jezik temelje na dvama različitim dijalektima zašto ih se smatra Ausbau-jezicima, a ne Abstant-jezicima? Zato što češki i slovački dijalekti čine dijalekatski kontinuum, dakle jedan jezik dijasistem. No, to je tek vrlo uopćena tvrdnja jer su bliskost češkoga i slovačkoga jezika uvjetovane i nekim drugim faktorima koji raspravu prenose na područje, Brozovićevim riječima, neorganskih idioma, ali i na politička zbivanja u Europi koja su utjecala na formiranje standardnih jezika. Ako vrijedi tvrdnja da su Ausbau-jezici oni standardi koji počivaju na različitim dijalektima unutar istog jezika dijasistema (tj. dijalekatskog kontinuuma), zbog čega su međusobno i bliski i različiti, onda je jasno da ne vrijedi formula jezik = standardni jezik.

3.3. Književni jezik i proces standardizacije

Upućujući na problem klasificiranja jezičnih pojavnosti treba obratiti pozornost na dva termina koja se upotrebljavaju pri govoru o standardnim jezicima a to su termin književni jezik i termin proces standardizacije.

Uzme li se primjer srpskohrvatskoga jezika iz jezikoslovnog pogleda Snježane Kordić (2010:93-94) onda predstandardno razdoblje predstavljaju pojave od 17. – 19. stoljeća, a standardizacijsko razdoblje je vrlo kratko, tj. podrazumijeva prihvaćanje srpskohrvatskoga standardnog jezika i njegovo uvođenje u škole.³⁶ S druge pak strane, Brozović (2008:33-35) pod predstandardizacijskim razdobljem hrvatskoga jezika podrazumijeva razdoblje od srednjeg vijeka do prve polovice 18. st., a standardizacijsko razdoblje smješta između druge polovice 18. st. do 20.st. (s naznakom da se u 20. st. standard konsolidira).

Jezikoslovkinja Branka Tafra u mnogome je rasvijetlila problematiku razumijevanja standardizacije. Bitno je za razumijevane standardizacije razlikovati dva termina – književni jezik i standardni jezik. U prethodnom dijelu rada to se nije učinilo jer je naglasak bio na razlikovanju organskih i neorganskih idioma te na općem uvidu u standardne jezike i varijante standardnoga jezika. Brzović je u svojoj knjizi *Standardni jezik* objasnio razliku književnoga jezika spram standardnoga jezika i uputio zašto ih se ne smije smatrati ekvivalentnim. Kordić pak ne upućuje na navedenu problematiku mada klasificira jezik franjevac a i slaveno-srpski jezik kao sociolekt, tj. kao jezik određenog sloja društva i ne poistovjećuje ih s jezicima dijalektima³⁷.

³⁶ Valja naglasiti da Kordić nema nikakva interesa prema predstandardnim razdobljima stoga njezino smještanje 17. st. i 18. st. ne predstavlja periodizaciju već komentar na tvrdnje hrvatskih jezikoslovaca koji ta stoljeća svrstavaju u standardizacijska razdoblja. No, treba biti oprezan pri čitanju tog dijela knjige. Naime, Kordić napominje da kada se kroatisti pozivaju (navodi Brozovića, Katičića, Tafra i Košutar) „na razdoblje 18., 17. i ranijih stoljeća onda se radi o predstandardnom razdoblju (jer štokavski u ono vrijeme još nije bio nadregionalni jezik svih slojeva društva), pa to nije nikakav argument u vezi s današnjim standardnim jezikom. Možemo napomenuti i da postojanje pojedinih gramatičkih i leksikografskih djela prije 19. st. u pojedinim regijama današnje Hrvatske, čak i u slučajevima kada su opisivala štokavicu, ne znači da je time ujedno već postojao i standardni jezik: jezik iz tih djela nije bio standardni jer nije imao nadregionalnu funkciju, npr. štokavicom nije govorilo stanovništvo kajkavske i čakavske regije.“ (Kordić, 2010:93-94) Treba naglasiti kako ni jezikoslovci koje navodi Kordić ne miješaju predstandardno razdoblje sa standardnim, ali za razliku od Kordić ne poistovjećuju predstandardno razdoblje s predstandardizacijskim razdobljem i isto tako su svjesni da se predstandardno razdoblje i standardizacijsko razdoblje u jednom trenutku moraju preklopiti. Tafra je upozorila kako nikada ne dolazi do „miješanja značenja imenica standard i standardizacija“ (Tafra, 2012:23), ali se nažalost „zamjenjuju njihovi pridjevi što inače biva kod paronima“ (Tafra, 2012:23). Također, naglasila je kako zamjenjivanje pridjeva izvedenih iz imenica standard i standardizacija često rezultiraju krivim interpretacijama Brozovićeve teorije. (Tafra, 2012:23)

³⁷ Ostaje upitno kako jezik franjevac može biti sociolekt, ako su franjevci pisali štokavskim književnim jezikom, a Kordić poistovjećuje dijalekte sa standardnim jezicima, dakle onda i s književnim jezicima. Po toj logici ne postoji kakav zaseban jezik franjevac već štokavski dijalekt kojim su se koristili i franjevci.

U knjizi *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja* Branka Tafra je okupila niz svojih radova, a od kojih su dva bitna za rješavanje navedene problematike – *Sedamnaesto stoljeće – predstandardizacijsko ili standardizacijsko razdoblje hrvatskoga jezika* i *Nova periodizacija povijesti hrvatskoga književnoga jezika* (suautorica Petra Košutar). Tafra upozorava kako i u hrvatskih jezikoslovaca vlada šarenilo pri uporabi termina hrvatski književni jezik, hrvatski standardni jezik te hrvatski jezik. Istaknula je kako je nakon Brozovića upravo Katičić morao objašnjavati temeljne pojmove i nazive te je u svom radu *O standardnom i književnom jeziku* (2009) vrlo jednostavno uputio na osnovnu razliku između književnoga i standardnoga jezika, a Tafra to sažima riječima: „svaki je standardni jezik književni, ali svaki književni jezik nije standardni“ (Tafra, 2012:25). U skladu s navedenom distinkcijom Tafra (2012:24) naglašava da knjiga *Povijest hrvatskoga književnoga i standardnog jezika* Dalibora Brozovića s razlogom u naslovu ima dva pojma koji su ujedno i dva naziva. Književni jezik definira kao „nadregionalni kulturni idiom koji nije propisan za javnu upotrebu, koji nije obilježen općom obveznošću. Njegova norma je labilna, ali se o njoj može govoriti jer se temelji na uzusu.“ (Tafra, 2012:25) Prema tome bitno je razlikovati književni jezik kao naddijalektni idiom koji nije kodificiran od standardnoga jezika kao naddijalektnog idioma koji je kodificiran (Tafra, 2012:26). Kao primjere književnih jezika Tafra (2012:25) nabroja crkvenoslavenski, latinski, njemački, talijanski, čakavski, kajkavski, provansalski itd. napominjući kako su neki od tih književnih jezika „ujedno i standardni jezici“ (Tafra, 2012:25) (talijanski, njemački), a neki „su pak književni mikrojezici“ (Tafra, 2012:25).

Slavist Maciej Czerwiński je u svom radu *Književni jezik kao znak* (2011) opisao prirodu književnoga jezika, a njegova promišljanja nadovezuju se dijelom i na Brozovićeve. Ovdje je potrebno citirati jedan poveći dio njegovog rada:

„Segmentacija na neorganske idiome – ovdje neorganskim idiomima smatram književne jezike (iako Dalibor Brozović u svojoj teoriji misli i na druge) – još je kompliciranija jer se ona više temelji na kulturnim i ideološkim kodovima nego na relevantnim podacima koji se nalaze u lingvističkoj realnosti. Mi, naravno, dobro znamo da se književni jezik, kao neorganski idiom, nikad ne poklapa (jer se i ne može poklapati unatoč mnogobrojnim tvrdnjama) ni s kojim organskim kodom, već da organski idiom može jedino služiti kao osnovica književnom jeziku. Oni se ne mogu poklapati jer nastaju i funkcioniraju u potpuno drukčijem poretku stvari. Književni se jezik od organskih idioma razlikuje na mnogo razina, a najzaslužniji je za to prvenstveno proces kodifikacije. Kodifikacija, prvo, otvara jeziku polifunkcionalnu potenciju, što je za organski idiom znatno ograničenije (zato govorimo da je književni jezik, za razliku od organskih idioma, polifunkcionalan ili, bolje bi bilo reći: polifunkcionalniji). Kao drugo, književni se jezik javlja u pisanoj formi što mu omogućuje da prekorači deiktičko središte komunikacije: pisana je riječ posve drukčija riječ nego ona koju se samo izgovara u određenom kontekstu. Također i zato što

zapisivanje riječi stvara potpuno drugi model kulture – kulture otvorene na spekulaciju, a ne na ponavljanje.“ (Czerwiński, 2011:50)

Osim što razlikuje neorganske od organskih idioma, Czerwiński razlikuje pisani idiom od nepisanog, točnije pisanu od usmene kulture. Takvo opažanje vrlo je značajno i bitno pri razumijevanju civilizacijske nadgradnje nekog idioma.³⁸

Nadalje, Czerwiński (2011:50-51) napominje kako jezik treba poimati kao „dijalekt koji je imao sreću“ (Czerwiński, 2011:51) jer su uvjeti u kojima neki idiom dobiva priliku postati književnim jezikom kulturne, društvene i političke naravi. Ta sreća, kako naglašava Czerwiński, nije slučajna već se može ostvariti „kao posljedica efikasnijeg razvoja elita u jednoj zajednici u odnosu na taj razvoj u drugoj“ (Czerwiński, 2011:51). Upravo „zato su književni jezici uvijek, bar na neki način, jezici političkih centara ili bivših političkih centara“ (Czerwiński, 2011:51). Upućujući na knjigu *Language & Symbolic Power* (1991) Pierrea Bourdieua Czerwiński (2011:51) navodi tri primjera u kojima su upravo takve društvene okolnosti rezultirale jezicima koje poznajemo danas: toskanski idiom (književni jezik Talijana), pariški idiom (književni jezik Francuza) te malopoljski i velikopoljski idiomi (književni jezik Poljaka). Nadalje, napominje:

„Nažalost, francuski istraživač nije znao za hrvatsku zbilju, u kojoj je izbor književnog jezika tekao posve drugim putem, jer bi morao svoju teoriju malo modificirati. No ipak njegove tvrdnje vrijede i za svaku kulturu jer sreću treba razumjeti konvencionalno. Jedno narječje – upravo primjerice štokavsko, a ne kajkavsko – postaje jezikom zahvaljujući određenim društvenim i političkim strujanjima. Jednostavno, jedno ili drugo narječje u određeno je vrijeme bilo u središtu kulturne i političke djelatnosti i time je razvilo jezična i umjetnička sredstva. Time je podignuto u standard i simbol nacionalnog, upravo građena ili već izgrađena, identiteta.“ (Czerwiński, 2011:51)

Važno je naglasiti kako treba biti oprezan pri razlikovanju kajkavskoga književnog jezika spram kajkavskoga narječja. Oboje pripadaju hrvatskom jeziku, ali se međusobno bitno razlikuju. Ista pojava je i sa štokavskim književnim jezikom i štokavskim narječjem. To što je standardni jezik nastao na temelju književnoga jezika štokavske stilizacije pa je time usko povezan i sa štokavskim narječjem ne znači da sve te pojave ujedno treba poistovjetiti.

³⁸ Kordić (2010:249) gradi u potpunosti suprotan stav prema civilizacijskoj nadgradnji. „Pozivanjem na »kulturno-civilizacijsku nadgradnju« nastoje potisnuti u drugi plan činjenicu da je štokavica standardni jezik i Hrvata i Srba i Bošnjaka i Crnogoraca, te da se uslijed zajedničke štokavice dotične četiri nacije razumiju kad govore standardnim jezikom. S istim ciljem potcjenjuju ulogu štokavice u standardnom jeziku nazivajući je »osnovicom«, a precjenjuju ulogu tzv. »kulturno-civilizacijske nadgradnje«. Oni nisu mjerili koliki je udio »kulturno-civilizacijske nadgradnje« naspram zajedničke štokavske »osnovice« u standardnom jeziku, ali očito je taj udio različitoga naspram zajedničkoga malen jer inače ne bi postojala toliko velika međusobna razumljivost između Hrvata, Srba, Bošnjaka i Crnogoraca kad govore standardnim jezikom. Međusobna razumljivost nedvosmisleno ruši tezu o dominaciji tzv. »nadgradnje« nad tzv. »osnovicom« u standardnom jeziku.“ (Kordić, 2010:249)

Temeljem navedenog jasno je kako književni jezik igra vrlo bitnu ulogu pri govoru o standardnom jeziku. No, kada se doista može govoriti o standardizaciji, tj. početku procesa standardizacije?

Ta fra početak standardizacije određuje na temelju sociolingvističkih promišljanja o tom fenomenu:

„U sociolingvistici se smatra da standardizacija počinje izborom dijalektne osnove koja će poslužiti za normiranje, odnosno s planiranjem korpusa, te kad se od spontanoga prijeđe na svjesno, namjerno normiranje.

O svjesnom normiranju može se sa sigurnošću govoriti za sve autore koji jasno određuju ono što je prihvatljivo, što neprihvatljivo, što je poželjno, što nepoželjno, što se preporučuje, što ne preporučuje. Takve se odredbe mogu iščitati iz predgovora mnogih djela, književnih i jezikoslovnih, iz gramatičkih priručnika, a u rječnicima iz sustava odrednica i uputnica.“ (Ta fra, 2012:29)

Prema tome o procesu standardizacije može se govoriti od onog trenutka kada se odabire dijalekatska osnova koja već poznaje i oblike civilizacijske nadgradnje posredstvom književnosti, ali i tekstova kao što su zakoni, razni pravni spisi i sl. Bitno je da se radi o svjesnom činu i da je uočljiv kontinuitet u razvoju kojeg omogućavaju upravo odredbe o prihvatljivom, poželjnom i preporučljivom u jeziku. Jezikoslovci Ekkehard Felder i Katharina Jacob u radu *Standardisierung und Sprachkritik im Deutschen* (Standardizacija i jezična kritika u njemačkom jeziku) pišući o standardizaciji njemačkoga jezika zaključuju:

„Za kraj je važno spomenuti da ključnu ulogu u procesu standardizacije imaju i pojedinci (primjerice Luther, Opitz, Goethe ili Schiller) i institucije (vrhovni sudovi, visoki uredi). Osim toga, od 17. stoljeća do danas u njemačkim jezičnim zajednicama javljaju se oblici metalingvističke devaluacije odnosno stigmatizacije uslijed koje dolazi do ograničavanja slobodnih jezičnih varijanti.“ (Felder, Jacob, 2018:101)

Na temelju navedenog citata može se zaključiti da Ta fra ne odstupa od modela koji služi za opis procesa standardizacije i da takav model primjenjuju i strani jezikoslovci pri opisu drugih jezika, a u ovom slučaju njemačkoga jezika.

Do sada se je prikazalo kako Snježana Kordić (2010) drži da se srpskohrvatski standard uspostavio u 19. stoljeću i da je taj standard ustvari štokavski jezik dijalekt. Prema tome srpskohrvatski standard nema nekakav proces standardizacije nego se štokavski jezik dijalekt jednostavno uveo u obrazovanje i time postao standardni jezik. Ipak, s druge strane tvrdi da se u 19. stoljeću primjenom reformi Vuka Stefanovića Karadžića u Zagrebu htjelo jezično ujediniti sa svim štokavcima. Ostaje upitno što je Vuk reformirao ako se je štokavski jezik dijalekt jednostavno prenio u gramatike, rječnike i školske udžbenike? Sasvim je nejasno kako Kordić može govoriti o dijalekatskoj podlozi, tj. osnovi standardnih jezika kada ih ona ne poima kao osnovu već kao gotov proizvod. To je ujedno razlog zbog kojega umanjuje vrijednost kulturno-civilizacijske nadgradnje držeći kako je osnovica nekog

standarda najbitnija. Takva teorija neodrživa je. Ona se u potpunosti suprotstavlja nizu znanstvenih radova koji problematiziraju proces standardizacije pojedinih standardnih jezika.

S druge strane Dalibor Brozović (2008) drži kako početak standardizacije hrvatskoga jezika započinje polovicom 18. stoljeća kada ujedno započinje i četvrto razdoblje povijesti hrvatskoga književnog i standardnoga jezika. Dakle, standardizacija hrvatskoga, a ne srpskohrvatskoga jezika. Prema Brozoviću (2008:79) u Hrvata sredinom 18. stoljeća izbor pada na zapadne novoštokavske dijalekte ikavskoga i zapadnoijekavskoga tipa te je taj novoštokavski pismeni jezik u procesu standardizacije prvi hrvatski nadregionalni pismeni jezik nakon čakavskog-hrvatskokrkvenoslavenskoga, koji je to prestao biti koncem 15. stoljeća. Nadalje napominje:

„Ali time se ujedno formira i standardna novoštokavština praktički ona ista koja je danas standardnim jezikom i Srba i Crnogoraca i bosanskohercegovačkih Muslimana, jednako kao i samih Hrvata, bez obzira što se u tih naroda počinje formirati kasnije (u Srba npr. u drugom desetljeću 19. stoljeća) i s neznatno drugačijom fizionomijom novoštokavske dijalekatske osnovice (...).“ (Brozović, 2008:79)

U novije vrijeme pomiču se granice početka standardizacije hrvatskoga jezika štokavske stilizacije. Barbara Oczkova drži kako je standardizacija započela krajem 16. i početkom 17. stoljeća kada se pojavljuju gramatika Bartula Kašića i rječnik Fausta Vrančića (Tafra, 2012:28). Tafra drži kako početak standardizacije započinje u 17. stoljeću, tj. da „standardizacija hrvatskoga jezika počinje s Bartolom Kašićem koji kao čakavac svjesno odabire štokavštinu za opći jezik“ (Tafra, 2012:30). Isto mišljenje dijeli i jezikoslovkinja Darija Gabrić-Bagarić (2010).

3.4. Zaključno o terminologiji

Temeljem prikaza i djelomične analize dviju bitno različitih koncepcija o klasifikaciji jezičnih pojava može se zaključiti kako je Brozovićeva klasifikacija u mnogo čemu vrijednija od one koju nudi Kordić. Uvidjelo se kako Kordić određene jezične pojavnosti ne može opisati na valjan način jer ne uvažava distinkcije koje je uočio Brozović, a primarna je organski – neorganski idiom. Iz tog razloga Kordić ne razlikuje organski jezik od neorganskoga jezika, a zbog imenovanja svake jezične pojavnosti terminom jezik, upada u zamku poistovjećivanja organskoga jezika s dijalektom. Tako se iz vida gube i kvalitete idioma³⁹ i karakteristike koje ih određuju. Brozovićeva tri kriterija pri klasifikaciji idioma u mnogo čemu bolje opisuju jezične pojavnosti nego što to uspijevaju kriteriji regionalne i društvene rasprostranjenosti nekoga „jezika“. Točnije, kriterij regionalne i društvene rasprostranjenosti u određenoj mjeri poklapa se s jednim od tri kriterija koja postavlja Brozović, a to je kriterij hijerarhijskog stupnja. Što je hijerarhijski stupanj viši govorimo o većoj rasprostranjenosti, a što je hijerarhijski stupanj niži govorimo o manjoj rasprostranjenosti. Stoga su, sagledali se Brozovićeva klasifikacija, sociolekti i dijalekti na užem području rasprostiranja nego što su jezik dijasistem ili standardni jezik. U tom smislu Kordić nije unijela nikakve novine u jezikoslovno-teoretskom smislu već je, moglo bi se reći, otišla dva koraka unatrag. Kordić se je zaplela i u citiranju raznih autora pa primjerice tvrdi kako ne treba razdvajati razgovorni jezik od standardnoga jezika već ga treba poimati kao razgovorni stil standardnoga jezika, dakle kao jedan od funkcionalnih stilova standardnoga jezika, dok s druge strane citira autore koji govore o razgovornomu jeziku, a ne razgovornom stilu. Isto tako citira autore koji koriste termin idiom, a kojeg sama ne koristi niti razrađuje u svojoj knjizi, zbog čega se djelomično stvara dojam da se o idiomima govori samo kada su u pitanju varijante nekog standardnoga jezika. S obzirom na nedosljednost u uporabi termina i krnjom klasifikaciji idioma u knjizi *Jezik i nacionalizam* (2010) u ovom će se radu pridržavati terminologije koju je Brozović uspostavio i opisao u knjizi *Standardni jezik* (1970) te u radu *O dijalektologiji kao jezikoslovnoj disciplini* (2004).

Valja naglasiti kako su oba jezikoslovca u vezi sa standardnim jezikom istakli njegovu normiranost i funkcionalnu polivalentnost te njegovu rasprostranjenosti, kako regionalnu tako i društvenu. Međutim, postoje i određene razlike u pristupu standardnomu jeziku. Dok Brozović ističe autonomnost standardnoga jezika, Kordić standardni jezik gotovo

³⁹ Pod time se misli na izražajne mogućnosti nekog idioma i razinu civilizacijsko-komunikacijske potrebe koju može zadovoljiti.

poistovjećuje s dijalektom, tj. jezikom dijalektom. Isto tako Brozović vrednuje i uzima u obzir predstandardno razdoblje, a Kordić ne vrednuje predstandardno razdoblje kao bitan period razvijanja nekog idioma u standardni jezik već je za nju jedino bitan trenutak nastanka standardnoga jezika te njegovo uvođenje u obrazovanje i prihvaćanje od strane zajednice što ujedno predstavlja svojevrsni proces standardizacije. Kako je došlo do formiranja nekog idioma u standardni jezik za Kordić je sasvim nebitno zbog čega i zaključuje: „Ali standardni jezik nije izmišljeni jezik, nego bivši regionalni jezik koji je uzet za nadregionalni.“ (Kordić, 2010:141) U tom su smislu standardni jezik i dijalekt gotovo istovjetni za Kordić što dovodi do problema pri opisu dijalekata štokavskoga narječja, a zbog čega i izbjegava govoriti o štokavskim dijalektima.⁴⁰ Također, Brozović ističe kako standardni jezik može nastati i na temelju organskoga jezika i na temelju dijalekta, dok prema Kordić standardni jezik može nastati isključivo na temelju jezika dijalekta. Je li taj jezik dijalekt jezik ili dijalekt sasvim je svejedno jer se radi o tautologiji. Prema tome može se reći da je standardni jezik nastao na temelju jezika, a da se pod tim misli na dijalekt, i isto tako se može reći da je standardni jezik nastao na temelju dijalekta, a da se pod tim misli na jezik jer se radi o jeziku dijalektu, kojeg se nekad naziva jezikom, a nekad dijalektom.⁴¹ Takvom se tautologijom otvara širok prostor za manipulaciju. Stoga Kordić može relativizirati hrvatsku nadogradnju štokavskoga jezika dijalekta do one mjere koja zadovoljava njen već unaprijed zadan cilj. Ako se želi dokazati postojanje srpskohrvatskoga jezika od 19. stoljeća dovoljno je izmisliti termin *jezik dijalekt* koji može biti što god je u određenom trenutku potrebno, usput izbrisati povijest do 19. stoljeća i uputiti na Vuka Stefanovića Karadžića koji je svojim reformama riješio problem standarda za sve narode na srednjojužnoslavenskom prostoru.

Po pitanju varijanata standardnoga jezika oba su se jezikoslovca ponešto zaplela, ali je svaki od njih dao i određeni doprinos u razumijevanju policentričnih jezika. Zajedničko im je pri opisu fenomena varijanata isticanje kako za nastanak varijante presudnu ulogu igra određena nacija i njezine kulturološke posebnosti. Tako uporaba istog jezika od strane različitih nacija rezultira varijantama tog jezika. Razlike u opisu fenomena varijante jezika kod Brozovića i Kordić proizlaze iz razlika u pristupu tom fenomenu. Brozović se posvetio načinima nastanka varijanata i njihovim značajkama, a Kordić je isticala klasifikaciju idioma

⁴⁰ Namjerno se piše „gotovo istovjetni“ jer Kordić ipak razlikuje standardni jezik od dijalekta po široj teritorijalnoj i društvenoj rasprostranjenosti. No, što se tiče kvaliteta tih dvaju idioma i njihovih karakteristika oni su identični. Zato Kordić (2010:141) tvrdi da „standardni jezik nije izmišljeni jezik, nego bivši regionalni jezik“, tj. dijalekt.

⁴¹ Pridoda li se tomu i tvrdnja da su standardni jezik i jezik jedno te isto ustvari se dobiva sljedeća formulacija: dijalekt = jezik = standardni jezik.

kao varijanata jednog jezika. Stoga Brozovićeva (1970) knjiga daje mogući opis triju različitih načina nastajanja varijanata nekog jezika:

1. paralelnom formacijom dvaju standardnih jezika dviju nacija u okviru istog dijasistema (srpsko-hrvatski slučaj)
2. „izvođenjem“ varijante standardnoga jezika jedne nacije iz standardnoga jezika druge nacije (anglo-američki slučaj)
3. koegzistencijom i ukrštavanjem varijanata iz bilo prvog ili drugog slučaja u varijanti neke treće nacije – slučaj u Kanadi (američka i britanska varijanta) i Bosni i Hercegovini (hrvatska i srpska varijanta),

a knjiga Snježane Kordić (2010:97) opisuje tri kriterija koja neki idiom mora zadovoljiti da bi se smatrao varijantom jednog jezika:

1. sistemskolingvistički (tipološki kriterij) – „kakav je omjer podudarnosti i razlika između idioma“
2. komunikativni kriterij – međusobna razumljivost između govornika tih idioma
3. genetski kriterij – „da li je za nadregionalni tj. standardni jezik uzet isti dijalekt ili ne“.

Greške su prisutne u oba pristupa. Manjkavost Brozovićeovog pristupa leži u činjenici što ne uvažava pojedine kriterije koje ističe Kordić, a manjkavost u pristupu jezikoslovkinje Kordić leži u činjenici što ne uvažava, točnije zanemaruje načine nastanka varijanata držeći kako je to nebitno. Doista je nemoguće zanemariti podudarnosti između srpskoga i hrvatskoga jezika te mogućnost međusobnog sporazumijevanja među govornicima tih standardnih jezika. S druge pak strane nemoguće je zanemariti načine nastanka tih standarda jer nam to u bitnome onemogućava imenovati pojave adekvatnim imenom.

Valja naglasiti kako oba jezikoslovaca nisu dosljedna u pristupu tzv. srpskohrvatskom jeziku. Brozović ga naziva standardni srpsko-hrvatski (bez jedinstvene fizionomije), a drži kako su srpski i hrvatski dva standardna jezika nastala paralelnom formacijom u okviru istog dijasistema. Te dvije tvrdnje proturječne su jedna drugoj. Ili su dva standarda ili je jedan koji je policentričan. Je li moguće da postoji takav prototip standarda, srpskohrvatski, kojega nitko nije nikada ni koristio i koji usput nije uopće niti jedinstven? Ako postoji onda je neodrživa Brozovićeva definicija standardnoga jezika. Kordić se ne udaljava mnogo od Brozovića. Ona drži kako postoji srpskohrvatski standard kojega nitko ne koristi, ali koji je urodio varijantama. Točnije smatra kako je srpskohrvatski jezik postojao oduvijek, a to je štokavski

jezik te su dva naroda kreirala varijante tog standarda koji usput rečeno nikad nije ni bio standard.

Nesustavnost u pristupu policentričnim jezicima budi sumnju u Brozovićev prvi i treći primjer nastanka varijanta jednog standarda, ali i sumnju u treći kriterij kojeg postavlja Kordić, a za kojeg drži da mora biti zadovoljen ako se želi govoriti o varijanti standardnoga jezika. S obzirom na to da varijante podrazumijevaju odudaranje od jedinstvenoga standarda, a možemo reći i od kakva idioma u procesu standardizacije onda je sasvim jasno da varijante kakva policentričnog jezika ne nastaju paralelnom formacijom dvaju standarda na temelju istog dijalekta. Treći Brozovićev primjer ne može se uvažiti samo zato što kombinira prvi i drugi primjer. S druge strane dijalekatska podloga očigledno nije bitna jer engleski, francuski i španjolski jezik nisu policentrični jezici zato što su isti dijalekti bili raspršeni diljem svijeta već zato što se je idiom u procesu standardizacije (dakle književni jezik) jednostavno prenio van svog dotadašnjeg teritorija. Kada su u pitanju Ausbau-jezici onda će dijalekatska podloga biti od značaja pri klasifikaciji danog standardnog idioma, ali pri govoru o policentričnom jeziku jasno je da samo standardni prototip, tj. prototip u procesu standardizacije igra presudnu ulogu pri klasifikaciji. Ausbau-jezici razlikuju se po dijalekatskoj osnovici, ali i po nizu drugih elemenata koji su van organske prirode. Varijante policentričnih jezika razlikuju se po specifičnim jezično-sociološkim posebnostima ugrađenima u policentrični jezik stoga je rasprava o dijalektu pri govoru o varijantama policentričnih jezika gotovo besmislena – osnova standardne varijante određena je prototipom, tj. policentričnim jezikom! Time se želi reći kako policentrični jezici i njihove varijante nužno imaju istu osnovu. U tom smislu neodržive su i pojedine tvrdnje Snježane Kordić.

Ni Kordić, ni Brozović nisu uspjeli dokazati svoje tvrdnje vezane uz hrvatski standard zbog čega ostaje mnogo pitanja u vezi s hrvatskim standardom i navodnim srpskohrvatskim jezikom: Je li srpskohrvatski jezik standardni jezik ili jezik dijasistem i postoji li uopće srpskohrvatski jezik? Ako postoji kao standardni jezik tko ga je i kada uveo na čitav teritorij Hrvatske i Srbije te kako se povijesno razvijao taj idiom, tj. kada je započeo proces standardizacije tog jezika? Kako je moguće da srpski i hrvatski književni jezik imaju dva različita razvojna puta koja su rezultirala varijantama jednoga jezika?

4. STANDARDNI JEZIK ILI STANDARDNA VARIJANTA?

Kao što je jezikoslovac Kapović upozorio:

„Jedno od najeksplozivnijih pitanja na našim prostorima je pitanje jesu li hrvatski i srpski jedan jezik ili ne. To je pitanje o kojem je praktički nemoguće razgovarati trezveno i bez emocijâ, a odgovori se protežu od ekstrema do ekstrema – s jedne strane onih koji tvrde da hrvatski nema nikakve veze sa srpskim, što očito teško da se može shvatiti ozbiljno, do drugih koji tvrde da je to nepobitno jedan jezik.“ (Kapović, 2010:127)

Međutim, Kapović ne rješava navedenu dvojbu već smatra kako odgovor može biti dvojak: „i da i ne, ovisno o tome što se gleda, kako se gleda i o čemu se govori.“ (Kapović, 2010:127) Gotovo identično rješenje navedene dvojbe iz pogleda semiotike nudi i jezikoslovac Czerwiński:

„(...)lakše je uspostaviti subjektivitet engleskog ili poljskog jezika jer su oni različiti u odnosu na druge jezike u okruženju, ali ne smijemo pristajati uz tezu da se jezikom može smatrati isključivo onaj idiom koji je različiti odnosno lakši za prepoznavanje s obzirom na druge jezike (uostalom, tko bi ustanovljavao nužnu količinu različitosti?). Činjenica da je jedan idiom manje različit od drugog ne može biti razlog za osporavanje prava na imenovanje. To je kao da osporavamo pravo na razlikovanje mačke od tigra samo zato jer su sličniji nego pas i mačka. Ljudski jezik ima simboličku narav i stoga može imenovati stvari koje se međusobno više razlikuju, primjerice mačku i psa ili engleski i francuski jezik, ali također i stvari koje se manje razlikuju. To je njegova velika snaga. (...)Ako netko ima razloga za nazivanje jezika hrvatskim jezikom, on ima na to legitimno pravo jer se u takvoj nominaciji koristi jednom od mogućih konceptualizacija svijeta. Ako pak netko drugi želi upotrebljavati termin hrvatsko-srpski, i on ima na to legitimno pravo jer je za to odabrao neku drugu konceptualizaciju. Naravno, u diskusiji se može osporavati a d e k v a t n o s t jednog ili drugog termina, što je opravdan mehanizam znanstvenog spora, ali ne bi se smjelo osporavati njihovu i s t i n i t o s t jer, kako sam dokazao, ovdje se ne radi o stvarnosti, već o interpretaciji te stvarnosti u znakovnom poretku.“ (Czerwiński, 2011:53)

Czerwiński, naime, uzimajući u obzir kako je nemoguće „odrediti koji način segmentacije“ (Czerwiński, 2011:44) ontološkog poretka „predstavlja istinu a koji predstavlja laž (jer se svaka segmentacija vrši u odnosu na kulturne kodove)“ (Czerwiński, 2011:44) zaključuje kako su „u pravu“ obje strane. Rasprava o tomu „radi li se o jednom jeziku ili o dvama jezicima“ (Czerwiński, 2011:53), prema njegovom mišljenju, nije rasprava o činjenicama, nego rasprava o interpretaciji činjenica (Czerwiński, 2011:53). Međutim, problematiziranje segmentacije ontološkog poretka bi onda trebalo uzeti u obzir i kada klasificiramo druge standardne jezike, dakle na općoj razini. Ako tvrdimo da je „lakše (...) uspostaviti subjektivitet engleskog ili poljskog jezika jer su oni različiti u odnosu na druge jezike u okruženju“ (Czerwiński 2011:53) moramo isto tako tvrditi kako je lako uspostaviti subjektivitet hrvatskoga jezika u usporedbi sa susjednim talijanskim, mađarskim i slovenskim

jezikom. Time naravno nismo riješili problem uspostave subjektiviteta hrvatskoga jezika spram srpskoga, bosanskoga i crnogorskoga standarda, baš kao što ni Czerwiński nije riješio problem uspostave subjektiviteta engleskog jezika spram američkog engleskog, australskog engleskog i sl. Uspoređujemo li engleski s francuskim jasno je da se radi o dva jezika, no uspoređujemo li službeni jezik SAD-a i engleski jezik jasno je da govor o dvama jezicima više ne dolazi u obzir. S obzirom na to da se američki engleski ipak ponešto razlikuje od engleskoga mi ga nazivamo američki engleski, a ne isključivo engleski i time ne osporavamo pravo da se razlikuje domaću mačku od tigra samo zato što su sličniji nego pas i mačka, ali i dalje imamo na umu da se radi o mačkama.

Kapović (2010:127-157) dvojak odgovor opravdava na bitno drugačiji način, ali postoje minimalne dodirne točke u promišljanju navedenih jezikoslovaca, npr. oboje drže da je teško odrediti nužnu količinu različitosti (Czerwiński, 2011:53), tj. koliki je broj razlikâ dovoljan „da bi se reklo da je riječ o dvama a ne o jednom jeziku“ (Kapović, 2010:134). Kapović (2010:133) drži kako je za odgovor na pitanje radi li se o jednom ili o četiri jezika bitan odgovor na pitanje što je to jezik, ali upozorava: „No odgovor na to pitanje nije baš tako jednostavan. Najpreciznije bi bilo reći da je kriterijâ više, ali da na to nema jednoznačnih i čarobnih odgovora, tj. da je katkad vrlo teško reći što je jezik, a što nije. Jasna je stvar da je nekad odgovor na to vrlo jednostavan.“ (Kapović, 2010:133) Navodi kako se pri određivanju koristi pet kriterija: „strukturalni kriterij, kriterij međusobne razumljivosti, genetski kriterij, identifikacijski kriterij i kriterij standardizacije“ (Kapović, 2010:134). Međutim, Kapović isključivo teži uputiti na problem primjene pojedinih kriterija te se pri problemu klasifikacije jednako obazire na organske i neorganske idiome što onda dovodi do problema pri klasificiranju raznih idioma. Brozović (1970.) je uputio kako pri klasifikaciji idioma treba odvojiti organske od neorganskih idioma kako bi taj zadatak bio olakšan, te da klasifikacija jezika dijasistema ne bi trebala ometati klasifikaciju standardnih jezika pogotovo što se te dvije jezične pojavnosti često ne poklapaju. Tomu je dokaz i sam hrvatski jezik. Standardni jezik nastao je na temelju štokavskoga dijalekta, a ne jezika dijasistema jer se dijalekatski kontinuum kojemu pripada štokavsko narječje proteže od Slovenije do Bugarske. (Kapović, 2010) Kapovićeva (2010) upozorenje kako postoji podosta neriješenih slučajeva kada je u pitanju klasifikacija idioma ne treba biti zanemareno, ali ono nam samo daje na znanje da određene stvari u jezikoslovlju treba nanovo preispitati i prepraviti. To ujedno ne znači da se teoretski okviri unutar kojih se progovara o jezicima koji su uspješno klasificirani ne trebaju iznova pokušati primijeniti na one idiome čiji slučaj još uvijek nije razriješen.

Pogledamo li problem klasificiranja hrvatskoga i srpskoga standarda u općim crtama onda možemo ustanoviti da se u hrvatskih jezikoslovaca (ali ne kod svih) jasno iskazuje mišljenje kako se radi o dvama jezicima, a kod stranih lingvista (ali ne i svih) mišljenje kako se radi o jednom jeziku, a ne dvama jezicima. Hrvatski jezikoslovci ističu hrvatsku zapadnu i srpsku istočnu nijansu novoštokavštine, razlike u intelektualnom rječniku i sl. te na tome grade ideju dvaju jezika. Strani lingvisti smatraju kako su te nijanse nebitne jer je sličnost među tim jezicima tolika da se radi o jednom jeziku te ga nazivaju ili srpsko-hrvatski ili bošnjački-hrvatski-srpski(-crnogorski). Sva polemika sastoji se u tome. Problem u pristupu nastaje s obje strane – hrvatski jezikoslovci vode računa o povijesnim zbivanjima te tako grade protuargument ideji jednoga srpskohrvatskoga jezika, zanemarujući pri tom sličnosti hrvatskoga i srpskoga jezika i naglašavajući razlike među tim dvama standardima, a strani teoretičari ne vode većeg računa o povijesti prije Karadžića i Gaja te tako kreiraju idealnu podlogu za tvrdnju o jednom jeziku s obzirom na to da vode računa o velikoj podudarnosti među standardima.

Primjer tomu je knjiga Roberta Greenberga *Language and Identity in the Balkans: Serbo-Croatian and Its Disintegration* (2004) i reakcija hrvatskih jezikoslovaca koju je izazvala. Ta je knjiga bila nagrađena „kao najbolja knjiga iz slavenskoga jezikoslovlja u 2005. godini“ od strane Američke udruge profesora slavenskih i istočnoeuropskih jezika (Ferenčić, 2007:116). Nakon što se je tu knjigu prevelo na hrvatski jezik (*Jezik i identitet na Balkanu. Raspad srpsko-hrvatskoga*) reagirali su neki od hrvatskih jezikoslovca te se povodom toga organizirao i održao okrugli stol u Matici hrvatskoj. Rezultat je tog okruglog stola knjiga (zbornik radova) simbolična naziva *Identitet jezika jezikom izrečen*. Ovdje je bitno uputiti na neke od komentara hrvatskih jezikoslovaca na sadržaj Greenbergove knjige. Radoslav Katičić je napomenuo kako Greenberg polazi od pogrešne pretpostavke, a ta je da Bečki dogovor ujedno znači i osnivanje novog jezika (Ferenčić, 2007:117). Dalibor je Brozović pak opovrgnuo tezu o Bečkom dogovoru i Novosadskom dogovoru kao uporišnim točkama hrvatske standardizacije (Ferenčić, 2007:117). Stjepan Babić upozorio je kako nije ispravna tvrdnja da hrvatski standardni jezik nastaje raspadom Jugoslavije. (Ferenčić, 2007:117) Drugi jezikoslovci su kritizirali terminologiju u knjizi, nadovezivali su se na jezične prilike u okviru Kraljevine SHS i Jugoslavije te na političku pozadinu termina Balkan i sl. (Ferenčić, 2007:117-119). Samo nekolicina komentara daje na znanje:

- 1.) Hrvatski jezikoslovci ne sumnjaju u postojanje dvaju jezika.
- 2.) Hrvatski jezikoslovci okreću se ka daljoj prošlosti nego što je 19. stoljeće.

Naravno, kada se piše *hrvatski jezikoslovci* onda se misli na većinu, a ne na sve hrvatske jezikoslovce. Na rezultate okruglog stola Greenberg je reagirao člankom koji se objavio u Jutarnjem listu. Braneći svoju poziciju Greenberg piše:

„Unatoč tomu, proučavajući literaturu o Književnom dogovoru iz 1850. i baveći se brojnim gramatikama i rječnicima napisanima u okviru rada u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti između 1867. i 1899., svakome vrlo brzo postane jasno kako je u tom razdoblju u Hrvatskoj djelovala skupina ozbiljnih jezikoslovaca, Hrvata i Srba po podrijetlu, koji su marljivo radili na kodifikaciji jednog standardnog ili književnog jezika.“ (Greenberg, 2006)

Greenberg jasno daje do znanja kako se srpskohrvatski standardni jezik kreira od pedesetih godina 19. stoljeća naovamo jer je upravo to razdoblje i istraživao. Ako Greenberg smatra da se 1850. godine kreira kakav nov jezik postavlja se pitanje kojim jezikom su do tada pisali isti oni intelektualci koji su sudjelovali na tom sastanku i u kakvoj je vezi jezik kojim su se služili s novim jezikom kojega grade? Važno je uočiti da Greenberg naglašava kako je „skupina ozbiljnih jezikoslovaca, Hrvata i Srba po podrijetlu“ (Greenberg, 2006) (!) radila na izgradnji jedinstvenoga jezika. Da bismo mogli tvrditi kako se u Zagrebu pri Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti radilo na kakvu srpskohrvatskom jeziku porijeklo jezikoslovaca ne može biti argumentom. Nije bitno porijeklo jezikoslovaca nego građa na kojoj su ti isti jezikoslovci radili. Jesu li iz temelja gradili nov jezik ili su se oslanjali na kakav postojeći model jezika? Iz Greenbergova komentara jasno se vidi:

1.) Inozemni jezikoslovci govore o jednom srpskohrvatskom jeziku.

2.) Inozemni jezikoslovci ne uzimaju u obzir što je prethodilo prvoj polovici 19. stoljeća.

Naravno, ni ovdje se ne misli na sve inozemne jezikoslovce, ali na velik broj njih ipak da, a i sam Greenberg je u članku istaknuo kako je pisao za englesko govorno područje.

Jasno je da strani jezikoslovci ne mogu pobiti argument o povijesnom razvoju hrvatskoga jezika, baš kao što ni hrvatskim jezikoslovcima ne polazi za rukom da pobiju argument o velikoj razini podudarnosti između hrvatskoga i srpskoga standarda. To dakle zahtjeva da se oba argumenta uzmu u obzir.

Hrvatski standardni jezik realizirao se na temelju hrvatskoga književnog jezika štokavske stilizacije. Izgradnja književnoga jezika štokavske stilizacije nije trajala 50 godina. Standardizacija toga književnojezičnog uzusa (koja se temeljila na dotadašnjem književnojezičnom uzusu) započela je u trećem razdoblju (17. st.), a ujedinjavanje u novoštokavštini (čemu je presudna uloga Hrvata u širenju i održavanju kršćanske nauke) rezultira, početkom četvrtog razdoblja (polovica 18. st.) hrvatskim novoštokavskim standardom u nastajanju. Prva hrvatska gramatika tiska se na samom početku trećeg

razdoblja, a četvrto razdoblje realizira se kao epoha gramatika i rječnika. Sve i kada se ne bi uzimao u obzir onaj malen plamičak što ga je Brozović (2008:58) spomenuo u vezi drugoga razdoblja (16. st.) – ulazak štokavskih elemenata na kajkavsko i čakavsko područje – može se reći kako je trebalo stotinjak i više godina kako bi došlo do ozbiljnijih procesa standardizacije koji su rezultirali književnim jezikom koji poznaje podosta osobina standardnosti. Taj se je književni jezik uveo kao standardni jezik polovicom 19. stoljeća i od tada traje povijest hrvatskoga standardnog jezika. U Srba pratimo razvoj srpskoslavenskog, a potom i slavenosrpskog jezika koji je nastao kao reakcija na jezičnu politiku Habsburške Monarhije koja je težila Srbe jezično približiti Hrvatima. (Kuna, 1965; Bašić, 1991; Brozović, 2008, Grčević, 2009) Karadžić se javlja svojim rječnikom 1818. godine – 12 godina prije kraja četvrtog ujedno i standardizacijskog razdoblja hrvatskoga jezika, „svoju“ jezičnu koncepciju s vremenom mijenja u pojedinostima ugledajući se sve više na hrvatsku pisanu tradiciju, koju ujedno naziva srpskom, i ideja njegove standardne novoštokavštine postaje službenom 1868. (Bašić, 1991; Brozović, 2008, Grčević, 2009) Koliko je Karadžićev model jezika bio blizak Hrvatima najbolje dočaravaju sljedeće Katičićeve riječi:

„Otkako se 1835. taj (Preporodni, op. a.) pokret bio izrazio i konstituirao, Karadžićeva su se djela duboko doimala preporodnih djelatnika i nadahnjivala ih u njihovim nastojanjima. Ali što se tiče razvoja književnoga jezika, njihova su shvaćanja bila dosta različita od Karadžićevih. Oni nisu gledali na taj razvoj u sklopu radikalne reforme srpskoga književnog jezika i stajali su sasvim izvan sukoba koji je ona izazivala u srpskoj kulturnoj sredini. Tip književnoga jezika koji je Karadžić uvodio u srpsku književnost bio je njima dobro poznat i odavno već u uporabi kod ilirskih književnika. S njihova se gledišta jasno pokazivalo da je uvođenje toga jezika revolucionarna novina samo za srpsku književnost. Samo za Srbe je to mogao biti početak novoga razdoblja. S gledišta hrvatske sredine Karadžićeva se djelatnost pokazivala prije kao dojmjljiva aktualizacija duge tradicije ilirskoga književnoga jezika, kao ohrabrujuće svjedočanstvo njezine suvremene životnosti, kao očit primjer kolik ugled ona može steći u svijetu i, napokon, kao odlučno približavanje srpskoga književnoga jezika njihovim vlastitim književnim strujanjima. Gledana s te strane, Karadžićeva su se djela pokazivala kao osobito vrijedni i ugledni uzorci ilirskoga književnog jezika koji su nastavljali njegovu stoljetnu tradiciju. On je kao reformator srpskoga književnog jezika istodobno znatno proširivao područje na kojem se upotrebljavao književni jezik ilirski. Tek Karadžićevom reformom postajala je srpska književnost doista ilirskom.“ (Katičić, 1987:39)

Karadžićeva pojava, kako je to istaknuo i Katičić (1987), značila je velik preokret u povijesti srpskoga jezika, ali ne i hrvatskoga. Kako vidimo, tok povijesnoga razvoja hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika uopće nisu ni približno slični sve do Karadžićeve pojave.

Treba uzeti u obzir i neke novije pojave od vremena raspada Jugoslavije.

„Ako se pogleda noviji srpski školski udžbenik o povijesti srpskoga književnoga jezika (Milanović 2004), bode oči već sadržaj u kojem se vidi da do 19. stoljeća nema tekstova na narodnom jeziku, tek nešto povelja, pisama ..., samo iskače poglavlje Dubrovački

književni jezik. To svojatanje tuđega ima svoju težinu jer je riječ o udžbeniku za srednjoškolce i studente.“ (Tafra, 2012:424)

Prikaz srpske književnosti do 19. stoljeća i više je nego siromašan kada su u pitanju djela ili kakvi dokumenti nastali na narodnom jeziku. Dovoljno je pogledati *Kratku istoriju srpske književnosti* (1987) Jovana Deretića da bi se moglo uvidjeti kako je srpska književnost nastajala na srpskoslavenskom jeziku, potom prodorom ruskoslavenskoga jezika na slavenosrpskom jeziku i tek od vremena Dositeja Obradovića dolazi do okretanja ka „narodnom jeziku“ s tim da je potpuni zaokret učinio tek Karadžić te prihvatanjem njegove jezične koncepcije u Srbiji nastaje sve veći broj djela pisan „narodnim jezikom“. Ne čudi stoga što nakon prvog poglavlja Deretićeve knjige naslovljenoga *Starija književnost*, a u kojem se obrađuje književnost srednjeg vijeka, slijedi poglavlje *Vidovi usmenog stvaranja* s potpoglavljima *Narodna proza*, *Narodna lirika*, *Epska poezija do Vukovih zapisa*. Srbija je u prosincu 2021. godine Zakonom o kulturnom nasljeđu ubrojila, među stare srpske knjige, i hrvatsku dubrovačku književnost do 1867. godine (Večernji list, 2022a). Također, iste godine bio je, i još uvijek je, u uporabi udžbenik za srpski jezik *S reči na dela* u kojem piše da u južnoslavensku skupinu jezika spadaju slovenski, bugarski, makedonski i srpski jezik te da Hrvati, Bošnjaci i neki Crnogorci srpski jezik nazivaju hrvatskim, tj. bošnjačkim, tj. crnogorskim (Večernji list, 2022b). Tako su Karadžićeve koncepcije preživjele sve do današnjih dana. Dubrovačka, tj. hrvatska književnost je i srpska književnost, a shodno tomu hrvatski je jezik srpski jezik. Međutim, srpsko svojatanje hrvatske književnojezične baštine ide u prilog tvrdnji da je uporište srpskoga standarda u hrvatskoj književnosti, tj. hrvatskom jeziku.

Sada se pak treba prisjetiti terminologije koja je obrađena u prethodnim dijelovima rada i problematike u pristupu varijantama kod Brozovića i Kordić. Ustanovilo se je da kod monocentričnih jezika razvoj ide iz jednog centra i ostaje u njemu, a kod policentričnih jezika razvoj prvotno ide iz jednog centra, a potom se grana u varijantama, zato se i govori o jednom jeziku, a ne više njih. Centar razvoja književnoga srpskoslavenskog, a potom slavenosrpskog (slavjano-serpskog) jezika bio je i ostao je u jednom centru – Srbiji. Za to vrijeme centar je razvoja novoštokavskoga standarda bio u Hrvatskoj. Kada bismo primijenili teoriju policentričnih jezika Karadžićeva pojava ne bi značila standardizaciju srpskoga jezika, već srpske varijante hrvatskoga jezika što bi značilo da se je utjecaj hrvatskoga jezika razgranao i šire te je on time postao policentričan, a ne srpskohrvatski. Iz pogleda teorije policentričnih jezika, jezik kojim se služi više nacija/naroda u konačnici rezultira varijantama toga jezika. Karadžićev model jezika prihvaćen u Srbiji srpski su kulturni djelatnici (za razliku od

Daničića koji je svoju karijeru gradio u Zagrebu) dorađivali kako bi se zadržalo ponešto od srpske tradicije i kulturološke specifičnosti te je on u Srbiji poprimio ponešto drugačiju fizionomiju (Bašić, 1991; Grčević, 2009). Prema tomu, o srpskohrvatskom jeziku bilo bi ispravno govoriti kada se govori o srpskoj varijanti hrvatske standardne novoštokavštine.

Tvrđnja kako su srpski i hrvatski standard zasnovani na istom dijalektu pa su stoga dvije varijante jednoga jezika ne može biti održiva. Policentrični jezici kao što su engleski, njemački, francuski i španjolski nisu policentrični jer su različiti narodi uzeli isti dijalekt za osnovicu svoga jezika već zato što su se tim jezicima koristili i drugi narodi što je u konačnici rezultiralo varijantama prototipa. Kao što se u ovom radu već naglasilo, kada su u pitanju policentrični jezici i njihove varijante bitna je fizionomija prototipa jer ona određuje i fizionomiju standardnih varijanti s obzirom na to da su plodove civilizacijske nadgradnje izravno preuzele iz prototipa. To znači da im je dijalekatska osnovica nužno ista, kao i većina jezičnih elemenata bilo na gramatičkom bilo na leksičkom ili sintaktičkom planu jer su plod civilizacijske nadgradnje, tj. standardizacije toga jedinstvenoga prototipa. Taj temeljni prototip kada je u pitanju standardna novoštokavština prikazuje se kao „ničija zemlja“, kao nešto što je srpsko-hrvatsko ili pak bošnjačko-hrvatsko-srpsko-crnogorsko.

Tvrđnja da se u 19. stoljeću gradi srpskohrvatski jezik neodrživa je s obzirom na kontinuitet u razvoju hrvatskoga jezika. U 19. stoljeću doduše dolazi do velikog broja jezičnih polemika među hrvatskim intelektualcima, ali one u konačnici osiguravaju kontinuitet u razvoju, tj. da razvojne tendencije četvrtoga razdoblja izbore svoju pobjedu i postanu normom hrvatskoga standardnog jezika. Uzme li se u obzir i da pojedini jezikoslovci (Brozović, Kordić, Gvozdanović) tvrde da srpskohrvatski standardni jezik nema jedinstvenu fizionomiju, tj. da se uvijek ostvaruje u varijantama onda je jasno da takav standard uopće ne postoji.

Pojava naziva srpskohrvatski jezik u 19. st. više je političke nego li jezikoslovne prirode. Interesantno je inzistiranje Snježane Kordić da jedini ispravni naziv jezika može biti naziv srpskohrvatski. Smatra kako nije valjano taj jezik nazivati srednjojužnoslavenski, standardni novoštokavski ili pak bosanski/hrvatski/srpski/crnogorski (Kordić, 2010:130-131). Također, mišljenja je da ni jednodijelan naziv ne može doći u obzir:

„Ako se pređe na samo jednu jednodijelnu oznaku, npr. srpski jezik, to bi opet značilo da je došlo do promjene u statusu jezika jer zašto inače mijenjati naziv. Do promjene u statusu, međutim, nije došlo jer se i dalje radi o jednom policentričnom jeziku kojim govore četiri nacije. Da se unazad 150 godina taj jezik u lingvistici nazivao srpski, ne bi bilo potrebno danas preći na dvodijelnu oznaku. No, zbog tradicije dvodijelnog imena u svijetu se današnje odbacivanje druge komponente u dvodijelnom nazivu jezika tumači kao isključivanje hrvatskog, bosanskog i crnogorskog područja. Stoga je jedino ispravno rješenje ostati pri dvodijelnoj oznaci.“ (Kordić, 2010:134-135)

No, što s nazivom njemački jezik? Mogli bismo reći kako je neprimjeren jer „isključuje“ Austrijance i Švicarce. Drugo, po toj logici, a koje se očito pridržavaju pojedini jezikoslovci, naziv srpskohrvatski isključuje Bošnjake i Crnogorce zbog čega je ispravniji naziv bošnjačko-hrvatsko-srpsko-crnogorski, naziv kojemu se Kordić protivi, a koji je nastao po istoj logici „neisključivanja“. Postavlja se pitanje zašto je bitno kako se taj jezik naziva u zadnjih 150 godina, dakle, ako uzmemo godinu izdanja knjige *Jezik i nacionalizam* (2010) i vratimo se 150 godina unatrag, kako se taj jezik naziva od 1860. godine? Ideja da polovicom devetnaestog stoljeća čarobno nastaje srpskohrvatski jezik ne može imati snažnijeg uporišta u znanosti. Tafra (2012:424) s razlogom upozorava kako je neutemeljeno tvrditi „da je hrvatski književni jezik imao svoju povijest do polovice 19. stoljeća“ (Tafra, 2012:424) od kada počinje povijest srpskohrvatskoga jezika koji se devedesetih godina 20. st. raspao kako to misle mnogi strani slavisti, a među njima i Greenberg.

Da promjene na državno-političkom planu mogu utjecati na promišljanje jezikoslovaca potvrđuje rad *Jezična norma i jezična kritika u hrvatskom jeziku* (2017) jezikoslovkinje Jadranke Gvozdanić u kojem autorica tvrdi da u 19. stoljeću dolazi do odabira hrvatske jezične osnove za standardnu normu, a s obzirom na bogatu književnu tradiciju još od vremena renesanse te tradicije narodnih pjesama „kao norma odabran je štokavski dijalekt s područja Dubrovnika“ (Gvozdanić, 2017:151).

„To je krajem 19. st. dalo osnovicu za tzv. hrvatskosrpski jezik, koji se je kasnije razvio u dijasistem, konstrukt hrvatskog i srpskog. Kodifikacija krajem 19. stoljeća, i osobito tijekom 20. stoljeća, išla je u smjeru srpskog kao osnove i eliminirala velik broj hrvatskih varijanata u službenom standardnom jeziku.“ (Gvozdanić, 2017:151-152) Potom tvrdi da je srpskohrvatski jezik postojao sve do poslijeratnog vremena⁴² s tim da je nakratko prestao postojati u Drugom svjetskom ratu jer je hrvatski propagiran kao samostalan jezik, da bi povijest srpskohrvatskoga jezika opet živnula pedesetih godina 20. st. kada se „u komunističkoj Jugoslaviji pod političkim pritiskom“ (Gvozdanić, 2017:152) provodi unificirana kodifikacija hrvatskosrpskoga, tj. srpskohrvatskoga jezika što je dovelo do otpora hrvatskih intelektualaca, a „nakon stjecanja nezavisnosti 1990. godine“ (Gvozdanić, 2017:152) hrvatski se jezik „iznova standardizira“ i time se uspostavlja, tj. nastaje hrvatski standardni jezik (Gvozdanić, 2017:152). Dakle, kako su se mijenjale društveno-političke prilike tako je hrvatski jezik nastajao pa nestajao pa opet nastajao.

⁴² U drugom radu *Standardizacija i jezična kritika u hrvatskom jeziku* Gvozdanić tvrdi da je *hrvatski ili srpski jezik* kao standardni jezik Hrvata, Bošnjaka, Srba i Crnogoraca „postojao tek na razini standardne norme, ali ne i na komunikacijskoj razini“ (Gvozdanić, 2018:170). To podsjeća na Brozovićeve ideje da je srpskohrvatski postojao kao kod ali se isključivo realizirao u govoru, dakle varijantama.

Ostaje upitno zašto se hrvatski jezikoslovci ne žele ponešto više posvetiti teoriji policentričnih jezika nego uporno inzistiraju kako se radi o dvama jezicima. Zanimljivo je u vezi s tim da oni jezikoslovci koji problematiziraju utjecaj hrvatskoga jezika na kreiranje srpskoga standarda (Grčević, Bašić) ili pak oni jezikoslovci koji ocjenjuju recepciju Karadžićeva jezičnog modela u hrvatskoj sredini (Katičić) uvijek naglašavaju kako je uloga Hrvata u kreiranju srpskoga standarda sasvim neutralna, tj. da se Hrvati nisu izravno upletali u to pitanje. Ako je Habsburška Monarhija htjela Srbe jezično približiti Hrvatima teško je reći kako su Hrvati u cijeloj toj priči bili negdje po strani jer u Beču je stolovao i njihov kralj, a želja kralja da se njihov jezik prenese na tuđi teritorij svakako zahtjeva njihov angažman. To nam potvrđuje i Vrhovčevo pismo upućeno Kopitaru u kojem mu piše „Ne shvaćam nastojanja, da ne rekнем mržnje, Metropolit (Stratimirovića); a meni je ponajviše na srcu naša književnost.“ (Horvat, 2004:199) Vrhovac koji je sudjelovao u hrvatsko-mađarskom jezičnom sporu (PHJ4, 2015:14) itekako je razumio Stratimirevićevu „mržnju“.

5. ZAKLJUČAK

Temeljem prikazanoga može se zaključiti kako zbog dvaju bitno različitih pristupa u jezikoslovlju dolazi i do dviju bitno različitih interpretacija, tj. klasifikacija hrvatskoga standarda. Moglo bi se reći kako se radi o sukobu sinkronijskoga i dijakronijskoga pristupa zbog čega jezikoslovci ne mogu doći do zajedničkoga zaključka, ali veliki problem predstavlja i uporaba te razumijevanje jezikoslovne terminologije. Politička dimenzija spora može imati svoju težinu, ali još uvijek nije jasno u kolikoj mjeri danas utječe na klasifikaciju jezične situacije na jugoistoku Europe. U prošlosti slučaj je bio upravo suprotan te se čini kako je sam naziv srpskohrvatski jezik politička kovanica koja nema snažnog uporišta u realnosti zbog čega pri dokazivanju postojanja kakva srpskohrvatskoga jezika dolazi do jezikoslovnih pogrešaka i to ponajviše na terminološkom planu.

Gledano sinkronijski hrvatski standard odviše je sličan srpskomu, bošnjačkomu i crnogorskomu standardu zbog čega pojedini jezikoslovci inzistiraju na nazivu srpskohrvatski jezik koji je u novije vrijeme zamijenjen nazivom BCS, tj. BKS(M) jezik. Međutim, dijakronijski pristup standardnoj novoštokavštini pokazuje nam kako je proces standardizacije hrvatskoga jezika štokavske stilizacije započeo u 17. stoljeću te se od tada razvijao u standard kojim se danas Hrvati službeno služe u svojoj državi. Stoga je upitna tvrdnja da u 19. stoljeću dolazi do izgradnje srpskohrvatskoga jezika, prvenstveno zahvaljujući Karadžiću, jer se time u potpunosti zanemaruje da je u hrvatskoj sredini proces standardizacije književnoga jezika štokavske stilizacije započeo još u 17. stoljeću i da još uvijek nije jasno određeno u kojem je odnosu taj književnojezični uzus s modelom jezika kakvog je Karadžić predlagao Srbima.

Na terminološkom planu pokazalo se je kako poistovjećivanje standardnoga jezika kao sistema i dijalekta kao dijasistema ne dopušta valjanu interpretaciju razvoja nekog standardnoga jezika i uočavanja njegovih posebnosti koji su plod civilizacijske nadgradnje. U tom smislu nije ispravno štokavsko narječje smatrati srpskohrvatskim jezikom, kako to čini npr. Kordić, i tvrditi da je taj *jezik dijalekt* ujedno i sistem ili pak tvrditi da je srpskohrvatski jezik dijasistem na temelju kojeg su nastale varijante standardnih jezika koje onda funkcioniraju kao zasebni standardni jezici kako to tvrdi Brozović jer varijante nastaju isključivo na temelju standardnih jezika ili književnih jezika u procesu standardizacije.

Uvidom u teoriju policentričnih jezika uvidjelo se kako je nelogično tvrditi da je njemački jezik varijanta standardnoga njemačkog jezika („prototip je varijanta prototipa“) te krojiti nazive njemački standardni njemački ili pak francuski standardni francuski i sl.

Također, ne može se tvrditi da početak razvoja policentričnoga standardnog jezika ide iz dva ili više centara istodobno. Sam naziv jezika ne dopušta takvu tvrdnju – ako vrijedi formula *varijanta x standardnoga jezika* (varijanta prototipa), onda je *x standardni jezik* prvotni centar koji se je naknadno razgranao. Kako ne postoji prvotni srpskohrvatski centar izgradnje srpskohrvatskoga standarda čija je osnovica štokavski dijalekt, a na temelju kojeg su nastale četiri standardne varijante srpska, hrvatska, bošnjačka i crnogorska već je do polovice 19. stoljeća Hrvatska bila centar u kojemu se je razvijao književni jezik stiliziran štokavski i da je taj književni jezik ujedno uveden za standardni jezik polovicom 19. stoljeća jasno je kako teorija o policentričnim jezicima ne bi smjela ugrožavati termin i naziv hrvatski standardni jezik. Treba naglasiti da oni jezikoslovci koji govore o srpskohrvatskom jeziku kao svojevrsnom standardnom jeziku navode kako taj standard nema jedinstvenu fizionomiju zbog čega se isključivo realizira u varijantama, međutim takva tvrdnja proturječna je teoriji policentričnih jezika jer ne postoji takav policentričan jezik koji nije jedinstven.

Činjenica da postoje standardi koji još uvijek nisu jednoznačno klasificirani ne bi trebala obeshrabriti jezikoslovce da nanovo revidiraju klasifikaciju standardnih jezika. S obzirom na to da navodni srpskohrvatski jezik nije osamljen slučaj moguće je da pored Abstant-jezika, Ausbau-jezika i policentričnih jezika postoji i četvrta vrst standardnih jezika. Isto tako moguće je da se teorija policentričnih jezika doista može primijeniti na hrvatski standard, ali je onda potrebno graditi identičan dijakronijski pristup kakav se gradi kada su u pitanju engleski, francuski ili pak španjolski standardni jezik kako bi se moglo odgovoriti na pitanje je li hrvatski standard sličan srpskomu, bošnjačkomu ili pak crnogorskomu standardu ili su ti standardi ustvari slični hrvatskomu standardu.

6. SAŽETAK

Različiti pristupi statusu hrvatskoga jezika

Rad upućuje na moguće razloge zbog kojih je u jezikoslovlju naziv hrvatskoga jezika neujednačen. U tom smislu procjenjuje se povijesni nastanak srpskohrvatskoga naziva koji se nameće kada je u pitanju govor o hrvatskomu standardu kao i pojava naziva BCS tj. BKS(M) jezika te razlozi zbog kojih dio jezikoslovaca hrvatski, srpski, bošnjački i crnogorski standard smatra standardnim varijantama jednoga policentričnoga jezika, a dio jezikoslovaca pak četirima standardnim jezicima. Također, problematizira se jezikoslovna terminologija i povijesni pristup hrvatskomu standardu te primjena teorije policentričnih jezika na hrvatski standard. Zbog težnje (uglavnom inozemnih) jezikoslovaca da se hrvatski standard prikaže kao standardna varijanta policentričnoga srpskohrvatskog, tj. BKS(M) jezika pažnja se posvećuje načinu nastanka policentričnih jezika te njihovim općim značajkama kako bi se moglo procijeniti zadovoljava li tzv. srpskohrvatski jezik osnovna obilježja policentričnih jezika. U radu se predlaže revizija primjene teorije policentričnih jezika na hrvatski jezični standard kako bi se moglo bolje razumjeti djelovanje Vuka Stefanovića Karadžića, a u skladu s tim jednoznačno klasificirati hrvatski standard.

KLJUČNE RIJEČI

jezikoslovna terminologija, policentrični jezik, srpskohrvatski jezik, BHS jezik, hrvatski standardni jezik

7. SUMMARY

Different approaches to the status of the Croatian language

The thesis points to the possible reasons why the name of the Croatian language is not uniform in linguistics. In this sense, the historical origin of the Serbo-Croatian name, which is imposed when it comes to speaking about the Croatian standard, is evaluated, as well as the appearance of the name BCS, i.e. BKS(M) language, and the reasons why some linguists consider the Croatian, Serbian, Bosnian and Montenegrin standard to be standard variants of one polycentric language, and on the other hand, the reasons why other part of the linguists consider them as four standard languages. Linguistic terminology and the historical approach to the Croatian standard are also problematized, as well as the application of the theory of polycentric languages to the Croatian standard. Due to the desire of (mainly foreign) linguists to present the Croatian standard as a standard variant of the polycentric Serbo-Croatian, i.e. BKS(M) language, attention is given to the general features of polycentric languages and the way they were created in order to assess whether the so-called Serbo-Croatian language meets the basic characteristics of polycentric languages. This thesis proposes a revision of the application of the theory of polycentric languages for a better understanding of Vuk Stefanović Karadžić's work, and, accordingly, for an unequivocal classification of the Croatian standard.

KEYWORDS

linguistic terminology, polycentric language, Serbo-Croatian language, BCS language, Croatian standard language

8. LITERATURA

1. Bagdasarov, Artur. (2017) Uz 50. obljetnicu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. *Jezik*, 64 (1), str. 37-40.
2. Bašić, Nataša. (1991) *V. S. Karadžić između jezikoslovlja i politike*. Školske novine, Zagreb.
3. Bašić, Nataša. (2017) Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika u povijesti hrvatskoga jezika i jezikoslovlja. *Jezik*, 64 (1), str. 3-14.
4. Brozović, Dalibor. (2004) O dijalektologiji kao jezikoslovnoj disciplini. *Suvremena lingvistika*, 57-58 (1-2), str. 1-12.
5. Brozović, Dalibor. (2008) *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*. Školska knjiga, Zagreb.
6. Brozović, Dalibor. (1970) *Standardni jezik*. Matica hrvatska, Zagreb.
7. Budija, Jurica. (2010) Prikaz knjige Jezik i nacionalizam Snježane Kordić. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 36 (2), str. 385-470.
8. Czerwiński, Maciej. (2011) Književni jezik kao znak (Semiotička razmatranja o hrvatskom jeziku u sistemu kulture). *Fluminensia*, 23 (2), str. 39-55.
9. Ferenčić, Snježana. (2006) Jezik i identitet na Balkanu. *Jezik*, 53 (3), str. 115-119.
10. Gabrić-Bagarić, Darija. (2010) Četiri ishodišta hrvatskoga standardnoga jezika. *Fluminensia*, 22 (1), str. 149-162.
11. Grčević, Mario. (2009) Jernej Kopitar kao strateg Karadžićeve književnojezične reforme. *Filologija*, 53, str. 1-53.
12. Grčević, Mario. (2008) Poteškoće u priznavanju hrvatskoga jezika u inozemstvu. *Jezik*, 55 (5), str. 189-192.
13. Horvat, Vladimir. (2004) Kristijanović i Kopitar. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 14-15, str. 195-203.
14. Kuna, Herta. (1965) Redakcije staroslavenskog kao literarni jezik Srba i Hrvata. *Slovo*, 15-16, str. 183-199.
15. Kapović, Mate. (2008) *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Matica hrvatska, Zagreb.
16. Kapović, Mate. (2010) *Čiji je jezik?* Algoritam, Zagreb.
17. Katičić, Radoslav. (1987) Vuk Stefanović Karadžić i književni jezik u Hrvata. *Jezik*, 35 (2), str. 38-48.
18. Katičić, Radoslav. (1995) Hrvatski jezik u svijetu. *Jezik*, 43 (1), str. 15-23.

19. Kordić, Snježana. (2010.) *Jezik i nacionalizam*. Durieux, Zagreb.
20. Matasović, Ranko. (2011) Što je srednjojužnoslavenski? *Jezik*, 58 (3), str. 81-90.
21. Pederin, Ivan. (1997) Pretvorba hrvatskog iz crkvenog u književni jezik. *Jezik*, 45 (4), str. 128-139.
22. Perić Gavrančić, Sanja. (2004) Observationes circa Croaticam orthographiam Marka Mahanovića (1814.) – odabrani odlomci. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30 (1), str. 145-161.
23. Bičanić, Ante; Katičić, Radoslav; Lisac, Josip [ur.]. (2011) *Povijest hrvatskoga jezika: 2. knjiga: 16. stoljeće* (PHJ2). Croatica, Zagreb.
24. Bičanić, Ante; Katičić, Radoslav; Lisac, Josip [ur.]. (2013) *Povijest hrvatskoga jezika: 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće* (HPJ3). Croatica, Zagreb.
25. Bičanić, Ante i sur. [ur.]. (2015) *Povijest hrvatskoga jezika: 4. knjiga: 19. stoljeće* (PHJ4). Croatica, Zagreb.
26. *Prva hrvatskoglagoljska početnica 1527*. (2007) Faksimilni pretisak s transliteracijom i pogovorom akademika Josipa Bratulića. Biblioteka Starine, Zagreb.
27. Stančić, Nikša. (2008) Hrvatski narodni preporod - ciljevi i ostvarenja. *Cris*, 10 (1), str. 6-17.
28. Tafra, Branka. (2012) *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*. Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
29. Tafra, Branka. O hrvatskim vukovcima iz drugoga kuta. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 19 (1), str. 363-387.
30. Uredništvo. (2017) Uz obilježavanje 50. obljetnice Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. *Jezik*, 64 (1.), str. 40.
31. Vince, Zlatko. (2002) *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb

Mrežni izvori

1. Deretić, Jovan. (1987) *Kratka istorija srpske književnosti*. BIGZ, Beograd.
https://www.rastko.rs/knjizevnost/jderetic_knjiz/
2. English as the Official Language of the United States: Legal Background. *Congressional Research Service: Report for Congress*. 2010.
https://www.everycrsreport.com/files/20101223_RL33356_a1aba04bd21cd34a1b7050ed522cd355896b676e.pdf
3. Felder, Ekkehard/Jacob, Katharina. (2018) Standardizacija i jezična kritika u njemačkom jeziku. Prijevod teksta: Iva Petrak. *HESO 2*, str. 99–104.
<https://dx.doi.org/10.17885/heiup.heso.2018.0.23865>
4. Galinec, Franjo. (1944) *Isusovac Ardelio Della Bella i Vuk Stef. Karadžić*. Glasnik, Zagreb.
<https://library.foi.hr/dbook/index.php?B=1&item=X01161>
5. Greenberg, Robert. (2006) *Kritike zbog naslova moje knjige i dva njena termina*. Jutarnji list.
<https://www.jutarnji.hr/naslovnica/kritike-zbog-naslova-moje-knjige-i-dva-njena-termina-3389531>
6. Gvozdanić, Jadranka. (2017) Jezična norma i jezična kritika u hrvatskom jeziku. Prijevod teksta: Gvozdanić, Jadranka; Petrak, Iva. *HESO 1*, str. 149-154.
<https://dx.doi.org/10.17885/heiup.heso.2017.0.23745>
7. Gvozdanić, Jadranka. (2018) Standardizacija i jezična kritika u hrvatskom jeziku. Prijevod teksta: Gvozdanić, Jadranka; Petrak, Iva. *HESO 2*, str. 165–174.
<https://dx.doi.org/10.17885/heiup.heso.2018.0.23873>
8. Kamusella, Tomasz. (2012) Snježana Kordić, Jezik i nacionalizam [Language and Nationalism] (Ser: Rotulus/Universitas), Durieux: Zagreb, Croatia: 2010, ISBN 978-953-188-311-5. *Eurasia Border Review*, 3 (1.), str. 127-132. Hokkaido University.
<https://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/handle/2115/50910>
9. Kapović, Mate. (2009) Položaj hrvatskoga jezika u svijetu danas. *Kolo* 1-2 (40)
<https://www.matica.hr/kolo/314/Polo%C5%BEaj%20hrvatskoga%20jezika%20u%20svijetu%20danas/>
10. Karadžić, Vuk Stefanović. (1818) *Srpski rječnik*. Beč.
https://openlibrary.org/books/OL25411255M/Srpski_rje%C4%8Dnik

11. Košutar, Petra. (2019) Jezične institucije i jezična kritika u hrvatskom jeziku. *HESO 4*, str. 183-191.
<https://dx.doi.org/10.17885/heiup.heso.2019.1.24087>
12. Maštrović, Tihomil. (2015) Hrvatski, osporavani jezik. *Vijenac*, 554.
<https://www.matica.hr/vijenac/554/hrvatski-osporavani-jezik-24552/>
13. URL 1, <https://slaviccenters.duke.edu/webliogra/bosnian-croatian-serbian>
14. URL 2,
<https://lsf.uni-heidelberg.de/qisserver/rds?state=verpublish&status=init&vmfile=no&moduleCall=webInfo&publishConfFile=webInfoPerson&publishSubDir=personal&keep=y&purge=y&personal.pid=18676&noDBAction=y&init=y>
15. URL3, <https://www.icty.org/bcs>
16. URL4,(str19) <https://www.opsteobrazovanje.in.rs/srpski-jezik/gramatika/glagol-trebati/>
17. Večernji list. (2022a) *Srbija je sramotnim zakonom prisvojila dubrovačku književnost: 'To nije jedini problem, motiv je dublji'*.
<https://www.vecernji.hr/kultura/srbija-je-sramotnim-zakonom-prisvojila-dubrovacku-knjizevnost-to-nije-jedini-problem-motiv-je-dublji-1556283>
18. Večernji list. (2022b) *Srpski pučki pravobranitelj zatražio povlačenje udžbenika koji negira hrvatski jezik: 'Preporuka je ohrabrujuća'*.
<https://www.vecernji.hr/vijesti/srpski-pucki-pravobranitelj-zatrazio-povlacenje-udzbenika-koji-negira-hrvatski-jezik-preporuka-je-ohrabrujuca-1558827>